

162989

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI

Selçuk ILGAZ

OSMANLI TARİH YAZARLARININ DÜŞMAN ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ

Erzurum 2005

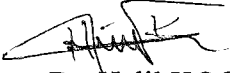
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu Çalışma İlköğretim Anabilim Dalının Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ

Danışman/Jüri Üyesi

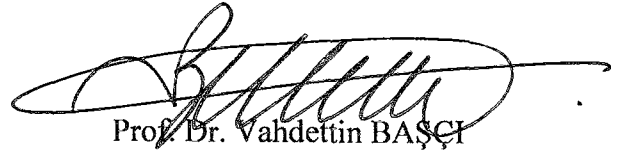
Doç. Dr. Halil KOCA

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. İhsan Sabri BALKAYA

Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar. Adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Vahdettin BAŞÇI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	IV
GİRİŞ	1
1. OSMANLI SİYASİ TARİHÇESİ	1
2. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	6
2.1. Ahmedî	6
2.2. Şükrullah.....	7
2.3. Aşıkpaşa-zâde	7
2.4. Mehmed Neşrî	7
2.5. İbn Kemal	8
2.6. İbrahim Peçuyî	8
2.7. Mustafa Naima	9
2.8. Kâtip Çelebi	9
2.9. Ahmed Vasıf	9
2.10.Ahmed Cevdet Paşa	10
BİRİNCİ BÖLÜM	11
TARİH ve OSMANLI TARİH YAZICILIĞI	
1. 1. Tarih Nedir?.....	11
1. 2. Tarih Niçin Yazılır?.....	12
1. 3. Osmanlı Devleti’nde Tarih Kitabı Yazılmasının Nedenleri.....	14
1. 4. Osmanlı Tarih Yazarlarının Alt Yapıları.....	16
1. 5. “Öteki” Kavramına Genel Bir Bakış.....	19

İKİNCİ BÖLÜM	20
OSMANLI TARİH YAZARLARININ GÖZÜYLE	
HİRİSTİYAN DÜNYA	20
2.1. Osmanlı Devleti'nin Fetih Politikası	20
2.2. Osmanlı Tarih Yazarlarında Düşmanlık Hislerinin Kaynakları; Millî ve İslâmî Etmenler	25
2.3.. Osmanlı Tarih Yazarlarının Gözüyle Hıristiyan Alemi.....	30
 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	45
OSMANLI TARİH YAZARLARININ GÖZÜYLE BEYLİKLER ve	
TÜRK DEVLETLERİ	45
3. 1.Osmanlı Tarih Yazarlarının Gözüyle Beylikler.....	45
3.1.1. Karamanoğlu İle İlgili Tespitler.....	48
3.1.2. Germiyanogulları İle İlgili Tespitler	58
3.1.3. Hamidoğulları İle İlgili Tespitler	60
3.1.4. Türkmenlerle İlgili Tespitler	60
3. 2. Osmanlı Tarih Yazarlarının Gözüyle Diğer Türk Devletleri.....	62
3.2.1. Akkoyunlular İle İlgili Tespitler	62
3.2.2. Safevîler'le İlgili Tespitler	65
3.2.3. Timurlular İle İlgili Tespitler	70
3.2.4. Memlüklerle İlgili Tespitler	76
 SONUÇ	80
BİBLİYOGRAFYA	83
ÖZGEÇMİŞ	89

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****OSMANLI TARİH YAZARLARININ DÜŞMAN ALGISI****Selçuk ILGAZ****2005 Sayfa: 89****Danışman: Doç. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ****Jüri: Doç. Dr. Halil KOCA****Yrd. Doç. Dr. İhsan Sabri BALKAYA**

Bu çalışmada, Osmanlı tarih yazarlarının düşmana bakış açısı araştırılmıştır. Çalışmanın amacı, Osmanlı tarih yazarlarının düşmana bakış açılarını ve bu bakış açılarının nelerden kaynaklandığını ortaya çıkarmaktır.

Araştırmamızın giriş kısmında kısa bir “Osmanlı Siyasi Tarihi” verildikten sonra, kaynakları teşkil eden Osmanlı tarih yazarları ele alınmıştır. Ardından Osmanlı tarih yazıcılığı ve Osmanlı tarih yazarlarının alt yapıları incelenerek, ana konu olan düşman algısına hazırlık yapılmıştır. Daha sonra Osmanlıların, düşman algısının oluşumunda rol alan faktörler incelenerek Osmanlıların Hristiyan ve Müslüman dünyaya bakış açıları, tarih yazarlarının eserleri vasıtasıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yaptığımız çalışmanın sonucunda ise;

Osmanlılarda düşmanlık hislerinin kaynaklarının din, milliyet, iktidar, egemenlik, hakimiyet, üstün olma vb. gibi faktörlerden kaynaklandığına ulaşılmıştır.

ABSTRACT

MASTER THESIS

ENEMY PERCEPTION OF THE OTTOMAN HISTORY WRITERS

Selçuk ILGAZ

2002-Page: 89

Supervisor: Assoc. Prof. Ali Sinan BİLGİLİ

Jury: Assoc. Prof. Halil KOCA

Assist. Prof. İhsan Sabri BALKAYA

In this study, the viewpoints of the Ottoman history writers towards the enemy were investigated. The purpose of the study points out the views of Ottoman writers of history and how those views had occurred.

At the beginning of our study after mentioning “The Ottoman Political History” briefly, the Ottoman history writers who were the sources of this study were handled. Then the Ottoman history writing and the substructures of the history writers were examined, and thus the main topic, enemy perception, was prepared. In the following phase, the factors that played roles in creation of the concept enemy in Ottoman were examined and the viewpoints of Ottomans towards Muslim and Christian worlds were attempted to display through the works of history writers.

As a result, it was reached that the basis of enmity in Ottomans depends on the factors such as religion, nation, dominance, sovereignty, and superiority.

ÖNSÖZ

Osmanlı tarih yazarlarının, değinmiş olduğu konulardan birisi de, Osmanlı Devleti'nin gerek kendi içinde, gerekse de kendi dışında var olan dost ve düşmanlarına bakış açısıdır.

Çalışma birbirleriyle ilişkili olan giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Osmanlı Devleti'nin kısa bir siyasi tarihi verilmiştir. Ayrıca araştırmada yer alan Osmanlı Tarih yazarları hakkında kısa bir özgeçmiş verilmiştir.

Birinci bölümde, tarih hakkında bilgiler verilerek, Osmanlılarda tarih yazıcılığının içeriğine değinilmiştir. Bu içerikte tarihin tanımı, neden yazılma gereği duyulduğu, ve daha da öze inilerek, Osmanlı tarih yazarlarının neden böyle kitaplar yazma gereği duydukları incelenmiştir.

İkinci bölümde, Osmanlı tarih yazarlarına göre Hıristiyan alemi ele alınarak, yazarların bakış açıları belirlenmeye çalışılmıştır. Osmanlıların uyguladığı fetih politikası bu bölüm için hazırlayıcı bir mahiyet arz etmektedir. Osmanlı tarih yazarlarının düşmanlık hislerinin kaynakları irdelenerek, Hıristiyan dünyaya bakış açısı incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Müslüman olan Türk Beylikleri ve Türk Devletleri incelenerek, tarih yazarlarının, bu devletlere bakış açıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Osmanlıların, Türk Devlet ve Beylikleri'ne karşı ortaya koymuş oldukları mücadeleler, Osmanlı tarih yazarlarının gözüyle analiz edilmiştir.

Benim böyle bir konuyu çalışmama vesile olan ve her hususta bana yardımcı olan çok değerli ve saygıdeğer hocam Doç. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ'ye, ayrıca yardımını esirgemeyen Arş. Gör. Ramazan KAYA'ya ve araştırmamda emeği geçen herkese teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Erzurum 2005

Selçuk ILGAZ

KISALTMALAR

A.g. e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
A.İ.B.Ü.	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
Dr.	Doktora
Haz.	Hazırlayan
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
İ.Ü.E.F.	İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
M.S.Ü.	Mimar Sinan Üniversitesi
s.	Sayfa
T.D.V.İ.A.	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Yay.	Yayınlayan

GİRİŞ

1. OSMANLI SİYASİ TARİHÇESİ

Osmanlı Devleti'ni kuranlar Oğuzların Bozok Kolu'na bağlı Kayı Boyu'ndandır. Bu boy Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu Selçuklu Devleti tarafından Söğüt ve Domaniç'e yerleştirilmişlerdir.

Bir uç beyliği olarak yerleşilen coğrafyanın durumu, Osmanlıların inkişafı için elverişli idi. 1243 Köseadağ savaşının hezimetini Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi hakimiyetini zayıflatmış, meydana gelen otorite boşluğu tedricen beyliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Moğol istilasının derin etkileri neticesinde halk perişan durumdaydı.¹ Anadolu'da bu durum devam ederken bir uç beyliği olan Osmanlılar, Bizans İmparatorluğu ile cihat halinde idi. Batıda cihat mücadelesine girişen bir boyun (Osmanlı Beyliği) varlığı Türkmenlerin batıya göçünü hızlandıran en önemli etkenlerden biriydi.

Osman Bey 1281'de Kayı Boyu'nun başına geçmiş ve 1299 yılında da beyliğini ilan etmişti. Onun zamanında Bizans'la ilk ciddi temaslar başlamıştır. Osman Bey tekfurların aralarındaki mücadelesini iyi değerlendirerek bir çok bölgeyi ele geçirmişti. Yerine geçen oğlu Orhan Bey zamanında Bursa alınarak başkent yapılmış, Karesioğulları donanması yardımıyla Rumeli'ye geçilmiş, Bizans'tan Çimpe kalesi alınmış ve bu kale bir üs olarak kullanılmıştır. Orhan Bey devletin teşkilatlanması hususunda idari, adli ve askeri alanlarda ilk önemli adımları atarak beylikten devlete geçişi başlatmıştır.

I. Murad zamanında, 1364'de Sırp Sındığı Savaşı'nda ilk kez karşılaşılan Haçlılara mağlubiyet tattırılmış ve I. Kosova Savaşı'nda Haçlılar tekrar bozguna uğratılmıştır. Böylece Balkanlar'daki hakimiyet güçlenmiştir. Beylikten devlete geçiş, teşkilatlanma alanında yapılan faaliyetlerle büyük ölçüde tamamlanmıştır. I. Murad zamanında ilk defa pençik sistemi uygulanmış, Yeniçeri Ocağı ve Rumeli Beylerbeyliği kurulmuş², tımar sistemi ve defterdarlık ilk olarak bu zamanda uygulanmıştır.³ I. Bayezid ile Timur arasında vuku bulan 1402 Ankara savaşı gelişmeyi ve fetihleri bir müddet için durdurmuştur. Bayezid'in Anadolu'yu ele geçirme planları sekteye

¹ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mevkuresi Tarihi*, c. II, İstanbul, 1993

² Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete; 1550-1650 Arasında Osmanlı Umerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 27

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, Ankara 1972, s. 510

uğramıştır. Ancak, 11 yıl süren fetret dönemine rağmen, tımar sistemi, iskan politikası, hoşgörölü ve adaletli yönetim anlayışı ve istimalet siyaseti, Osmanlıların sonunun Anadolu Selçuklu Devleti'ne benzemesini (Kösedağ Savaşı) engellemiştir. Osmanlı Beyliğı'nin Selçuklular'dan aldığı bu istimalet siyaseti, Bitinya bölgesindeki Bizans tekfurlarıyla iyi geçinme, yerli ahalinin hoşnutluğunu kazanma şeklinde daha kuruluşun ilk yıllarında uygulanmaya başlanmıştır.⁴

Devletin ikinci kurucusu olarak sayılan I. Mehmet kardeşlerini bertaraf ederek ve merkezi otoriteyi tekrar sağlayarak devlete eski gücünü tekrar kazandırmıştır. Daha sonra başa geçen II. Murad, Osmanlıların batıda ilk olarak imzalamış oldukları Edirne Segedin Antlaşması'nı yürürlüğe koymuştur. 1448 yılında Haçlılarla yapmış olduğı II. Kosova Savaşı ile Balkanlara kesin olarak yerleşmiştir. Onun yerine geçmiş olan II. Mehmed Türk ve dünya tarihi açısından çok önemli sonuçlar doğuracak olan İstanbul'un fethini gerçekleştirmiştir. Bu fetihten sonra Bizans İmparatorluğu yıkılmış, Ortaçağ sona ermiş, Rumeli ve Anadolu Osmanlı toprakları birleştirilmiştir. Ayrıca Hristiyan birliğı parçalanmış, Anadolu ve Rumeli'de birçok fetihler yapılmış, topraklar genişletilmiştir. II. Mehmed döneminde devlet mutlak merkeziyetçi bir hale getirilmiştir. Osmanlıların kuruluşundan itibaren mücadele edilen Karamanoğlu Beyliğı'ne Fatih Sultan Mehmet tarafından son verilmiştir.

II. Bayezid zamanında şehzade Cem olayı patlak vermiştir. Şehzade Cem saltanatta hakkının olduğunu iddia etmiş ve bunu Bayezid'a duyurmuştur. II. Bayezid ve Cem arasındaki taht mücadelesini II. Bayezid kazanmış, şehzade Cem ise önce Mısır'dan sonra da Rodos şövalyelerinden yardım isteyerek saltanatı ele geçirme düşüncesini devam ettirmiştir. Fakat Rodos şövalyelerine esir düşmüş, 13 yıl süren bir esaret hayatından sonra 1495 yılında Napoli'de vefat etmiştir.

II. Bayezid zamanında, Anadolu'ya doğru genişlemek isteyen Memlûklerle mücadele edilmiştir. Bu mücadeleye Yavuz Sultan Selim tarafından Çaldıran Savaşı ile son verilerek, Doğı Anadolu topraklarının tamamı hakimiyet altına alınmış ve İpek Yolu (Tebriiz-Trabzon, Tebriz-Halep) Osmanlıların hakimiyeti altına sokulmuştur. Yavuz Sultan Selim Memlûk Devleti'ni yıkarak İslam birliğini büyük ölçüde sağlamış, halifelik makamını ele geçirmiştir. Ayrıca Mekke ve Medine gibi kutsal şehirler Osmanlıların eline geçmiştir. Yavuz Sultan Selim'den sonra başa geçen Kanunî

⁴ Mücteba İlgürel, İstimalet, T.D.V.İ.A., c. 24, s. 362

devrinde, en güçlü dönemini yaşayan Osmanlılar, Macarları yenerek Orta Avrupa hakimiyetini güçlendirmişlerdir. Fransa'ya verilen ticari imtiyazlar, Osmanlı Devleti'nin yükselme devrinde ekonomisinin canlanmasına yardımcı olmuştur. Fakat daha sonra, siyasi dengelerin değişmesi ve özellikle sanayi inkılâbı sonrasında devletin parçalanmasını hızlandıran etkenlerden biri de -daha sonra kapitülasyon olarak adlandırılacak olan- bu imtiyazlar olmuştur. Üç padişaha da sadrazamlık yapan Sokullu Mehmed Paşa ve Barbaros Hayrettin Paşa, Akdeniz'i büyük oranda bir Türk gölü haline getirmiş ve kanal projeleriyle İpek ve Baharat yollarını canlandırarak ticari gelirleri artırmak istemiştir.

XVII. yüzyılda meydana gelmiş olan Celali isyanlarından da bahsetmek gereklidir. Osmanlı Devleti açısından çok önemli olan bu isyanlar, Yavuz Sultan Selim zamanında binlerce taraftarı ile ayaklanan Yozgatlı Celal ile başlamıştır. Bundan sonra Anadolu'da meydana gelen iç isyanlar ve karışıklıklara yine Celali isyanları denilmiştir.⁵ XVII. yüzyılda devlet yönetiminin, ekonominin ve tımar sisteminin giderek bozulması, eyaletlerde yöneticilerin iyi yönetim gösterememesi gibi nedenlerden dolayı, Tavi Ahmed, Canbolatoğlu, Kalenderoğlu, Deli Hasan, Karayazıcı, Katırcıoğlu, Abaza Mehmed Paşa gibi kişilerin çıkarmış olduğu bir çok ayaklanma meydana gelmiştir. Bu ayaklanmalar bazen taviz vererek, bazen de şiddet kullanılarak güçlkle bastırılabilmişlerdir.⁶

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıla girerken merkez ve taşra idaresinin, ordu ve donanmanın, ekonominin, eğitim sisteminin ve toprak yönetiminin bozulmasından dolayı eski gücünü kaybetmeye başlamıştır..

Bu devirde Osmanlılar İran'la büyük bir mücadeleye girişmiş ve günümüz Türk-İran sınırına temel olan Kasr-ı Şirin Antlaşması (1639) yapılmıştır. Yine bu devirde Osmanlı-Avusturya savaşları başlamıştır. Devlette isyanlar çoğalmıştır. İstanbul isyanları ile yeniçerilerin yönetimdeki etkileri artmış, merkezi otorite sarsılmıştır. Celalî isyanları ile ekonomi zayıflamış ve artık Anadolu'da can ve mal güvenliği kalmamıştır. Osmanlı ordusunun sürekli bu isyanlarla uğraşması nedeniyle diğer devletlerle yapılan savaşlar olumsuz yönde etkilenmiştir. Haçlılarla yapılan savaşlar Karlofça ve İstanbul antlaşmaları ile sona erdirilmiş fakat Osmanlılar artık toprak kaybetmeye başlamış ve

⁵ Mücteba İlgürel, Celali İsyânları, T.D.V.İ.A., c. 7, s. 252-253

⁶ Geniş bilgi için bkz. İlgürel, İstimalet, s. 252-256; Mustafa Akdağ, *Büyük Celâlî Karışıklıklarının Başlaması*, Erzurum 1963

Orta Avrupa üstünlüğünü kaybetmiştir. Eskiye özlem sonucunda yapılan ıslahatlar da çeşitli nedenler yüzünden başarılı olamamıştır.

Böylelikle devlet artık gerileme sürecine girmiştir. Kaybedilen toprakları geri almak amacıyla tekrar savaşlar yapılmış, Avrupa örnek alınarak özellikle askeri alanda ıslahatlar yapılmıştır. 1710'da Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş açmıştır. Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı Ordusu Prut'ta Rus ordusunu yenmiş ve orduyu tamamen ortadan kaldırma şansı varken, yapılan Prut Antlaşmasıyla(1711) İstanbul Antlaşması uyarınca Ruslara verilmiş olan yerler geri alınmıştır. Venedik'e savaş açılmıştır.(1714) Karlofça Antlaşmasıyla Venedik'e geçmiş olan Mora ve öteki adalar geri alınmıştır. 1716'da Avusturyalılar Tamişvar'ı ve Belgrat'ı ele geçirmiş, 1718'de Pasarofça Antlaşmasıyla savaşlara son verilmiştir. Sulh döneminde, Lâle Devri başlamış (1718 - 1730) ve matbaa da bu devirde açılmıştır. 1723'de başlayan İran savaşlarında İran Şahı, Şiiliğin de Kâbe'de, dört Sünnî mezhep yanında temsil edilmesi için özel bir yer istemiş, Osmanlı Devleti bu isteği kabul etmediğinden, İran ile kesilen savaşlar yeniden başlamıştır.(1742) Osmanlı tarihine XVIII. ve XIX. yüzyıllara, Osmanlı-Avusturya ve özellikle Rusya ile yapılan savaşlar damgasını vurmuştur. Bu devletlerle birçok savaş yapılmış ve önemli antlaşmalara imzalar atılmıştır. 1740'da Fransızlara verilen kapitülasyonlar sürekli hale getirilmiştir. 1774'de Ruslarla yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlılar ilk kez savaş tazminatı vermiş ve Karadeniz Türk gölü olma özelliğini kaybetmiştir. 1791'de tarihte ki Osmanlılar ile Avusturya savaşları sona ermiştir. 1792'de ise yine Ruslarla Yaş Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma ile beraber Osmanlılar artık dağılma dönemine girmiştir. XVIII. yüzyılda Osmanlılar durumu anlamış ve çeşitli ıslahatlarla durumu toparlamaya çalışmıştır. Bu yüzyılın ıslahatlarının özelliklerini kısaca aşağıda ki gibi özetleyebiliriz;

- Askeri ıslahatlara ağırlık verilmiştir.
- Çeşitli alanlarda Avrupa'dan uzmanlar getirtilmiştir.
- Avrupa tarzı ilk ordu olarak kurulan Nizam-ı Cedid ordusu kurulmuştur.
- Fakat bu ıslahatlar yeniçerilerin karşı ıslahatları yüzünden başarılı olamamıştır.

XIX. yüzyıla girildiğinde 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali'nin etkisi, tüm imparatorlukları olduğu gibi Osmanlı Devleti'ni de etkilemişti. Osmanlılar bir taraftan Rusya ve Fransa ile savaşırken bir taraftan da Rusya'nın kışkırtmaları ve

milliyetçilik akımı nedeniyle bünyesinde ki Sırp ve Yunan milletleri ile uğraşmıştır. İngiltere, Rusya ve Fransa 1827'de Navarin'de Osmanlıların donanmasını yakmış, Rusya da savaş ilan etmiştir. Ruslar Eflak ve Boğdan'ı işgal ettikten sonra Edirne'ye kadar ilerleyerek Doğu Anadolu'da da Erzurum'a kadar gelmişlerdir. 1829'da Edirne Antlaşması yapılmıştır. Ruslarla yapılan Edirne Antlaşması sonunda, Yunanistan'a bağımsızlık verilmiş, Eflak, Boğdan ve Sırbistan'a imtiyazlar tanınmış, Ruslar işgal ettikleri yerleri geri vermiş, Rus ticaret gemilerine boğazlarda geçiş hakkı tanınmış ve Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş tazminatı ödemeyi kabul etmiştir. 1830'da Osmanlı Devleti, bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulmasını da kabul etmiştir. Cezayir Fransa tarafından işgal edilmiş, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa da isyan etmiştir. Osmanlılar'nın izlediği denge politikası (örneğin Rusya'dan yardım istemesi) ile bu isyan bastırılmış ama Paşa istediğinin bir kısmını elde edebilmiştir.

Osmanlı Devleti, çöküntüden kurtulmak, Mısır sorununda Avrupa'nın desteğini almak ve önceki ıslahatların eksikliklerini gidermek için 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Bu ferman anayasacılık ve demokrasi faaliyetlerinin başlangıcıdır. Bu dönemde yayılmak istenen fikir, bu dönemde ortaya çıkan Genç Osmanlıların benimsediği Osmanlıcılık fikridir. Yine bu sıralarda Eflak ve Boğdan'da isyanlar çıkmış, Osmanlı Devleti bu hareketleri Rusya'nın yardımıyla bastırmıştır. 1856'da ilan edilecek olan Islahat Fermanı'nın asıl amacı diğer devletlerin içişlerine karışmasını önlemek idi. Fakat Müslümanlar için hiçbir yenilik getirmeyen bu ferman da başarılı olamamıştır. 1876'da Osmanlılar I. Meşrutiyeti ilan ederek ilk anayasa olan Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koymuştur. II. Abdulhamid tarafından tesis edilen I. Meşrutiyet meclisi, yine onun tarafından feshedilmiştir. Fakat 1908 yılında II. Meşrutiyet meclisi tekrar kurulmuştur. Padişahın yetkilerinin en fazla sınırlandığı dönem olan bu dönemde Duyun-u Umumiye kurulmuş, medeni kanun ve mecelle yürürlüğe koyulmuştur. Çok geçmeden de II. Abdülhamid tahttan indirilmiştir (1909). Bu durum Osmanlı İmparatorluğunun yıkılma sürecini hızlandırmıştır. İtalya, Trablusgarp'a saldırmış, on iki ada İtalyan donanması tarafından işgal edilmiştir. Osmanlı orduları, dört Balkan devleti karşısında yenilgiye uğraması sonucu, Balkan devletleri, Çatalca'ya kadar gelmişlerdir. 30 Mayıs 1913'de Londra'da imzalanan antlaşmaya göre; Midye-Enez hattı Osmanlı Devletinin sınırı olmuş, Edirne, Bulgaristan'da kalmış, Girit de elden çıkmıştır. Balkan savaşlarından sonra, Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş, Osmanlı Devleti,

Almanya'nın yanında Fransa, İngiltere ve Rusya'ya karşı savaşa girmiştir. (11 Kasım 1914) 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanarak savaşlara son verilmiştir. Bu sırada V. Mehmed Reşad ölmüş ve yerine IV. Mehmed Vahdeddin padişah olmuştur. İtilâf devletleri, İstanbul'a girmiş, Kars Ermeniler, Ardahan Gürcüler, Antalya İtalyanlar, İzmir Yunanlılar, Urfa, Antep, Maraş ve Adana Fransızlar tarafından işgal edilmiş idi. Bu arada Anadolu'da yeni bir idare oluşturulmuştu. 23 Nisan 1920'de toplanan Büyük Millet Meclisi elde kalan toprakların müdafaa ve korunması için Milli Mücadeleye başlama kararı almıştı. Atatürk'ün Samsun'a çıkmasıyla başlayan ve büyük bir zaferle sonuçlanan Milli Mücadele, Lozan Barış Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmesinden sonra, 2 Ekim 1923'de, kalan son askerlerin de İstanbul'dan ayrılmasıyla son bulmuştur. Nihayetinde 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. ⁷

2. ARAŞTIRMANIN KANAKLARI

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin hükümranlığı boyunca, meydana getirilmiş olan eserlerin incelenmesi ciltler dolusu olacağından, belli başlı, dönemin özelliklerini en iyi yansıtan, ana kaynak niteliğindeki on tarih yazarının eserlerine müracaat edilmiştir. İncelenen tarih yazarları, her yüzyıldan iki tarih yazarı olarak belirlenmiştir. Bunlar da belli kriterlere göre tespit edilmiştir. Bu kriterlerden ilki belirlenen tarih yazarının o döneme damgasını vurmuş olmasıdır. Yani yazılan eserin dönemin birinci elden kaynağı olması göz önünde bulundurulmuştur. Bununla beraber eserlerin süreklilik arz etmesine dikkat edilmiştir.

2.1. Ahmedî

Yahşi Fakih'ten sonra ikinci olarak tarih kitabı yazdığı belirtilen Ahmedî'nin nereli olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, Germiyanlı yada Sivas'lı olduğu söylenmektedir.⁸ Devrinin en büyük şairi olmuştur.⁹ Büyük İskender'e ait olan efsaneyi tasvir eden ve yazarımızın Bayezid'in en büyük oğlu Süleyman'a sığınmasından sonra da o zamana kadar geçen Osmanlı tarihinin eklenmesi ile tamamlanan İskendername'yi

⁷ Osmanlı siyasi tarihi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, c. I-IV; Enver Ziya Karal, Ankara 1977, c. V-XIX, Halil İnalcık, *Osmanlı Tarihi I-XII*, (Yeni Türkiye Yayınları)

⁸ N. Atsız Çiftçioğlu, *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949, s. 3

⁹ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 284

yazmıştır. XV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan olayları anlatır.¹⁰ Eserini Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye sunduktan sonra 1413 yılında vefat etmiştir.¹¹ Eserin tamamı Nihat Sami Banarlı tarafından yayınlanmıştır.

2.2. Şükrullah

II. Murad ve II. Mehmed zamanının bilginlerindendir. Amasya'da doğmuştur. İlk siyasi vazifesi Karamanoğlu'na elçi olarak gönderilmesidir.¹² Daha sonra 1448 yılında da, Cihanşah'ın yanına elçi olarak gönderilmiştir.¹³ Behçetü'ttevarih isimli mücmel dünya tarihini yazmıştır. Sekizinci kısım Fatih Mehmed'in tahta çıkmasına kadar olan Osmanlı tarihinden bahseder. (1451) Hüseyin Nihal Atsız tarafından Osmanlı Tarihi kısmı yayınlanmıştır.

2.3. Aşıkpaşa-zâde

Amasya'ya bağlı Ulvan Çelebi köyünde doğmuştur.¹⁴ II. Murad'ın Sırp seferine, 1448'de Yohan Hünyadi'ye karşı olan seferlere katılmış, İstanbul'un fethinde bulunmuştur.¹⁵ Menâkıb yada Tevarih-i Âl-i Osman adı verilen tarih kitabını yazmıştır. XV. yüzyılın sonuna kadar olan Osmanlı tarihini kaleme almıştır. İlk Osmanlı devirleri tarihinin en mühim kaynaklarından. Yine Hüseyin Nihal Atsız tarafından ve Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç tarafından Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır.

2.4. Mehmed Neşri

Germiyan elilidir. Müderrisi olduğu Sultan Medresesi'nde tahsil görmüştür. Cihannüma adlı sekiz kısımdan oluşan dünya tarihini yazmıştır. Bu tarihin altıncı kısmı Osmanlıların II. Bayezid dönemine kadar olan bölümünden ve bu padişahın yaptığı işlerden, elçilerden, vezirlerden ve ulemeden bahsetmektedir.¹⁶ Eserini XVI. yüzyılda kaleme almıştır. XIV. ve XV. yüzyıl, Osmanlı tarihi olayları hakkında, çağdaş diğer Osmanlı tarihlerine nazaran daha tafsilatlı ve çeşitli bilgi verir.¹⁷ Şahidi olduğu olayları,

¹⁰ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (Çev. Coşkun Üçok), Ankara 2000, s. 12-13

¹¹ M. Fuat Köprülü, Ahmedî, *İ.A.*, c. I, s. 218

¹² Şükrullah, Behçetü'ttevarih (Çev. N. Atsız Çiftçioğlu), İstanbul 1949, s. 39

¹³ Şeşen, A.g.e., s. 285

¹⁴ M. Fuad Köprülü, Aşıkpaşa-zâde, *İ.A.*, c. I, s.707

¹⁵ Çiftçioğlu, A.g.e., s. 80

¹⁶ Şahabettin Tekindağ, Neşri, *İ.A.*, c. XIX, s. 215

¹⁷ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ* (Haz. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen), Ankara 1987, s. IX

birçok takvime müracaat ederek bulduğu bilgilerle destekler.¹⁸ Eser F. Reşit Unat-M. Altay Köymen tarafından, arap harfli-latin harfli metin şeklinde Türk Tarih Kurumu yayınları arasında Ankara’da çıkmıştır.

2.5. İbn Kemal

Doğum yeri kesin olmamakla beraber, Babinger’e göre Edirnelidir. Seçkin bir aileye mensup olan Kemalpaşa-zâde, tahsilinin ilk yıllarını ailesinin yanında geçirmiştir. Çok iyi bir tahsilden sonra, geleneksel olarak, aynen ailesinde olduğu gibi, askeri sınıfa girmiş ve Sultan II. Bayezid’in bazı seferlerine katılmıştır.¹⁹ II. Bayezid’in ordusunda çalıştıktan sonra, ulema sınıfına girmiş ve I. Selim zamanında Anadolu Kazıaskeskerliğine yükselmiştir. Sırasıyla, Edirne’deki Taşlık Medresesi, Üsküp’deki İshak Paşa Medresesi, ardından Edirne’deki Halebiye Medresesi ve Üç Şerefeli Medrese, sonra da Sahn-ı Seman Medreseleri’ne tayin edilmiştir.²⁰ II. Bayezid’in emri ile Tevarih-i Âl-i Osman adını verdiği, bu padişahın cülusundan 1526 yılında Kanuni Sultan Süleyman’ın I. Macar seferine kadar gelen bir Osmanlı hanedanı tarihi yazmıştır.²¹ Eser Şefaatin Severcan tarafından 1996’da yayınlanmıştır. 16 Nisan 1534 tarihinde vefat etmiştir.²²

2.6. İbrahim Peçuyi

Macaristan’da Peçuy’da doğmuştur. 1593’te Osmanlıların askeri hizmetine giren²³ İbrahim Peçevi, Avusturya savaşlarının birçoğunu kendi gözleriyle bizzat görmüştür. (Estergon Kalesi’nin düşmana teslimi, geri alınması, cepheye gelen Kırım Han’ı Gazi Giray Han’ı karşılamak, sedarın telhislerini merkeze iletmek, askerlerin maaşlarını dağıtmak gibi birçok görevi başarı ile yürütmüştür) Eğri seferinde ve Petervaradin seferlerinde bulunmuştur. Daha sonra uzun bir süre defterdar olarak görev yapmıştır. 1520-1539 yıllarını içeren “Peçevi Tarihi”ni kaleme almıştır. Peçevi Tarihi 1982 yılında Bekir Sıtkı Baykal tarafından neşredilmiştir.

¹⁸ Şeşen, A.g.e., s. 287

¹⁹ İbn Kemal, *Tevarih-i Âl-i Osman* (Çev. Şerafettin Turan), X. Defter, s. XVII

²⁰ Şeşen, A.g.e., s. 289-290

²¹ Babinger, A.g.e., s. 68

²² İsmet Parmaksızoğlu, *Kemal Paşa-zâde, İ.A.*, c. VI, s. 564

²³ İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi I* (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1999, s. XX

2.7. Mustafa Naima

Halep'te doğmuştur. Divan katipliği, teşrifatçı ve vakantüvis olarak görev almıştır. Daha sonra da serasker kethüdalığına kadar yükselmiştir.²⁴ Naima tarihi adı verilen eser, 1070 ile 1659 yıllarını içerisine alacak şekilde hazırlanmıştır. Eserini zamanına göre sade fakat nükteli bir biçimde ele alan Naima, eserini Ahmed Efendi'nin kaleme aldığı tarihi esas alarak ve bir çok yerini aynen naklettikten sonra, başka eserlerden de yararlanarak hazırlamıştır.²⁵ I. Abdulhamid zamanında Nahifi Mehmed Efendi tarafından Türkçe'ye çevrildikten sonra²⁶ Zuhuri Danışman tarafından 1967 yılında Latince'ye çevrilerek yayınlanmıştır.

2.8. Katip Çelebi

14 yaşına kadar özel eğitim gören Kâtib Çelebi, 1623'te Anadolu Muhasebesi Kalemi'ne girmiştir.. IV. Murad Dönemi'nde (1624-1640) girişilen Doğu Seferlerine kâtib olarak katılmıştır. Dönemin ünlü bilginlerinin derslerine katılarak medrese öğrenimindeki eksikliklerini gideren Katip Çelebi tam manası ile bir medrese tahsili yapmamış, kendisini biraz da serbest yetiştirmiştir. Türkçe, Arapça, Farsça ve bir derece de Latince bilmektedir.²⁷ En tanınmış yapıtlarından olan Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar'da kuruluş döneminden 1656'ya kadar, Osmanlı Denizciliği'nin bir tarihçesi yanında Osmanlı Donanması'nın, tersane ve bahriye örgütünün işleyişini anlatır, kaptan-ı deryaların yaşam öykülerini verir. Sonunda da son zamanlarda denizlerde uğranılan başarısızlıkları giderme yolundaki öğütlerini sıralar.²⁸ 1980 yılında Orhan Şaik Gökyay İstanbul'da bir neşrini yapmıştır.

2.9. Ahmed Vasıf

Bağdat'ta doğmuştur. Osmanlı Devleti'nde rûznâmçecilik, kalyonlar kâtipliği, Anadolu muhasebeciliği ve baş muhasebecilik gibi idari işlerde görev alarak tecrübesini artırmıştır.²⁹ Ruslara esir olduktan sonra merkeze dönen Ahmed Vasıf, inişli çıkışlı bir yaşamın ardından Mehâsinü'l-Âsar ve Hakâikü'l-Ahbar adlı, 1752 tarihinden 1774'ün

²⁴ Babinger, A.g.e., s. 269

²⁵ M. Cavid Baysun, Naimâ, *İ.A.*, c. XIX, s. 46

²⁶ Şeşen, A.g.e., s. 318

²⁷ Şeşen, A.g.e., s. 308

²⁸ Orhan Şaik Gökyay, Kâtib Çelebî, *İ.A.*, c. VI, s. 436

²⁹ Ahmed Vasıf, *Mehâsinü'l-Âsar ve Hakâikü'l-Ahbar* (Yay. Mücteba İlgürel), İstanbul 1978, s. XIII

son olaylarına³⁰ kadar gelen Osmanlı tarihini kaleme almıştır. Mücteba İlgürel tarafından 1978 tarihinde neşredilmiştir.

2.10. Ahmed Cevdet Paşa

Lofça'da doğmuştur. XIX. yüzyıl ilim ve fikir dünyasının mümtaz şahsiyetlerinden olan Cevdet Paşa, büyük bir devlet adamı olarak da tanınmaktadır.³¹ Öğrenimini sürdürmek üzere İstanbul'a gitmiş ve burada ilmini ilerletmiştir ve bir zaman sonra müderris olarak tayin edilmiştir.³² 1768'den yeniçerilerin kaldırılmasına kadar olan (1826) Osmanlı tarihini yazma görevine memur edilmiştir.

³⁰ Babinger, A.g.e., s. 365

³¹ Mücteba İlgürel, Cevdet Paşa Tarihi'nin Kaynaklarından Vasıf Tarihi, *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, İstanbul 1986, s. 115

³² Babinger, A.g.e., s. 409

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH ve OSMANLI TARİH YAZICILIĞI

1.1. Tarih Nedir?

Tarih, genel bir manada ve basit bir ifadeyle geçmişin bilimi olarak tarif edilmektedir. Tarihin manası, bir çok tarihçi ve düşünür arasında tam bir bütünlüğe sahip olamamıştır.

Tarih, geçmişte yaşanan olayların incelenmesi yanında, zaman içerisindeki insanların ilmi olarak da değerlendirilmektedir.³³ Yalnız bu olaylara tenkitçi bir düşünce ile yaklaşmak gereklidir. Geçmişte yaşanmış ve günümüze kadar ulaşabilmiş olan olayların ve kalıntıların tenkitçi bir yaklaşımla incelenmesi,³⁴ ancak tarihçi ve olguları arasında kesintisiz bir iletişim kurması ile mümkün olabilir.³⁵ Böylece, sosyal münasebetlerin nasıl teşekkül ettiğini, nasıl değiştiğini ve nasıl sosyal eğilimler, gerilimler ve oyunlar sergilediklerini anlamamıza imkân sağlar.³⁶ Olaylara tenkitçi yaklaşmanın en büyük faydalarından biri, olayların daha sağlıklı olarak ele alınabilmesidir. Böylece geçmişte yaşanmış her günlük olay, değişik menşeli ve ritimli hareketleriyle geleceğe uzanır. Nitekim bugünün zamanı dünden, daha evvelden çok eskilerden kaynaklanır. Bu yüzdendir ki tarihi zamanı geri çevirmek mümkün değildir ancak tarih dünyanın dönüşüyle aynı ritim ve hız içerisinde akıp gider.

Tarihin sadece geçmişte yaşananlarla ve yaşanan olayların zaman içindeki akışıyla ilgilendiği tarihin konusunu anlatabilme açısından eksik kalır. “Zira dünyadaki olaylar, sadece insanlar tarafından meydana getirilmemişlerdir. Örneğin tabiat olaylarına insanlar müdahale edemezler. Tarih, insanların faaliyetleri neticesinde meydana gelen olaylarla ilgilenir. Yani tarih, bir olaylar dizisi değil, insanların düşüncelerinin ifadesi olan ve zamanla ortaya çıkan olayları -insanların yönlendirdiği sosyal gelenekleri- konu edinir. Bunları şekillendiren kanunları bulmayı, gelişme-çöküş; tekâmül-yozlaşma şart ve safhalarını açıklığa kavuşturmayı vazife edinir. İnsanlar farklı ruh yapılarına sahiptir ve tarihi olayların meydana gelmesinde insanların ruhi hallerinin

³³ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul 1998, s. 1

³⁴ Kütükoğlu, A.g.e., s. 1

³⁵ Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir?*, (çev. Misket Gizem Öztürk), İstanbul 1996, s.37

³⁶ Ruby, A.g.m., s. 583

bulunduğu da inkâr edilemez. Fertler gibi toplumlarında farklı psikolojik yapıları mevcuttur.”³⁷

Aslında tarihçi bir olayı ele alırken, içinde yaşadığı toplumun kültüründen ve çağının özelliklerinden de yoksun davranamaz. Örneğin İbni Haldun’a göre tarih, geçmiş insan topluluklarının hayatları ile ilgili durumlarını, adetlerini, peygamberlerin hayat hikâyelerini (siyer), hükümdarların devlet ve siyasetlerini bize anlatan bu konularda bizi bilgilile kılın bir disiplindir. Ona göre tarih insanların ve kavimlerin hal ve durumlarını nasıl değişmiş olduğunu, devletin sınırlarının nasıl genişlemiş, kuvvet ve kudretinin nasıl artmış bulunduğunu, ölüm ve yıkılma çağı gelinceye kadar yeryüzünü nasıl imar ettiklerini gösterir.³⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere İbni Haldun, içinde yaşadığı toplumun ve çağın özelliklerine göre tarihi anlamaktadır.

İlim asrı adı verilen XIX. yüzyılın ortalarına doğru tarih anlayışında büyük bir gelişme olmuştur. Bu yüzyılda fizik, tabiat, kozmografya v.b gibi müspet ilimlerin kanunlarını tespit etme yolunda atılan geniş adımlar, tarihin de birtakım kanunlara bağlanması imkânının araştırılmasına vesile teşkil etmiş ve üç neden ortaya çıkarılmıştır;

“1-İnsanlar varlık ve mahiyet itibarı ile aynıdırlar

2-İnsanların her türlü hal ve fiillerinde karşılıklı tesirler mevcuttur

3-Bütün beşeri hadiselerde daimi bir değişme vardır.”³⁹

1.2. Tarih Niçin Yazılır?

İnsanoğlu tarih boyunca her şeyi bilmek istemiştir. Çünkü bilmek, öncelikle, insanın yaşaması için gerekli olanları kullanmak ve yenilerini üretmek için zorunlu bir şarttır.⁴⁰ Kendini bilmek insan için önemlidir. Tarih ise insanın, kendine ilişkin bilgisini yansıtır.⁴¹ Böylece insan, geçmişte ne yaptığına bakarak, şimdi ve gelecekte ne yapabileceğine karar verebilir. Yani tarih öncelikle insanın kendisini tanıması, geçmişten tecrübeler edinerek bugünü ve geleceği anlaması için yazılır.

Tarih yazımının en önemli gerekçelerinden birisi onun doğasından kaynaklanmaktadır. Tarihin doğası, hangi tür topluluk, ulus veya kurum olursa olsun

³⁷ Kütükoğlu, A.g.e., s. 2

³⁸ Ahmet Arslan, İbni Haldun’un İlim ve Fikir Dünyası, Ankara 1987, s. 44-45

³⁹ İbrahim Kafesoğlu, Tarih İlimi ve Bizde Tarihçilik, “İ. Ü. E. F. Tarih Dergisi”, XIII/17-18, İstanbul 1963, s.3

⁴⁰ Ayhan Bıçak, Tarih Düşüncesinin Oluşumu, İstanbul 2004, s. 73

⁴¹ R. G. Collingwood, Tarih Tasarımı(çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara 1996, s. 40-41

onların temeli için bir birikim sağlamaya haizdir. Tarihin en büyük gücü meşruiyet sağlama gücüdür. Bu yüzden de kimlik oluşumunda, ulusal mutabakat sağlamada ve en önemlisi iktidarların otoritelerini sağlamada önemli bir güç oluşturur. Günümüze kadar yazılan tarihlerin iktidarların denetiminde olması ve onları, yaptıkları işleri yansıtmaları bunun bir göstergesidir.

Tarih yazıcılığı dönemin eğilim ve değerleri, dünyaya bakış tarzı, tarihçinin kişiliği, inançları, görüş açısı vs. gibi birçok faktörden etkilenir. Bu yüzden de İlkçağdan günümüze şartlar değiştikçe tarih yazıcılığının muhtevasında ve onu şekillendiren unsurlarda değişimler gözlenmiştir. M.Ö. 2000'den önce hükümdarlar ve hanedanlarla ilgili önemli olayların belirtilmesi için, bu olayların dökümü yapılmıştır. Hititler de siyasal ve askeri yaşamın önemli olaylarını yıllıklarda belirtmişlerdir.⁴² Heredotos, tarih yazmasının nedeni olarak, insanoğlunun yaptıklarının zamanla unutulmaması, Yunanlıların ve Barbarların meydana getirdikleri harikaların bir gün adsız kalmaması ve birde bunların neden savaştıklarının bilinmesini göstermektedir.⁴³ Geçmiş yaşantılardan veya olaylardan ders almak, bunu geleceğe yansıtarak izlenecek yolu çizebilmek, okuyucuya ahlaki ve milli duygular empoze edebilmek maksadı ile yazılan tarihler daha sonraki dönemlerde kendisini göstermiştir. Bu akımın öncüsü ise Thukydides'dir. İtalyan Rönesansı'nın ünlü kişilerinden olan Gişarden, olayların nedenlerini ve ilişkilerini arayarak netice çıkarmaya çalışmıştır. Eserinde, tarihi eleştirmeye büyük yer vererek tarih felsefesinde önemli bir adım atmıştır.⁴⁴

İlkçağ ve Ortaçağ'da insanların dünyaya ve yaşama bakışlarını şekillendiren din, tarih anlayışı ve dolayısıyla tarih yazıcılığında da etkili olmuştur.⁴⁵ Bu dönemlerde tarih aynı zamanda imparatorların kralların, padişahların hakimiyetini meşrulaştırma vazifesini de görmüştür. Klasik çağda Plutarch'a göre tarihçi, karşısındakinin parlak bir görüntüsünü yansıtan aynadır. Ona göre tarihçi, büyük adamların yaptığı büyük işleri kaydeden bir kişidir.⁴⁶ Rönesansla başlayan bilimde ilerleme Aydınlanma ile tarihte de ilerleme anlayışını getirmiştir. Bu dönemler aynı zamanda ulus devletlerin kurulma

⁴² Yves Lacoste, Tarih Biliminin Doğuşu; İbni Haldun, İstanbul 2002, s. 238

⁴³ A. Ömer Türkeş, Romana Yazılan Tarih, *Toplum ve Bilim*, 91 Kış, İstanbul 2002, s. 169

⁴⁴ Ekrem Memiş, *Tarih Metodolojisi*, Konya 1995, s.45

⁴⁵ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, İstanbul 1998, s. 19-25

⁴⁶ Levent Yılmaz, *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme ve Yerelleşme*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 76

dönemi olduğundan tarih yazıcılığı ulus devletlerin varlığını meşrulaştırma işlevini görmüştür..

1.3. Osmanlı Devleti'nde Tarih Kitabı Yazılmasının Nedenleri

İlkçağ ve Ortaçağ'da insanların dünyaya ve yaşama bakışlarını şekillendiren din, Osmanlı tarih yazıcılığında da etkili olmuştur. Osmanlı tarihçilerinin tarihin konusu veya tarifi ile ilgili tanımları, İslam tarih anlayışına göredir. Örneğin Münecimbaşı'na göre tarih, enbiyaların, evliyaların, alimlerin, şairlerin, sultanların ve diğer şahısların geçen zamanda yaptıklarının bilinmesidir.⁴⁷ Diğer yazarların tarifleri, bundan pek de farklı değildir. Neşriye göre; “Mülûk-ı kirâm ve selatin-i izamın tevarih-i vekayi'e vukuf bulup müluk-ı salifenin ve selatin-i sabıkanın ahvallerine muttali' olması"dır.⁴⁸ Tabi ki bu tanımların ayrıntılarında, devlet, ülke ve ünlü kişilerin geçmişteki durumlarının kavranılması ve insanoğlunun çeşitli faaliyetlerinin bilinmesi yatmaktadır.

Osmanlı aydınlarını tarih kitabı yazmaya sevk eden sebepler nelerdi? Neden tarih kitabı yazma ihtiyacı duymuşlardı? İşte bütün bu soruların cevaplarını, yukarıda bahsettiğimiz tanımların içerisinde, yazarların tarihin faydası ile ilgili görüşlerinde ve buna ek olarak yazarların neden bir tarih kitabı yazdıkları ile ilgili görüşleri içerisinde bulabilmek mümkün olacaktır.

Osmanlı tarihçileri, tarihin faydası üzerinde önemle durmuşlardır. Tarihi bir ibret, nasihat, tecrübe ve bir ders aracı olarak niteledikleri ve insanlığa bir fayda olarak kabul ettikleri için bir çok eser ortaya çıkardıklarını söylemektedirler.

Örneğin Naima, tarih okuyanların çok deneyim kazanacaklarını, kendinden önce tarih yazanların, bu işin yolunu açtıklarını, bu yoldan yürümenin bir borç, bir ödev olduğunu ve eserini bu yüzden meydana getirdiğini söylemektedir.⁴⁹

Aşıkpaşa-zâde, padişahların ruhlarının hayır ve dualarla anılmalarını istediği için *Tevarih-i Al-i Osman*'ı yazdığını söylemektedir.⁵⁰

İbrahim Peçuyî, neden böyle bir tarih kitabı yazdığını açıklarken bazı kimselerden öğrendiği bilgilerin yok olup gitmemesi için, onları yaşatmak için böyle bir tarih kitabı yazdığını söylemektedir:

⁴⁷ Zeki Arıkan, “Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi”, *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, İstanbul 1991, s. 79

⁴⁸ Mehmed Neşri, A.g.e., s. 5

⁴⁹ Mustafa Naima, *Naima Tarihi* (Çev. Zuhuri Danışman), c. I, İstanbul 1967, s. 32-33

⁵⁰ Aşıkpaşa-zâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi* (Haz. Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç), İstanbul 2002, s.

“Bundan sonra, temiz yürekli dostlara ve vefalı kardeşlere gizli ve kapalı olmasın ki, yurdumuz olan Macar ülkesinin –yüce Tanrı orayı uğursuz düşmandan korusun- fethi üzerinden uzun zaman geçmediği için sık sık o fatihlerle ilgili işlerden, rahmetli ve bağışlanmış Gazi Sultan Süleyman Han’ın –ulu Tanrı’nın rahmeti üzerine olsun- gazalarından söz açılıp konuşulmaktadır. Bu sebeple, değersiz hatıra şü düşünce geldi ki, bilgisi küt ve güçsüz varlığımla, bazı tarihlerden ve güvenilir kimselerden öğrendiklerimi yaşatmak için tespit edeyim ve yazayım...”⁵¹

Kemal Paşa-zâde Tevârih-i Âl-i Osman adlı eserini neden yazdığını kitabının giriş bölümünde çok açık ve net olarak açıklamaktadır. Ona göre bu kitabın yazılmasının nedeni padişahların yaptıkları işlerin bir rüzgar gibi uçup gitmesini engellemektir. Yapılan hayırlı işlerin kalıcı olması için bu kitabın yazılması gerektiğini söyleyen Kemal Paşa-zâde, buna ek olarak bir selimname yazılması için padişahın ona bu görevi verdiğini de söylemektedir:

“ Erbâb-ı akıl nazarında bu manâ ve eshâb-ı nakil haberinde bu fehvâ-yı mu’ayyen ü mübeyyen, muhakkak ve musaddakdır ki, eğer sahâyîf-i pürletâyîf inşâ ve iş’âr ve selâtîn ü tevârih esmâr olmayaydı, mefâhir-i meâşir-i mülûk-i nâm-dâr ve selâtîn-i kâm-kâr cerâyid-i rûzgârda ve defâtir-i leyl ü nehârda bâkî ve pâydâr olmazdı... peder-i ferhunde ahterlerinin ve kendülerinin siyer-i pür-iberleri ve mefahir-i eyyam-ı İslam olan meâşirleri defter olub, ceride-i dühûr ve hârîde-i şühurda muharrer ü mukarrerolub, bu dar-ı fanide zikr-i bakîleri ömr-i şan-i ola. Mesaî-yi meşkureleri ebed’ül-abâd inas ü zukûr dilinde mezkur olub bilineve yad-ı hayrile yad ide, ömr-i şanî ola.”⁵²

Müneccimbaşı’nın eseri incelendiğinde, yazarın Osmanlı tarihi yazmasının nedeni olarak, ders alınabilecek vakaları, tarihin önemini ve insanlara kazandırdığı faydaları birinci planda tutmasından dolayı Camiü’l-Düvel’i yazdığını görüyoruz. Ayrıca Kara Mustafa Paşa ile yapılan toplantılarda Münecimbaşı’nın bu saydıklarımızdan bahsetmesi üzerine bir tarih kitabı yazmasının istenmesi de yazarın böyle bir eser neşretmesinin nedenlerinden biridir.⁵³

Nizam-ı alem gibi büyük bir ideolojiye sahip Osmanlı Devleti’nin, bu ideolojiyi yürütebilmesi ve hayatta kalmasını sağlayabilmesi için mutlak bir otoriteye sahip olması gerekiyordu. Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olan ve O’nun iradesini temsil edenin “sultan” olması hasebiyle, sultana boyun eğmenin ilahi bir görev olduğu bilincinin topluma bildirilmesi zorunluluk arz ediyordu. Özellikle XV. yüzyıldan başlayarak,

⁵¹ İbrahim Peçevi, A.g.e., c. I, s. 1

⁵² İbn Kemal, A.g.e., X. Defter, s. 8-9

⁵³ Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü’l-Düvel*, (haz. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1995, s. 19

“Tarih-i Ebu’l Feth” yazarı Tursun Bey gibi Osmanlı müellifleri, klasik İslami siyasal gelenekte yerini çoktan almış olan saltanat-İslam özdeşliğinden yararlanarak Osmanlı sultanına kazandırılmak istenen meşruiyetin teorik çerçevesini oluşturmaya başlamışlardır. Örneğin, hilafetin, törenle Yavuz Sultan Selim’e verilmesi, siyasi bir meşruiyet formülünden başka bir şey değildir.⁵⁴

Osmanlı Devleti’nin Batı Hristiyan alemine bakış açısını gaza ve cihat ruhu belirliyordu. Osmanlılar bunu bir misyon olarak kabul ediyor ve bu misyondan dolayı kendisini İslam dünyasının lideri olarak görüyordu. Batıya karşı kazanılan her zaferden sonra, bu zaferleri İslam alemine müjdelemek ve böylece onların gözünde saygınlık kazanmak amacıyla başta fetihnameler olmak üzere⁵⁵, birçok tarih kitabı yazılmıştır. Osmanlı tarih yazarlarının bir kısmı da saraya daha yakın olmak ve yazdıkları eserlerden maddi kazanç sağlamak için bu eserleri yazma gereği duymuşlardır. Bu eserlerde Osmanlı sultanları kendilerini iki ana temel tema üzerinde meşrulaştırıyorlardı. Bunlardan biri Oğuz Kağan soyundan gelme, diğeri ise yukarıda bahsettiğimiz dini temel üzerinde meşrulaştırmadır. Bu konulara ilerleyen bölümlerde tafsilatlı olarak yer verilecektir.

1.4. Osmanlı Tarih Yazarlarının Alt yapıları

Osmanlı tarihçileri esas olarak ilmiye ve kalemîye olmak üzere iki meslek erbabından çıkmıştır. İlmiye erbabından gelenler ülema, kalemîye erbabından gelenler ise katip olarak tanınırdı. Ancak ağırlığın ilmiye zümresinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunların yetiştirme tarzları ve meslek çizgileri birbirinden farklı idi. İlmiye erbabı için standart bir medrese eğitimi, kalemîye erbabı için ise usta çıрак münasebeti içinde büro (kalem) eğitimi esas idi. Ancak gerek bireysel tarih yazıcılığında gerekse vakanüvislik gibi resmî tarih yazıcılığında medrese menşelilerin çoğunlukta olduğu gözlenir.⁵⁶

Bu çalışmada, medrese menşelilerin çoğunlukta olması hasebiyle medreselerde ki eğitimi, daha doğrusu medreselerde eğitimle verilmek istenen ideolojiyi irdelemek yerinde olacaktır. Bu sayede medreselerden gelen müelliflerin alt yapıları da ortaya çıkmış olacaktır.

⁵⁴ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul 2003, s. 39

⁵⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, İstanbul 1999, s. 100

⁵⁶ Mehmet İpşirli, *Osmanlı Tarih Yazıcılığı*, , Yeni Türkiye Dergisi, Osmanlı Özel Sayısı, s.24

Osmanlı Devleti'nin dünya görüşü, zihniyet yapısı, devleti yönettiği değerler bütünü ve bu değerlerle beraber tebaasına, diğer milletlere ve ülkelere bakışı, Osmanlıların medreselerde vermek istediği ideolojinin özünü oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti hızla aşiret yapısından kurtularak imparatorluğa doğru yol almıştır. Bunun tabi bir sonucu olarak, topraklar genişlemiş ve toplumsal yapı giderek karmaşık bir hal almaya başlamıştır. Bundan dolayı ortaya çıkan ihtiyaçların ve aksaklıkların giderilebilmesi için Osmanlılar, çok iyi yapılandırılmış bir bürokrasiye ihtiyaç duymuşlardır. Bunu da karşılayacak olan tek kurum ise medreseler olmuştur. Medreseler de çok iyi bir motivasyon sağlayan İslam'ı özellikle de Sünni İslam'ı merkeze almıştır. İslam'ın Osmanlı ideolojisi olarak kabullendirilmesinde en temel rol medreselere düşüyordu. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethettikten sonra, bu şehri imparatorluğun merkezi haline getirmek için giriştiği faaliyetlerin içerisinde yer alan medreseler, yukarıda bahsettiğimiz ideolojiyi üretme görevini üstlenmişlerdir.

İslam, Karahanlılar'dan Osmanlılara kadar muhtelif Türk toplulukları ve devletleri arasında, yerleşik kültür merkezlerinde kendine yer bulmuş, Sünnilik veya "Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat" denilen, medreselerde öğretilen kitabi esaslara uygun bir tarzda da Osmanlı toplumunda yaygınlaşmaya başlamıştır. Devlet'in resmi ideolojisinin temelinde yatan en önemli unsurun İslam olduğu aşikardır. Ancak Osmanlılar, devlete de en az din kadar önem veriyordu ve onu da kutsal sayıyordu. Bundan dolayıdır ki, Osmanlılarda, din ve devlet veya siyaset ile İslam iç içe girmiş ayrılmaz bir bütünü oluşturuyorlardı.

Osmanlılar, devlete verdiği önemi, özellikle dışarıdan gelen, merkezi otoriteyi tehlikeye atacak, mevcut düzeni bozabilecek her türlü tehlikeyi şiddetle bastırarak ve hatta onu ortadan kaldırmaya çalışarak göstermiştir. (Örneğin Safevîler, Memlûkler) Diğer taraftan Osmanlılar kendi tebaasına, merkezi iktidara şartsız boyun eğip, vergilerini ödedikleri sürece hoşgörülü davranmıştır. Zaten Osmanlılar kendisini "Devlet-i Aliye" veya "Devlet-i ebed müddet" yani her zaman yüce ve sonsuza kadar sürecek Osmanlı Devleti diye tanımlamaktadır. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, Osmanlı Devleti'nde temel fonksiyon, nizam-ı alemi, yani hakimiyet sınırları içerisindeki bütün tebaasının bütün kesimlerinin adalet çerçevesinde yönetilerek birbirleriyle ahenk içerisinde yaşamasını sağlamaktır.

Osmanlılar, devleti, eski Türk ve İslam siyasî düzenlerinden büyük oranda faydalanarak yönetmiştir. Osmanlıların iktidar, hakimiyet ve egemenlik gibi devlet ve saltanat kavramlarını incelerken, bu anlayışın temelde bir yanıyla Orta Asya Türk geleneğine, diğer yanıyla da Yakındoğu devlet anlayışını özümsemiş İslâm devlet geleneğine dayandığını söyleyebiliriz.⁵⁷ Yani Osmanlılarda eski Türklerde var olan örfi kaidelere, şeri kaideler eklenerek devlet idaresi temellendirilmeye çalışılmıştır. Eski Türklerdeki bu siyasî geleneklerin içerisinde yer alan cihan hakimiyeti de yerini Osmanlılarda kızıl elmaya bırakmıştır.⁵⁸

Osmanlılarda her hareket düşünülerek veya bir plan çerçevesinde yapıldığından dolayı, medreseler de yukarıda saydığımız düşünceleri en ince ayrıntısına kadar işlemiştir. Medreselerde yetişen ulema, bütün bunların idraki içerisinde aldıkları eğitimi yaymaya çalışmıştır. Osmanlı tarih yazarlarının büyük çoğunluğunun medreselerde yetişmesi hasebiyle, Osmanlı ideolojisinin dışında herhangi bir düşünce içerisinde olmaları düşünülemez. Zaten yazılan eserler incelendiğinde, bu saydıklarımızın hepsini bulmamız mümkün olacaktır. Örneğin Tursun Bey “Tarih-i Ebu’l” Feth adlı eseri yazarken siyaset ve din veya saltanat ve İslam’ın özdeşliğinden yararlanarak saltanatı ve hükümdarları meşrulaştırmaya çalışmıştır.⁵⁹

Bürokrasiden gelen Osmanlı tarih yazarlarının da bunlardan farklı olduğu düşünülemez. Özellikle katiplerden oluşan bu zümre zaten nispeten Osmanlıların resmi tarih yazarlarıdır. Enderun’da Osmanlı ideolojisiyle yetiştirilen katipler, tarih yazarı olduklarında tabiatıyla Osmanlı politikalarına uygun hareket ediyorlardı ve bilinç altı ideolojilerini eserlerine yansıtıyorlardı. Vakanüvis, Osmanlı merkez teşkilatında vazifeli devlet tarihçisine verilen unvandır. Vakanüvisler, kendilerinden önce yazılanları tedvîne ve hizmette bulundukları zamanın hadiselerini tahrir memur edilerek Osmanlı tarihinin telifine çalışmışlardır. Bu müessesenin XVIII. yüzyılın başlarında ortaya çıktığı bilinmektedir. Fakat vakanüvislik ortaya çıkmadan önce şehnâmecî unvanıyla bilinen memurlar vardı. Bunların görevi padişahların özelliklerini, şan ve zafer günlerini tasvir etmek ve bu eserlerini “Şehnâme” tarzında manzum olarak yazmaktan ibaretti.⁶⁰

⁵⁷ Mehmet Öz, Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler, *İslâmî Araştırmalar*, XII/1 1999, s. 27-33

⁵⁸ Turan, A.g.e., s. 37-48

⁵⁹ Ortaylı, A.g.e., s.38

⁶⁰ Necdet Öztürk, Osmanlılar’da Tarih Yazıcılığı Üzerine, *Yeni Türkiye Dergisi*; Osmanlı Özel Sayısı, s. 259

1.5. “Öteki” Kavramına Genel Bir Bakış

Osmanlı tarih yazarlarının düşman algısını incelerken, öteki kavramına da değinmek gereklidir. Çünkü buradaki düşman kavramı, Osmanlılara göre “öteki”dir.

Ötekini anlama aslında insanın başkasına her zaman ihtiyaç duyduğunu, dünyayı dünya yapanın motiv başkaları olduğunu, ve dünyanın nesnel varlığının başkalarının “benimle birlikte var olmasında”⁶¹ temellendiğini anlamada yatmaktadır. Bunların farkında olunması, ben ve öteki arasında bir yarışmaya, hatta olumlu bir işbirliğine kaynaklık edebildiği gibi, çatışmaya da neden olabilir.⁶²

Burada dikkat edilmesi gereken husus, elde var olan ilk tarih kayıtlarından bu yana bir “ben” ve “öteki” kavramının var olduğudur. Bunun en büyük nedenlerinden birisi de, ötekinin yaratılmasının toplumsal bir süreç olmasıdır. Bu kavramların dünya döndükçe var olacakları da, su götürmez bir gerçektir. Bu nedenden dolayı ötekinin olmadığı bir toplumu düşünmek çok zor olacaktır.⁶³

Ben ve öteki arasındaki ilişkiyi araştıran tarih biliminde “öteki”, Osmanlı tarih yazarları açısından bakıldığında tamamen yaşanan dönemin şartlarına bakış açısı olarak karşımıza çıkmaktadır. O dönemlerin şartları söz konusu olduğundan, günümüzdeki “öteki” kavramının manasını özellikle Osmanlılarda tarih yazıcılığının başladığı XV. Ve XVI. yüzyıllarda aramak çok fazla doğru olmayacaktır. Fakat konumuzun başında da belirttiğimiz gibi bu kavramın genel olarak açılımı o dönemde karşımıza “düşman” algısı olarak çıkmaktadır.

⁶¹ Nermi Uygur, *Edmund Husserl'de Başkasının “Ben”i Problemi*, İstanbul 1998, s. 178

⁶² İlhan Tekeli, Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler, *Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu Sempozyumu*, İstanbul 1995, s. 2

⁶³ Tekeli, A.g.m., s. 2

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI TARİH YAZARLARININ GÖZÜYLE HİRİSTİYAN DÜNYA

2.1. Osmanlı Devleti'nin Fetih Politikası

Osmanlıların bir yeri fethetmek için yaptıkları düzenli uygulamalar, göz ardı edilemeyecek bir husustur. Hatta oldukça erken devirlerde Rumeli'ye yönelik fetih faaliyetlerinde kalıcılık düşünülmesi ve bunun icabı olarak iskan siyaseti takip edilmiş olması, önce Bizans sonra da Balkanlar'daki Hıristiyan devletlere karşı bir siyasi ideolojinin teşekkülüne yol açmıştır.⁶⁴ Osmanlıların fethettikleri bölgelerde yerli Hıristiyan ahaliyi himaye etmek, haklarını iade etmek, dinî serbestlik vermek ve vergi muafiyeti gibi prensipler mutlaka tatbik ediliyordu.⁶⁵ Osmanlı idaresi bütün fetihlerini İslam şariat hükümlerine (gaza ve cihat) göre uygulamaya çalışıyordu. Hatta Şükrullah, Orhan Bey'in tahta geçişini anlatırken, Orhan Bey'in babası yerine gaza tahtına geçtiğini belirterek Osmanlıların gazaya ne kadar önem verdiğinin altını çizmiştir.⁶⁶ Osmanlılar bu gaza anlayışlarını, itici bir güç olarak da kullanmışlar ve ganimet ideolojisiyle kitleleri harekete geçirmeyi bir propaganda vesilesi olarak hedeflemişlerdir.⁶⁷ Osmanlılar, feodal sistemin ve kiliselerin baskıları sonucu yılmış, bıkmış olan halka hoşgörülü davranarak onları hem İslâm'a ısındırıyor hem de devlete bağlılık kazandırmayı hedefliyordu. Fetihler sonunda fethedilen yerin ahali artık Osmanlı vatandaşı sayılıyor, can ve mal güvenlikleri devlet tarafından garanti altına alınıyordu.

Kemal Paşa-zade'ye göre Osmanlıların fetih politikası iki ana noktada birbirinden ayrılmıştır. Bunlardan birincisi savaş sebepleri ve savaştan önce yapılanlar, diğeri de fetihten sonra yapılanlardır. Sırasıyla dini görüşler, siyasi sebepler ve insani sebepler birinci maddeye, fethedilen ülkeye aman verilmesi, bu ülkelerdeki halkın Ehl-i Zimmet statüsüne alınmaları, fethedilen yerlere İslam bayrağının dikilmesi, cami yapılıp Osmanlı sultanları adına hutbe okunması ve kiliselerin mescitlere çevrilmesi, fethedilen kaleye, kale komutanı tayini, gerekli asker ve silahların konması ve vergi tayini,

⁶⁴ Feridun Emecen, "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Batı Siyaseti", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s. 125

⁶⁵ Mücteba İlgürel, "Osmanlı Devletinde İstimalet Politikası", *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1994, s. 941

⁶⁶ Şükrullah, A.g.e., s. 53

⁶⁷ Emecen,, "A.g.m". s. 126

fetihden sonra divan toplanması, yapılan ödül törenleri ve verilen mükafatlar ve son olarak da fetih-nameler gönderilmesi de ikinci maddenin içerisine dahil olmaktadır.⁶⁸

Osmanlılar genel manada fetihlerinde iki farklı yaklaşım uygulamışlardır. İlk olarak komşu devletler üzerine hakim olup, onlar üzerinde bir çeşit hükümdarlık kurmak istemişlerdir. Daha sonra da ülkelerin kendi hanedanlarını tasfiye edip, o ülkeyi denetlemeye çalışmışlardır.

Bu iki merhaleyi gerçekleştirmek için Osmanlılar, tımar sistemini kullanmıştır.⁶⁹ Tımar sistemi fethedilen yerin düzeninin ve eski ekonomik durumunun tamamen değiştirilmesi demek değildi. Bu sistem, ülkelerin kaynak ve nüfuslarının düzenli olarak resmî kayda (tahrir defterlerine) geçirilmesi idi⁷⁰. Tımarı, eski ve yeni sistemlerin yavaş yavaş birbirleriyle uzlaşması olarak da değerlendirebiliriz.

Bu sistem kullanılarak gerçekleştirilen politika I. Bayezid zamanında yerini hızlı ve fetihçi bir politikaya bırakmıştır.⁷¹ Ancak I. Bayezid'ten sonra yaşanan fetret devri, fetihçi politikanın bir müddet için durmasına sebep olmuştur. Bu devreden sonra gelen padişahlar, zamanın şartlarına uygun politikalar gerçekleştirmişlerdir.

Osmanlı Devleti, fethettiği yerlerdeki hisarların bazılarını askerlerini yerleştirip, geriye kalan hisarları da yıktırırdı. Bu uygulamanın iki temel amacı vardı. İlk olarak fethedilen yerde asker bulundurma zorunluluğunu ortadan kaldırmak, ikinci olarak da, yeni direniş merkezlerinin oluşmasını engellemek amaçlanıyordu. Daha sonra da fethedilmiş topraklardan, sipahilere tımarlar veriliyordu. Fakat Osmanlı Devleti askerlerin buralara yerleştirilerek atıl kalacağını düşündüğünden, yerel halktan da yararlanıyordu.(Voynuklar, Martoloslar, Hristiyan sipahiler)⁷² Onların sadakatini kazanmak için, vergiden muaf tutma gibi önlemler de alıyordu. Ayrıca bu ihtiyat kuvvetlerine düzenli ordu da eşlik ederdi.

Osmanlılarda ki anlayışa göre, imparatorluk içindeki her şey sultanın malıydı. Ülkeyi iyi bir şekilde idare edebilmek için sultan, kendisine kayıtsız şartsız bağlı olan bir idari ve askeri yönetime ihtiyaç duyuyordu. Bu yüzdendir ki, sultanlar için,

⁶⁸ Ibn Kemal, A.g.e., X. Defter, s. V

⁶⁹ Halil İncalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Cogito Dergisi, Osmanlılar Özel Sayısı*,/ 19, İstanbul 1999 s.119

⁷⁰ İncalcık, A.g.m., s.120

⁷¹ İncalcık, A.g.m., s. 116,

⁷² Daha geniş bilgi için bkz. Halil İncalcık, Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri, *Osmanlı İmparatorluğu; Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Voynuklar ve Bulgarlar*, Ankara 1986

temsilcileri olarak kabul ettikleri idari ve askeri zümreler, geriye kalan halka nazaran daha farklı ve üstün bir zümre idi. Osmanlılar bir ülkeyi fethettikten sonra zaman zaman o ülkenin askeri sınıfını, belirli bir zaman sonra ve bazı şartlarla, kendi bünyesine katardı. Fethedilen ülkelerin askeri gurupları, ülkelerinin Osmanlılara haraç verdiği sırada, Osmanlı ordusunun yardımcı unsurları olarak şüphesiz birçok deneyim elde ediyorlardı. Ayrıca Osmanlıların ılımlı politikası ve vaat ettiği tımarlar bunların çoğuna çekici geliyordu. Bu husus sadece askeri sınıf için geçerli değildi. Aynı zamanda fethedilen ülkelerin senyörleri, için de geçerli idi. Bu büyük aileler topraklarının büyük bir kısmını ellerinde tımar sahibi olarak bulundurabiliyorlardı. Ancak Hristiyan tımar sahipleri ve bunların bazı Müslümanlaşmış torunları, genellikle kendi topraklarında kalmışlarsa da, topraklarının ve feodal haklarının önemli bir kısmını, yeni Osmanlı rejimine terk etmek zorunda idiler.

Kısaca tımar sistemi, sultanlara merkezi hükümetin zararına olabilecek eski feodal ve aristokratik unsurların imparatorluğun yönetimdeki etkilerini önleme imkanı sağlıyordu. Bu da tedrici olarak gerçekleştirilmiş ve mutlak bir hükümdarın emrinde çalışan tek ve merkeziyetçi bir yönetim, fethedilen topraklardaki değişik unsurların bütünleşme sürecini yavaş yavaş tamamlamıştır.⁷³

Osmanlı Devleti, yukarıda saydıklarımız haricinde, fetihler için önemli bir basamağı da fethedilen yerlere Müslüman halkının bir kısmını yerleştirmek olarak görüyordu. İmparatorluğun gelişmesinde, yeni fethedilen yerlerin Türkleştirilmesi ve İslâmlaştırması olduğu kadar, boş yerlerin şenlendirilerek bir hareketlilik sağlanması için bu politika uygulanmaya çalışılmıştır.⁷⁴ Osmanlı Beyliği'nin ilk dönemlerinden itibaren yeni fethedilen topraklara, aşiret, topraksız köylü, gazi dervişler, göç ettirilerek teşkilatlı bir şekilde yerleştiriyordu.⁷⁵ Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında, batıya doğru olan fetihlerden sonra, oymak ve topraksız köylüler veya sürgünlerle gelen dervişler, boş ve ıssız arazilerde, içinde bulundukları tarikatlara bağlı olarak, teşkilatlı bir şekilde yerleşiyorlardı.⁷⁶ Sistemli bir şekilde yapılan ve uygulanan bu politikanın diğer basamağını da sürgünler oluşturmaktadır. Osmanlılar icap ettiği takdirde, her on

⁷³ İnalcık, "A.g.m." s. 127

⁷⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1998, s. 1

⁷⁵ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1998, s. 107

⁷⁶ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul 1987, s. 29-30

haneden bir veya iki haneyi sürgün çıkarabiliyordu.⁷⁷ Örneğin, II. Mehmed İstanbul'un fethinden sonra birçok Hristiyan ve Müslüman ahaliyi buraya göç ettirmiştir. Başiboş göçebeler ve devletin kendisi için tehlike unsuru olarak gördüğü gurupları da, devletin farklı yerlerine kaydırılıyorlardı. Şeyh Bedrettin isyanından dolayı Anadolu'daki bazı isyancı göçebeler Balkanlara nakledilmiştir. Kıbrıs'ın fethinden sonra güvenliğin ve ıslahın sağlanabilmesi için Karaman, Sivas ve Dulkadiyiye'den Müslüman reaya Kıbrıs'a göç ettirilmiştir.⁷⁸ Osmanlılar bunun yapılması ile hem fetihlerinin esas amacı olan –kendi ifadeleriyle- “İslamiyet'i yayma” ve “Nizam-ı Alem”⁷⁹ düşüncelerini gerçekleştiriyor, hem de fethettikleri toprakları güvence altına almış bulunuyordu. Osmanlıların uyguladığı bu iskan politikasının ilk dönemlerden itibaren var olduğunu gösteren Aşıkpaşa-zâde'nin sözlerinden anlıyoruz:

“ *Devletlu hanumun himmetinde ve Hak ta'âlânun inâyetinde ve Muhammed mu'cizatında Rumilii feth olunmaklığına sebeb olındı. Küffarın gayet zebunluğu vardır. İmdi şöyle ma'lum olına kim hazretinüze bu tarafda feth olunan hisarlara komag-ıçun ve vilayetlerine mamur olmaga ehl-i islamdan hayli adam gerek. Bu feth olunan hisarlara koyavuz ve dahı yarar gazi yoldaşlardan dahı göndüresiz.* ” Didi. Orhan Gazi bu habarı işidicek gayet ferah oldu. Bu Karesi vilayetine hayli göçer Kara Arab evleri gelmişler idi. Hemân-dem buyurdu; anları sürüp Rumiline göçürdiler. Bir nice zaman Gelibolu nevâhisinde sâkin oldılar. ”⁸⁰

Osmanlı Devleti göçler nedeniyle gittikçe artan nüfusunun Balkanlar'a göçünü teşvik etmiştir. Bu göçler devletin kuruluşu döneminde Rumeli'ye doğru yapılmış, ve pek çok Türkmen aşireti Balkan topraklarına iskan edilmiştir. Bu göç edenlere Osmanlı tarih literatüründe “Evlâd-ı Fatihân” denilmiştir. Bunun yanında askeri ve mali şartlar da böyle bir iskan politikasını zorunlu kılıyordu. Uzun süren savaşlardan sonra bozulan mali durumun düzeltilebilmesi için, boş ve terkedilmiş arazilere halkın yerleştirilerek buraların ziraata açılması amaçlanıyordu.⁸¹ Böylece devlet yeni gelir kaynakları elde ediyordu. Bu durum fetihçi bir politika izleyen devlete, mali ve askerî kaynak sağlıyordu.

Osmanlı Devleti karada izlediği fetih politikasını denizlerde de uygulamaya çalışmıştır. Çünkü fetihlerin yapılmasına, sadece karadan devam etmek mümkün

⁷⁷ Orhonlu, A.g.e., s. 30

⁷⁸ Orhonlu, A.g.e., s. 30, 112

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz. Abdulkadir Özcan, Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi, İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, 1980/81, sayı. 33, s. 12

⁸⁰ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 376

⁸¹ Halaçoğlu, A.g.e., s. 39-40

değildi. Nitekim Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un yalnızca karadan kuşatılmasıyla fethedilemeyeceğini anlamış, donanma hazırlanmasını da emretmişti. Katip Çelebi Fatih Sultan Mehmed'in bu faaliyetini " *İlkin İstanbul Hisarı'nı yalnız karadan kuşatmak, onu ele geçirmek için o kadar etkili olmayıp deniz tarafından da saldırmak için gemiler hazırlanması önemli bir iş görünmüş ve bu önemli işi yürütmek için Balta-oğlu Süleyman bey başa geçirilüp, bir demeye göre, Sütluçe ardında yeniden gemiler yapıldı.* " cümlesiyle aktarmaktadır.⁸²

Osmanlılar, Rumeli'ye yerleştikten hemen sonra Marmara sahillerini ve Çanakkale Boğazı'nı kontrol altında tutmaya gayret göstermişlerdir. Bunun en önemli nedeni, Karadeniz ve Akdeniz'de varlık gösteren Venedik ve Ceneviz'in ciddi birer tehlike oluşturmaları idi. Çünkü Venedik ve Ceneviz denizcilikte ilerlemiş devletlerin başında geliyorlardı.⁸³ Bunun bilincinde olan Osmanlılar, Karesi beyliğini ele geçirdikten itibaren Anadolu denizci beyliklerinin denizcilik tecrübelerinden istifade etmeye ve Avrupalılardan daha güçlü bir donanma yaratmaya çalışmışlardır.⁸⁴

Osmanlı Devleti Akdeniz ve Karadeniz'i bir Türk gölü haline getirerek deniz sınırlarında da topraklarını güvence altına almak istiyordu. Bunun için denizlerde Ceneviz ve Venediklilerle birçok mücadeleye girişilmiş ve bu mücadeleler tedricen Osmanlıların lehine sonuçlanmıştı. Osmanlıların bu denizlere ve diğer stratejik öneme sahip denizlere hakim olmak istemesinin bir diğer nedeni de, denizlerdeki ticaretin çok önemli boyutlara ulaşmasıydı. Doğudaki ticaret malları Anadolu, Suriye ve Mısır limanlarına ulaşıyor, buradan Avrupa'ya ve diğer ticaret merkezlerine ulaşıyordu.⁸⁵

Osmanlılar karadan yaptıkları fetihleri, denizlerdeki faaliyetleriyle tamamlıyor, bu fetihler, Osmanlılar için vazgeçilmez bir unsur oluyordu. Örneğin, Bağdat ve Basra'nın fethiyle Bosna Körfezi'ne ulaşmışlar ve Hint Okyanusu'nda hakim unsur olmaya çalışmışlardır. Yemen ve Habeş Eyaletleri, Kızıldeniz'in Basra ve Lahsa

⁸² Kâtip Çelebi, Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l Bihar, (Yay. Orhan Şaik Gökyay), c. I, s. 18-19

⁸³ "Genellikle Hristiyan taifeleri çoğu deniz kıyılarında olduğundan coğrafya fenniyle ilgilenüp denizciliği öğrenmekte gevşek davranmayı doğru bulmazlar, bundan başka Venedik taifesi de Osmanlı ülkesine komşu olduğundan hacet zamanı gerek olur, deye korunmak için bu fenlerle çok uğraşırlardı." Bkz. Katip Çelebi, Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l Bihar, c. II, İstanbul 1980, s. 190

⁸⁴ İdris Bostan, "XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Deniz Politikası, XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler", İstanbul 1997, s. 186

⁸⁵ Bostan, A.g.m., s. 190

Eyaletleri de Basra Körfezi'nin korunması amacıyla organize edilen yeni eyaletler olarak aynı dönemde kurulmuşlardır.⁸⁶

Osmanlı Devleti'nin fetihlerdeki en önemli amacının gaza ve cihat olduğunu daha önce belirtmiştik. Bunun denizlerde de uygulanmasının en önemli kanıtı olarak, Endülüs Müslümanları, Hint ve Açe Müslümanlarına yapılan zulümleri engellemek için Osmanlıların denizlerde yaptıkları mücadeleleri gösterebiliriz.⁸⁷

2.2. Osmanlı Tarih Yazarlarında Düşmanlık Hislerinin Kaynakları; “Milli ve İslami Etmenler”

Osmanlılarda düşmanlık hislerinin kaynaklarını din, milliyet, iktidar, egemenlik, hakimiyet, üstün olma vb. gibi kavramlarda aramamız gerekmektedir. Çünkü bu kavramlar, Osmanlıların resmi ideolojisinde gizli olan ötekine bakış açısını belirleyen unsurlardır. Osmanlıların resmi ideolojisinden de, Osmanlı Devleti'nin dünya görüşü, zihniyet yapısı, inandığı değerler sistemi ve bu sistemle olan bağlantısı çerçevesinde, kendisine, yönettiği tebaasına, başka devletlerle ilişkilerine bakış ve bu ilişkileri değerlendirilme tarzı anlaşılabilir.⁸⁸

Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı zihniyetinin temelini inanç (din-i İslâm) oluşturmakta idi. Bunun için de bütün siyasetini İslamiyet'e göre şekillendirmekte idi. Devlet ve İslam iç içe girmiş “din ü devlet” iki temel ögeyi temsil ediyordu.

Osmanlı Devleti'nin Hristiyan dünyaya bakış açısını İslam geleneği oluştuyordu. İslam hukuk geleneklerine göre dünya “Darü'l-İslam” ve “Darü'l-Harb” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Darü'l Harb büyük oranda İslam alemi dışında kalan Hristiyan alemini, Darü'l İslam ise Müslüman alemini temsil etmekteydi. Osmanlılar da İslâm geleneğine uygun olarak Hristiyan batıyı daru'l-harb, yani cihat ülkesi olarak nitelendirmekteydi. Bu nedenle bölgeye yapılan akınları İslâm literatürüyle, “ mukaddes cihat” olarak ifade ediyorlardı.

Mukaddes cihadın lideri ise, “ zillûllah-i fi'l-âlem” veya “padişah-i İslâm” sıfatını taşıyan Osmanlı sultanıydı. Nitekim Mehmed Neşri; “*Andan Padişah-ı İslam dahi askerini cem edip niyet-i gaza deyip yürüyüp Tuna'yı geçip, eflak vilayetine*

⁸⁶ Bostan, “A.g.m.”, s. 193

⁸⁷ Daha geniş bilgi için bkz. İbrahim Peçevi, A.g.e., c. I, s. 42, Katip Çelebi, A.g.e., c. I, s. 61, Bostan A.g.m.,s. 194

⁸⁸ Ocak, A.g.e., s. 72

girip...”⁸⁹ cümlesinde belirttiği gibi, İslâm dünyasının halife/sultanı olan Osmanlı hükümdarı Avrupa’ya “gaza”ya gidiyordu. Bu anlayış, Hristiyan alemine karşı padişahın yüklendiği görevi, tanımlıyor ve bakış aralığını niteliyordu.

Osmanlı ideolojik düşüncesinin bir aynası olarak görünen Osmanlı tarih yazarlarının eserlerinin birçok yerinde bu görüşün izlerine rastlamak mümkündür. Mesela Şükrullah, “*Şükrullah arz eder ki: Tanrı ülkelerini yaşatıp, ülkelerini mengü kılsın, yüceliklerini berkitip yakınlarına yardım edip yağılarını yok etsin, İslamlığın ve Müslümanların sultanı, din yoluna savaşıp uğraşanların yardımcısı, kafirlerin ve kötülükte ayak direyenlerin öldürücüsü, Tanrı’ya yakınların yardımcısı, Tanrı yağılarının yoyucusu, Osman ocağından, Tanrının yargılayıp esirgenliğine ulaştırdığı Sultan Muradın oğlu yüce sultan Mehmedin kutlu gününde İslam bilginleri söz götürmez saygı bulup gönül rahatına erip bolluğa kavuştular.*”⁹⁰ cümleleriyle Osmanlı hükümdarından, İslâm’ın ve Müslümanların sultanı olarak bahsederek saltanat/hükümetini meşrulaştırmış ve Hristiyan alemine bakışını ifade etmiştir.

Yine başka bir Osmanlı tarih yazarı olan Ahmedî, Hristiyan alemine bakışını “*Nerede kim var idi asâr-ı şirk / Yüdi tevhid anı hiç kalmadı çirk*”⁹¹ sözleriyle anlatmak istemiştir.

Osmanlılar, Hristiyan ülkeleri dârü’l-harp olarak görürken, İslâm alemini de hukuk çerçevesinde darü’l-İslâm olarak nitelendiriliyordu. Ancak bu nitelendirme, kendine karşı bir tehdit oluşturma durumunda darü’l-harbe dönüşebilmekteydi. Şeyhülislâm Abdullah Efendi’nin 1722 yılında Safevîler hakkında verdiği fetvada İran’ın “darü’l-harb” olarak nitelendirilmesi buna bir misaldir.⁹² Ancak bu fetvanın siyaseten verildiğini belirtmek gerekir. Hattı zatında Osmanlı Devleti İslam dünyasının lideri olması ve bunu kaybetmek istememesinden dolayı, Müslüman alemiyle ilişkilerine dikkat ederdi. Çok geçerli bir neden olmadan Müslüman devletlerle savaşmamaya özen gösterirdi. Eğer böyle bir zorunluluk arz ederse de bunu mutlaka meşru bir zemine oturturdu. Osmanlıların Karamanoğullarıyla mücadelesi buna güzel bir örnektir. Osmanlı ordusunun batıda faaliyette bulunduğu anlarda Karamanlıların

⁸⁹ Mehmed Neşri, A.g.e., c. II, s. 757

⁹⁰ Şükrullah, A.g.e., s. 46

⁹¹ Şükrullah, A.g.e., s. 46

⁹² Yusuf Halaçoğlu, Osmanlı Teşkilatı, s. 209

Osmanlı topraklarına saldırısı “münafıklık” ve “ahdi bozma” olarak kabul edilmiştir. Mesela Aşıkpaşa-zâde:

*“ Şaşılacak şey, pek çok insan sözünde durmaz
Sözlerinde durmayanlar hiç rahat olmaz*

*Hakk'ın ahid üzerinde hem uyarıları da var
İnanır mümin olan yine de tınmaz*

*Münafıktır verdiği sözü bozan
Nifak eden kişi dünyada mümin olmaz*

*Desen Karaman'a gel ahdimizi tutalım
Ya öldürür seni ya memlekette bırakmaz*

Aşık ahde vefa umma Karaman'dan

Zira bunlar ahid nedir bilmez.”⁹³ sözleriyle Karamanlıların münafık ve ahdi bozan olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Böylece İslâm hukuku çerçevesine sokularak bu Müslüman Türkmen beyliği ile mücadele meşrulaştırılmıştır.

Benzer ifadeler, ilerleyen konularda da bahsedeceğimiz üzere, Safevî başta olmak üzere diğer Müslüman devletlerle olan ilişkilerde de geçerlidir.

Türk tarihinde, ilk defa olarak, Osmanlıların merkeziyetçi bir devlet sistemi ile meydana çıkması ciddi büyük bir siyasi inkılap olmuştur.⁹⁴ Osmanlı hanedanlığı, diğer Türk devletleri gibi göçebe oldukları ve milli hislerini muhafaza ettikleri halde, merkeziyetçi, sağlam ve istikrarlı bir devlet meydana getirmek için, siyasi hakimiyetlerine hiçbir şekilde ortaklık kabul etmemişlerdir. Hatta hanedana ortak olabilecek, taht kavgalarına neden olabilecek şehzadeleri bile bertaraf etmekten çekinmemişlerdir. Nitekim I. Ahmed'e (ekber ve erşed) kadar devam eden kardeş katli hem daha güçlü ve liyakatli hükümdarların başa geçmesini hem de güçlü bir istikrarı sağlamıştır.⁹⁵

Osmanlı Devleti'nin aşiret yapısından devlet sistemine geçişinde millî ve tarihi şuurun yeri küçümsenmeyecek kadar büyüktür. Zaten Osmanlı devlet yapısının büyük çoğunluğunu eski Türk ve eski İslâmî siyasal gelenek oluşturuyordu. Eski İslam siyasal geleneğinden yukarıda bahsettik. Eski Türk siyasal geleneği ise Osmanlılar için en az

⁹³ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 250

⁹⁴ Turan, A.g.e., s. 12

⁹⁵ Geniş bilgi için bkz. Özcan, A.g.m.

İslam siyasal geleneği kadar önemlidir. Eski Türk siyasal geleneğinden kasıt, hakimiyet ve iktidarın ilahi kökenli oluşu, bu hakimiyetin bütün dünyayı kapsaması ve eski geleneklerden oluşan töreye karşı duyulan saygıdır.⁹⁶ Osmanlılar, çoğu zaman bu milli ve tarihi şuuru bir asalet vesikası olarak kullanmaktan da geri durmamıştır. “Osmanlı sultanları efsanevi, cihan fatihi, Oğuz Han neslinden gelmekle ve destana göre yaygın olarak Oğuz boyları arasında en yüksek mevki olan Kayı kabilesine mensup olmakla iftihar ediyor ve hakanlık veya sultanlık hakkının kendilerine aidiyetine de inanıyorlardı.”⁹⁷ Aşıkpaşa-zâde bu aidiyeti, Osman Gazi’nin Cuma namazında hutbe okutması bahsinde çok açık bir şekilde ele almaktadır:

“Tursun Fakı eydür: “Hanum bu işe sultandan icâzet ve izin gerekdür” dedi. Osman Gazi eydür: “bu şehri ben hod kendü kılıcum-ıla aldum. Bunda sultanın ne dahui var kim andan izin alam.” didi. Ana sultanlık viren Tanrı bana dahı gazay-ıla hanlık virdi” didi. “Ve eger minneti şol sancag ısa ben hod dahı sancak götürüb küffar-ıla oğraşdum” dir. “Ve eger ol, ben Âl-i Selçuk neslinden dir ise, ben hod Gök Alp oğluyın derin.”⁹⁸

Osmanlı tarih yazarları da eserlerinde Oğuz Han’ın neslinden gelmelerini bir güç ve üstünlük kaynağı olarak görmüş ve bunu kaleme almışlardır;

“Ertuğrul, Oğuz oğullarından biridir. Kızıl Buğa oğlu Kaya Alp oğlu Süleymanşahın oğludur. Kırk beşinci göbekte Nuh oğlu Yafes oğlu Kavı Han oğlu Kara Han oğlu Oğuz oğlu Gök Alp ile Nuha ulaşan Er Tuğrul, Süleymanşahın oğlu, Osman-Beg’in de atasıdır.

Şöyle ki: 882 (=1449) tarihinde merhum Sultan Murad bu güçsüzü elçilikle Mirza Cihanşaha gönderdi. Varıp yumuşu yerine getirdik. Bir gün şagavul geldi: “Mirza sizinle yalnız konuşacağından tek olarak gitmelisiniz” dedi. “İşittik ve baş eğdik” diyip gittik. Konuşma sırasında buyurdu ki: “Sultan Murad benim ahret kardeşimdir. Bu kardeşlikten başka da akrabamdır”. Akrabalığın sebebi soruldu. Buyurdu ki: “Tarihi okuyucu Mevlana İsmaili çağırınsınlar ve Oğuz tarihini getirsinler”. Mevlana İsmail geldi ve Moğol yazısı ile yazılmış bir kitap getirdi. O kitaptan anlaşıldı ki Oğuzun altı oğlu olmuştur. Adları Gök Alp, Yer Alp, Deniz Alp, Gün Alp, Ay Alp, Yıldız Alp. Mirza buyurdu ki: “Kardeşim Sultan Muradın nesebi Oğuz oğlu Gök Alpa ulaşıyor. Gök Alp oğulları, Kızıl Buğa oğlu Kaya Alp oğlu Süleymanşah oğlu Er Tuğrula kırk beşinci göbekte erişmiştir. Kara Yusufun nesebi ise kırk birinci göbekte Deniz Alpa erişmektedir”. Bu iki padişahın nesebi bilinince Mirza buyurdu: “Kardeşim Muradın nesebi bizim nesebimizden ağadır. Gökle denizin arasında fark olduğu gibi”.”⁹⁹

⁹⁶ Ocak, A.g.e., s. 75

⁹⁷ Osman Turan, A.g.e., s. 26

⁹⁸ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 339

⁹⁹ Şükrullah, A.g.e., s. 51

Osmanlılarda Türk töresi hakim olduğu için, hükümdarlık ve beylik şartı hanlar soyuna bağlı olup olmamaya endekslenmişti. Nitekim Osmanlı tarih yazarları Timur ve Şah İsmail gibi devlet başlarına asla bey veya hükümdar gözüyle bakmamış hatta hor görüp, aşağılamaya çalışmışlardır. Örneğin Timur ile ilgili bahis işlenirken ona “lanet Timur”, “sakat Timur”, “azam-ı eşirra”¹⁰⁰ gibi lakaplarla hitap edilmiştir. Şah İsmail ile ilgili temalar işlendiğinde daha da ağır bir üslup söz konusudur. Safevî hükümetini dinen gayri meşru olarak ilan etmekle beraber, onların batıl olduğunu, şeriata uymadıklarını ve İslâm’a aykırı davranışlarda bulunduklarına dair suçlamalar getirmişlerdir. Ayrıca Osmanlı soyunu Oğuz Han’a bağlayarak ona bir kutsiyet ve meşruluk atfederken, Safevîlerin soy ve sopunun Türk İslâm geleneğine göre, hükümdarlık meşruiyeti taşımadığını söylemektedirler. İbn Kemal’in, Şah İsmail’in sadece “şeyh oğlu” olduğunu vurgulama ısrarı,¹⁰¹ Peçevi’nin, Kırım Şehzadesi Adil Giray’ın Safevîlere esir düşmesi bahsinde, onun “*Cengiz Han soyundan*” olması hasebiyle büyük saygı gördüğünü ve bu yüzden, Safevîlerin kendi ailelerinden biriyle evlendirmek istemelerinin üzerinde durması, Safevîlerin soy ve sopta kendisinden yüksek olan gerçek bir han ailesi ile akraba olmak istemesi şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰²

Osmanlı tarih yazarlarının düşmanlarını belirlemekte kullandıkları yöntem, yukarıda yazılan düşüncelerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlıların resmi ideolojisinden başka bir şey değildir. Bunun da özünde, nizam-ı alem için merkezi devlet yönetimini her ne pahasına olursa olsun korumak, cihad ve gaza idealinin beslediği fetih politikasını uygulamak yatmaktadır. Savunulan bu görüşü, Mustafa Naima’nın Kanije müdafaası bahsinde kaleme aldığı şu sözler ile destekleyebiliriz:

“*Ey gaziler! Küffar çokluğundan üşenmen. İnşallah fırsat bizimdir. Her bar ki küffar ehl-i İslâm üzerine nâr-ı fitne ikat ile, Hak Teâlâ kendi lütfundan ol ateşi söndürür. Göreyim sizi, din uğruna dilirâne duruşub cenk edelim. Ölenlerimiz şehit ve gazilerimiz dünya ve ahirette aziz ve saittir. Her biriniz, kullu kulunuzda hazır baş olub top ve tüfenk ve edevat-ı harp ve cenk ile müheyya durun...*”¹⁰³

¹⁰⁰ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e. s. 410, 413

¹⁰¹ İbn Kemal, A.g.e., VIII. Defter, s. 205

¹⁰² Ali Sinan Bilgili, Osmanlı Tarih Yazarlarının Algısıyla Türkiye-İran İlişkilerinde Siyasi Kavramın Dini Söylemi: “Kızılbaşlık”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Güz 2003/27, s. 31-32

¹⁰³ Mustafa Naima, A.g.e., s. 279-280

2.3. Osmanlı Tarih Yazarlarının Gözüyle Hristiyan Alemi

Osmanlı tarih yazarları, Darü'l Harb olarak kabul ettikleri Hristiyan alemi ile yapılan savaşları ve mücadeleleri genel olarak birkaç çerçeve altında incelemişlerdir. Allah'ın dinini ve kalamını yüceltmek için Allah yolunda yapılan savaşları (İ'lay-ı Kelimetullah) konu alan yazılar bunların başını çekmektedir. Anlatılan olayların büyük bir kısmı "İ'lay-ı Kelimatullah" temel alınarak yazılmıştır. Osmanlı tarih yazarlarınca, düşmanın İslam topraklarına saldırması durumu veya merkezi otorite için tehlike oluşturmaları hali, Müslüman olmayan bir ülkedeki Müslümanlara ve hatta yerli halka zulüm yapılması, İslam'ın getirmiş olduğu kesin yasakların inkar edilmesi, isyan çıkması, antlaşmaların bozulması vb. gibi durumlar meşru bir harbin gerekçesi olarak sayılarak düşmanını belirlemede ana unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilinen ilk Osmanlı tarih yazarı olan Yahşi Fakîh'den sonra ikinci sırada zikredilen¹⁰⁴ Ahmedî'nin "Dâstan ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman" adlı eserinde, yazar birkaç mısra ile Osmanlıların fetihlerini ve ötekine bakış açısını incelemiştir. Soru yoluyla bu konuyu ele alan Ahmedî, cihadın halk üzerine farz olduğunu bildirerek, Osmanlı Devleti'nden başka kimsenin bu kuvveti ve kudreti tam manasıyla yerine getirip çalışmadığını dile getirmektedir:

*" Ey tevârihi bilen kişi ayan
Bilür isen eylegil bana beyan.
Kim kopalıdan Muhammed ümmeti
Kim olardurur Halilün milleti.
Farz olalı bu halk üzre cihad
Bunların gibi kim etdi içtihad?
Kâfir elinden bu mikdar El ve şehre
Alıba kıldı mülûkin cümle kahr" ¹⁰⁵*

Şükrullah, yapılan savaşların öncelikli amacının imana çağırarak olduğunu altını çizmektedir:

" Ahret işlerini hazırlayınca yine savaşa niyet etti ki Rumeliye geçse, nereden kafir varsa önce imana çağıra, razı olurlarsa iyi, olmazlarsa şer'i haraç isteye, baş eğmezlerse kırış ve savaşa gire. İslam çerisi işitip savaşa giriştiler. "¹⁰⁶

¹⁰⁴ Babinger, A.g.e., s. 12

¹⁰⁵ Ahmedî, *İskender-nâme*, (İnceleme-Tıpkıbasım), (Yay. İsmail Ünver), Ankara 1983, s. 67/a

¹⁰⁶ Şükrullah, A.g.e., s. 61

Osmanlı Devleti, Şükrullah'a göre, yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Allah'ın adını yaymak için sefere çıkıyor. Osmanlıların uyguladığı fetih politikasını önce imana çağırma daha sonra şer'i haraç alma ve o da olmazsa savaşa girme olarak açıklayan Şükrullah, bu sözleri ile o dönemki Osmanlı düşüncesini çok iyi yansıtmaktadır.¹⁰⁷ Şükrullah'ın bu düşüncesini daha iyi ve ayrıntılı olarak açıkladığı bir başka bahsi de şöyledir:

“ Kafir bu bozgun ile kırılınca İslam güç buldu. Nereye giderlerse yenip kafir ülkesini yıkıyorlardı. Kocasını, gencini imana çağırıyorlardı... Nerede çan varsa kırıp o da yaktı. Kiliseleri yıkıp mescid kıldı. Çan olan yere müezzin çıkar oldu. Kafir Ellerin beyleri baş vermeyi kabul ettiler. Şöyle ki Firenge bun oldu. Gece gündüz kiryeles (Tanrım bizi yarlığa) yerine “La ilahe illallah” diyorlar ve Hristos (İsa yalavaç) yerine “Muhammed Resulullah” işitiyorlardı.”¹⁰⁸

Mustafa Naima'nın bu konu ile ilgili görüşleri de, Şükrullah'ın görüşlerine göre paralellik arz eder:

“ Kelime-i tevhidi yükseltmek için harp meydanlarında dolaşarak müşrikleri perişan ettiler. Nice memleketleri İslam şeâiri ile aydınlattılar. Din düşmanları korkudan titredi. Onların sâye-i adaletlerinde ümmeti Muhammed âsûre ve huzur ve rahat içinde yaşadılar ve her geçen gün, Osmanlı devletinin ve hükümdarlarının şan ve şöhretleri arttı.”¹⁰⁹

Aşıkpaşa-zâde'nin de bu konuya bakış açısı -bir çok Osmanlı tarih yazarında olduğu gibi- hemen hemen aynıdır. Hristiyan aleminin “Darü'l İslam” olması gereğini savunan Aşıkpaşa-zâde'nin görüşlerini ele alalım:

“Allahu ekber çünkim yagma habarın gaziler işidicek her taraftan neredibanlar getürdiler, yörüdiler, göz açdurmadular. Def'i tarfet'ül-ayn içinde hisâra koyuldılar feth oldu.

Elhâsıl-ı kelâm dar ül-küfri dâr ül-islâm etdiler.”¹¹⁰

Tevarih-i Al-i Osman adlı eserin müellifi olan Kemal Paşazade'nin ehl-i küfür ile görüşleri için aşağıdaki ifadeleri yeterince bilgi verebilmektedir. Yazar, bu bahiste, Macaristan kralından, kötü işli kral, günahkar ve kafir olan sultanların en büyüğü, silahlarının ve sayılarının çokluğu açıkça görülen dinsiz ordusunda, korkunçluğu ve

¹⁰⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Halim Sabit Şibay, “Cihad”, *İ.A.*, c. 2, s. 164-171

¹⁰⁸ Şükrullah, A.g.e., s. 54

¹⁰⁹ Mustafa Naima, A.g.e., s. 22

¹¹⁰ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 458

güçlülüğü ile meşhur olan küfür memleketleri askerlerin ileri gelenlerinden olarak bahsetmektedir.

“Leşker-i kişver-arayile ada-yı fesað-arayı her kande ise arayı gidüb düşmen-i bed-nijad-ı fasid-i itikadın vücûd-i bisûdından kaba-yı bekayı ve hilkat-i hayat-ı bi şebatı çeng-i ceng ü çengal-i cidal ile hala ihtimam itdi. Ungurûs-ı menhûsın kral-i bed-fiali selatin-i taht-nişin-i küffar-ı füccarın muazzamlarındandı. Vufûr-ı aded u huzûr-ı udedile zuhûr bulub ceyş-i bed-kiş-i salabet u mahabet ile meşhûr olan darul-küfr se-darlarının mukaddemlerindendi.”¹¹¹

Yukarıdaki bahiste Allah'ın adını yayma ve yüceltmeyi ele almış olan Aşıkpaşa-zâde, anlattığı bahisten sonra olayı kısaca küfür dünyasını, İslam dünyasına çevirmekle bağlamaktadır.

Aynı durumu Mehmed Neşri'nin yazılarında da bulmak mümkündür. Kafir ile zalimliği bağdaştıran Neşri, İslam'ı da nur ile bağdaştırarak İslamiyet'i yüceltmeyi amaçlamıştır:

“ Süleyman Paşa eyitdi: “ eger ben kemine kulına buyurursan, Allahü teala inayetiyle ve peygamber mucizatiyle ve senün devletünle geçeyin. Ben ol diyardan zulmet-i küfri götürüb nur-ı İslam ile münevver kulayın ” dedi.”¹¹²

Yine Aşıkpaşa-zâde İslamiyet'in ve Türk kültürünün yayılışını da şu sözlerle anlatıyor:

“Andan sonra bir ulu keliseyi Cuma mescidi itdi ve bir manastırı medrese itdi. Yinişehir kapusını çıkduğı yirde bir imaret yapdı.”¹¹³

Kemal Paşazade de aynı ifadeler kullanılır. Osmanlıların fetihten sonra, kaledeki putlu ibadethaneleri camilere çevirdiğini, çan yerine sultan kösünü çaldığını ifade etmektedir:

“ Ol gün ki mezkûr kala feth olunub, kulesinde alam-ı İslam-ı nusret-en cam merfû-u mansûb oldu. Vü eshab-ı gazv-ü cihad-ı fıvrat-nisab mansûr olub, sürür ile mashûb oldu. Kalb-i salb-i ehl-i salib-i hasaret-nasib kesr olub, kiş-i bed-endiş-i küffar-ı dalalet-şilar makhûr u menkûb oldun.”¹¹⁴

¹¹¹ Ibn Kemal, A.g.e., X. Defter, s. 201-202

¹¹² Mehmed Neşri, A.g.e., c. I, s. 173

¹¹³ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 368

¹¹⁴ Ibn Kemal, A.g.e., X. Defter, s. 265

Osmanlı tarih yazarı Mehmed Neşri'ye göre, İslamiyet'in ve Türk kültürünün yayılmasını sağlayan unsurlardan biri de devşirme sistemidir. Bu sistem ile hem askerî ihtiyaç karşılanacak hem de Rumeli'de yavaş yavaş Müslüman miktarı artmış olacaktı.¹¹⁵ Mehmed Neşri Çandarlı Hayrettin Paşa'nın şu sözlerini anlatarak Osmanlıların uyguladığı devşirme sistemini kısaca şöyle anlatmıştır:

"Çandarlı Hayr-üd-Din Paşa eytdi: "Bunları Türke virelüm. Hem Müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensünler. Sonra getürelüm Yeniçeri olsunlar" didi. Pes öyle idiüb, yevmen feyevmen yiniçeri ziyade oldı. Evvel Türke virüb bir nice yıl kullanur, hem Türki öğrenüb, hem Müslüman olur."

Görüldüğü üzere Osmanlılar fethin her aşamasında İslamiyet'i ve Türk kültürünü yaymaya çalışmıştır. Fetih politikasının bir basamağı olan bu uygulamada Mehmed Neşri'den anladığımız üzere, Osmanlılar, Hristiyanlara hem Müslümanlığı hem de Türklüğü öğretmeyi amaçlamıştır. Devşirme sisteminin uygulanmasındaki amaçlardan biri ve en önemlisi de askere olan büyük ihtiyacın giderilmesi idi.¹¹⁶ Aynı örnekten yola çıkacak olursak, biraz daha ayrıntıya yer veren diğer tarih yazarı da Aşıkpaşa-zâde'dir. Asker edinme olayına biraz daha fazla deyinen Aşıkpaşa-zâde şöyle anlatmaktadır:

*"...Türkçe öğrensünler sonraTürkçe bilicek getirelüm yiniçeri olsun" didi. Ve hem anun gibi eylediler. Yevmen-fe-yevmen yiniçeri ziyade olmaga başladı. Bu vech ile tamam Müslüman oldı, Türk bunları niçe yıllar kullandığından sonra Andan kapuya getürdiler. Ak börk geydürdiler. Adını ezel çeri iken Yiniçeri kodılar. Yeniçeri bunun zamanında vâki olındı."*¹¹⁷

Osmanlıların uyguladığı fetih politikasının bir diğer basamağı olan istimalet siyaseti, tüm Osmanlı tarih yazarlarında olduğu gibi Aşıkpaşa-zâde de kendisine çok geniş yer bulmuştur. Kiliselerin yıkılıp mescitlerin yapılmasından ve Müslüman ahalinin fethedilen yöreye yerleştirilmesinden bahseden Aşıkpaşa-zâde bakınız Biga'nın fethini nasıl anlatmaktadır:

"Karadan ve denizden yagmadur dediler. Hücüm itdiler. Def'i feth olındı. İçinde olan kafirün horyadını kırdılar. Dişilerün ve oglancıkların esir etdiler. Gaziler

¹¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Devşirme", *İ.A.*, s. 563

¹¹⁶ Abdulkadir Özcan, Devşirme, *İ.A.*, s. 257

¹¹⁷ Aşıkpaşa-zâde, *A.g.e.*, s. 383

ganimete gark oldılar. Kiliselerün mescidler etdiler. Ve evlerin dahi Müsülmanlar meskenler idindiler."¹¹⁸

Osmanlılar bu fetih politikasını uygularken Aşıkpaşa-zâde'ye göre çok hoşgörülü bir politika izliyordu. Fethedilen yerlerde kafirleri incitmiyor, hatta onlara ihsanlar dahi veriyorlardı. Fethedilen topraklardaki halkın hoş tutulması ile ilgili Aşıkpaşa-zâde'nin sözleri şöyledir:

" Elhasılı hisarı aldılar. Kafirlerin incitmediler. Belki kafirlerine dahi ihsanlar ettiler. İçlerinden birkaç bellüce kafirlerin dutdılar. Konşuda oturan leşkere iletdiler. El hasılı o gün iki yüzden ziyade adam geçürdiler... Belki bunlara istimalet verdiler kim emn ü aman buldular. Hatunların ve gendülerin dahi begayet hoş dutdılar."¹¹⁹

Osmanlıların uyguladığı diğer bir fetih politikasının örneğini de yine Aşıkpaşa-zâde şu sözlerle anlatmaktadır:

" Darakçı Yenicesi vilayetini dahi vurdılar. Vilayetini harab etdiler. Geldiler, Gül-Falanoza çıkdılar. Yine Hirmenkayadan Karaca Hisara çıkdılar. Mihal önlerince kılağuz oldu esir almadılar. Mal ve ganimet çok aldılar. Anun için kim halkı kendülere tabi itmek- için."¹²⁰

Aşıkpaşa-zâde'nin anlattığına göre Osmanlıların esir almamasının en önemli nedenlerinden birisi de fethedilen yerin halkının Osmanlı Devleti'ne daha kolay tabi olabilmesidir. Tabi bunu Osmanlıların uyguladığı hoşgörülü politikası ile de ilişkilendirebilmek mümkündür.

Osmanlıların izlediği bu politikanın başka bir örneğini de Mehmed Neşri kaleme almıştır. Daha önceki bölümlerde Osmanlıların fetih politikasını incelerken değindiğimiz adalet ve hoşgörülü siyaset, Mehmed Neşri tarafından şu sözler ile aktarılmaktadır:

" Hatta İznik'a kapu açdurmayub teng ü târ içinde kalmışlardı. Etrafındaki köylerini emn ü âmân'la timar erlerine üleşdirüb, bu köylerüñ keferesine adalet gösterüb hoşnud kılmışlardı. Ol sebebden kalaya zâd ü zevâd iletmezlerdi."¹²¹

Naima, XVII. yüzyılda kaleme aldığı eserinde Osmanlılarda, bu fikirlerde hemen hemen hiç değişiklik olmadığını aşağıdaki sözleriyle ifade etmektedir:

¹¹⁸ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 384

¹¹⁹ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 124

¹²⁰ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 333

¹²¹ Mehmed Neşri, A.g.e., c. I, s. 158-159

“ O mes’ut asrın evvelinden bugüne gelinceye kadar ilahi emirleri icra ederek tebaanın rahat ve huzurlarını temin, gaza ve cihada rağbet, ve adaletle hareket ederek bütün memleketi şefkat ve merhametle idare ettiler. ”¹²²

Osmanlı Devleti daha kurulduğu ilk yıllarda adaletli ve hoşgörülü politikayı kendine ilke edinmiştir. Bunu bir fetih politikası olarak kabul eden Osmanlılar’da devlete sadık kalan herkes düşünce ve inancında serbest idi.¹²³ Aşıkpaşa-zâde’den aldığımız aşağıdaki cümleler, Osmanlıların adalet ve hoşgörüye ne kadar önem verdiğini –haksız olanın bir Müslüman olmasına rağmen- bizlere açıkça göstermektedir:

“ Osman Gazi dahi Eskişehir’de hamam yöresinde bazar turgurdu. Etrafun kafirleri dahi gelürler, masaihatların görürler idi. Gâh gâh, Germiyan halkı dahi gelürler idi. Bir gün Bilecükden bazarcı kafirler gelmişler. Ve hem Germiyandan dahi gelmişler. Bu Bilecükde kafirler eyü bardak düzerler. Bazara yük ile satmağa getürmüşler. Germiyanlının birisi bir bardağın almış. Nesne vermemiş. Bu kafir gelmiş, Osman Gazi’ye şikayet etmiş. Osman Gazi dahi ol kişiyi getürmüş. Belki döğmiş, dahi kafirün hakkını alıvermiş. Ve gayet eyü yasak etmiş kim hergiz Bilecük kafirini incitmeyeler. Ta şuna deyin vardı kim Bilecük kafirlerinin avratları dahi Eskişehirün bazarında gelürler, bazar ederler idi, gidürler idi emn ü âman ile. Bu Bilecüğün kafirleri dahi gâyet itimad etmişler idi kim bu Türk bizüm ile eyü doğruluk eder derler idi. ”¹²⁴

Osmanlılar Devleti, İbrahim Peçuyi’ye göre kafirlerin zulümleri altında pes eden Müslümanlara da yardım için ordusunu gönderiyordu. Endülüs Müslümanların çektikleri eziyetleri işiten Osmanlıların, yardım için elinden geldiğini yaptığını söyleyen İbrahim Peçuyi burayı neden düşman olarak gördüğünü de anlatmaktadır. Yazılanlardan anlaşıldığına göre İbrahim Peçuyi Endülüs’ü Müslümanlara eziyet ettiği için düşman olarak tanımlamaktadır:

“ Kimi kafirlere tutsak düştüğünü kimi de kafirlerin nice gemilerini ellerinden alıp nice zaferler kazandığını, sonra, yere batasica düşman Endülüs ülkesini Müslümanların elinden aldığından, o kıyılardan kendi gemileri ile Müslümanları Cezayir taraflarına geçirip oraları şenlendirdiğini ve onlara egemen olup kuvvet buldukça kafirleri bozguna uğrattığını ve fethettiği ülkelerde hükümet etmekte iken padişah cenaplarına itaat etmeyi kendi devleti için baş mal bilerek, gelip ona bağlılığını açıkladığını kendi ağzından dinledim ”¹²⁵

¹²² Mustafa Naima, A.g.e., c. I, s. 22

¹²³ Nejat Göyünç, Osmanlı Devleti Hakkında, *Cogito Dergisi (Osmanlılar Özel Sayısı)*, XIX, İstanbul 1999

¹²⁴ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 332

¹²⁵ İbrahim Peçevi, A.g.e., c. I, s. 42

Endülüs Müslümanlarına yapılan eziyetler Katip Çelebi'de de geniş yer bulmuştur. V. Karlos'un hükümdarlığından önce Endülüs'de Müslümanların her ibadetini hür bir şekilde yapabildiğini belirten Katip Çelebi, bu kraldan itibaren Müslümanların çok zulüm çektiklerini belirtmiştir:

“ Bunun zamanına gelinceye dek Endülüs şehirlerinde kalan İslâmlar haraca bağlanmış, açıkça ezanlar okuyup namaz kılarlardı. Ve o diyarlar kafirlerin eline yeni girdiğinden hoş görünmek için buna göz yumuyorlardı. Adı geçen kral olunca (V. Karlos), İslâm töresince kimse ibadet etmesin diye yasak olduğuna dellâllar çağırıp Müslümanları ateşe yakmağa başladı. ”¹²⁶

Osmanlıların Müslümanlara yaptıkları yardım örneklerini çoğaltmamız mümkündür. Örneğin Aşıkpaşa-zâde'ye göre, Osmanlı Devleti, bu gibi yardımları gaza sayarak ordusunu savaşa hazırlamıştır. Mora vilayetinde Müslüman kadınlara yapılan zulümleri kaleme alan Aşıkpaşa-zâde bu yardımı şöyle anlatmaktadır:

“O kişi oradan doğru Edirne'ye gelip padişahla buluştu ve o gördüğü Müslüman kadınlarının halini gördüğü gibi bildirdi. Padişah bu haberi işitince İslam gayreti kendisine galip geldi. Bütün İslam askerini topladı, gaza niyetiyle diyerek Mora vilayetinin üstüne yürüdü.”¹²⁷

Mustafa Naima'nın düşman hislerini belirleyebilmek için Hatvan kalesinin elden çıkışı ve tekrar geri alınışı ile ilgili bahsini belirtmeden geçmemek gereklidir. Müslümanların Osmanlılardan nasıl yardım istediğini, Hatvan kalesinin Hristiyanlar'ın eline nasıl geçtiğini ve bu kalenin verilmesinden sonra Osmanlıların nasıl hareket ettiğini, sırası ile açıklamaya çalışmıştır:

“... küffar Hatvan'a müstevli olup sükkanın (içinde oturanların) belki kadın, belki çocuk cümlesini katl-iâm edip kaleyi yere beraber yıkıp harap ettikleri haber-i vahşet eseri orduya vüsul buldu.”¹²⁸

“ Ol mahal serhadden feryatçılar gelip mahzar ve şikâyetnamelerini pâye-î serîr-i âlâyâ arz ettiler. Mazmunu bu idi ki:

«Küffar Hatvan kalesini muhasara etmek üzeredir ve bunca hasar yapmıştır. İmdat olunmazsa müstevli olmak mukarrerdir. Mahsur olan Müslümanları kılıçtan geçirmesinden şüphe edilemez.»¹²⁹

¹²⁶ Katip Çelebi, A.g.e., c. I, s. 61

¹²⁷ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 228

¹²⁸ Mustafa Naima, A.g.e., s.147

¹²⁹ Mustafa Naima, A.g.e., s.146

Yazara göre Eğri kalesinin fethinden 40 gün önce Hatvan kalesi Avusturyalılar tarafından vire ile ele geçirilmiş ve Avusturyalılar kadın, çoluk çocuk demeden herkesi öldürmüşlerdi. Yazar, Müslümanlara yapılan bu zulmün karşılığının Eğri muhasarasında serhat askerleri ve Tatarlar tarafından aynı şiddetle verildiğini belirterek, bizlere, bakış açısını belirtmektedir:

*“ Saferin birinci Pazar günü küffar çıkıp bir menzil yer götürmeğe sipahi oğlanı ağası tayin olunmuştu. Giderken yeniçeri taifesi ellerinden bazı esvap çekip alıp hakaret esnasında, henüz çadırlar arasından çıkmadan, içleri yanmış serhat askerleri ve Tatar askeri, bunların Hatvan Müslüman halkına ettikleri gadrin intikamı olarak, kılıç üşürüp bir anda cümlesini kılıçtan geçirdiler. ”*¹³⁰

Osmanlılar, Mehmed Neşri'ye göre sadece Müslümanlara yardım etmekle kalmıyor aynı zamanda Müslüman olmayan halka da yardım elini uzatmaktan geri durmuyordu. Nitekim, Mehmed Neşri, haramilik ve fesatlık edenlerin önüne geçmek için seferler düzenlendiğini yazmaktadır:

*“ Şöyle rivayet ederler ki, sultan Murad, diletti- kim, Selanik gazasından sonra Ungurus'a gide. Zira kim Ungurus'un haramisi gâh gâh Vidin tarafından geçip, ol nevahide fesad ederlerdi. ”*¹³¹

Yukarıda bahsi edilen örneğe çok benzer bir örneği de İbrahim Peçevi vermiştir. Tamaş adında bir kimsenin eşkıyalık yaptığını kaydeden yazar, bunun önüne geçilmesi ve nizam-ı âlemin sağlanması için sefer düzenlendiğinin altını çizmiştir.

*“ Yıl 951. bu kalenin beyi Makaci Tamaş adında bir ahlâksızdı. Bu adam durmadan eşkıyalarını göndererek Budin'e gelip gidenlerin yolunu kestirir, zarar ve fesattan geri kalmazdı. Mohaç Beyi Kasım Bey'in ısrarı ile üzerine yüründü. İslamın önünden ve ezici kuvvetinden korkarak kaleyi boş bırakıp kaçtı. ”*¹³²

Kemal Paşazade Rodos adasına yapılan seferin nedenlerini ele alırken burasının hemen hemen bin yıldır şirk ve küfür ehline ait olduğunu dile getirerek¹³³ Müslümanlara zulüm yapıldığını belirtir.¹³⁴

¹³⁰ Mustafa Naima, A.g.e., s. 151

¹³¹ Mehmed Neşri, A.g.e., c. II, s. 613

¹³² İbrahim Peçevi, A.g.e., c. I, s. 258

¹³³ İbn Kemal, A.g.e., X. Defter, s. 129

¹³⁴ “ Her zaman ehl-i imândan erkek ve dişi bîş-altı bin kişi ol bed-kışiler elinde esir u dest-gir olub, gündüz boyunları gull u züld de, gece elleri ve ayakları zencir-i teshirde zen-cîrlık iderler ” İbn Kemal, A.g.e., X. Defter, s. 129

Katip Çelebi de, buna benzer bir örnek vererek, düşmanına nasıl baktığını eserinde kaleme almıştır:

“ İstanbul’un fethinden sonra Ferecik kadısı, İpsala ve Fere halkı İnoz kafirlerinin kötülüklerinden huzursuzdur diye arz etmekle o aşağılıkların köklerinin kazınmasına padişahın niyeti kesin olub Has Yunus devlet kapısına getirildi. ”¹³⁵

Osmanlılar, daha önce de belirttiğimiz gibi, İslam topraklarına saldırılmasını ve merkezi otoriteye karşı oluşturulan tehlikeleri savaş nedeni olarak kabul etmiştir. Amasra’nın fetih nedenini bu sebebe bağlayarak açıklayan Aşıkpaşa-zâde, bütün Anadolu’nun esirlerinin oraya kaçtığını ve denizlerde korsanlık yaptıkları gibi gerekçelerle buranın fethinin gerekli olduğunu bildirmiştir:

“ Bu Amasra Karadeniz kıyısında, Müslüman memleketi arasında kalmış bir hisardır. Padişahı Frenk’tir. Bütün Anadolu’nun kaçan esirleri o hisara girerdi. Ayrıca bu Amasra kafirleri zaman zaman denizde korsanlık yapardı. Kendilerine sorulduğunda da başka memleketin gemileridir, derlerdi. Bunların durumlarını ve Müslümanlara ne gibi hareket ettiklerini mücahitlerin sultanı Sultan Mehmed Han’a duyurdular. ”¹³⁶

Aynen Amasra’nın fethinde olduğu gibi, İslam yurdu üzerinde etrafa hakim bir konumda olan ve Osmanlılar için tehlike arz eden Kefe’nin fethini de aynı sebeplere bağlayan Aşıkpaşa-zâde, Kefe’nin fethini şöyle anlatmaktadır:

“ Ahmed Paşa hazır bir vaziyette “Hey gazi yoldaşlar! İslam gayretiyle hareket edin ki bu Kefe İslam yurdu üzerinde etrafa hakim durumda tehlikeli bir kaledir. Hak Tealanın yardımıyla bunu da İslam yurdu edelim. ”¹³⁷

Aşıkpaşa-zâde’nin bu ve bunun gibi örneklerini çoğaltmamız mümkündür. Aşıkpaşa-zâde Ala Şehir’in fethini anlatırken buranın fethedilmesinin nedeni olarak İslam vilayetlerinin arasında kalmış olmasını göstermektedir:

“ Ala Şehir hisarı vilayet-i İslam arasında kalmış idi. Padişahı kafir idi. Aydınöğlilyilen müdârâyilen dirlik ederlerdi. Bayezıd Han niyet-i gaza etdi. Ala şehre yürüdi. ”¹³⁸

¹³⁵ Katip Çelebi, A.g.e., c. I, s. 19

¹³⁶ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 232-233

¹³⁷ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 267

¹³⁸ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 135

Aşıkpaşa-zâde'den aldığımız bu örneğe benzer başka örnekleri Katip Çelebi'nin eserinde de sık sık görmemiz mümkündür. Rodos adasının alınmasını anlatırken, yazar, o çevrede meydana gelen korsanlıkları ön plana almıştır. Rodos adasının korsanlarının, Mısır'dan getirilecek olan mallara saldırma ihtimallerinden dolayı bu kalenin ele geçirilmesi gerektiğini belirten Katip Çelebi'nin sözleri şöyledir;

“ Vaktâki dokuz yüz yirmi üçte Mısır ülkeleri ele geçirilip İstanbul'a geldiler. Dokuz yüz yirmi beşte o ülkenin ürünlerini İstanbul'a getirmek için sefer yolunun açık olması gerektiğinde iyi düşünceli vezirler, korsanların yurdu olan Rodos Kalesinin ele geçirilmesi tedbirini, ülkeler açan padişaha arz ettiler. ”¹³⁹

Mustafa Naima, Eflak ve Boğdan'a yapılan seferin nedenini, Eflak ve Boğdan'ın Tuna ve Karadeniz sahillerine saldırımları ve buralardaki halka zarar vermeleri olarak göstermektedir. Bu nedenle bu tarafa doğru sefer düzenlendiğini belirten yazar, bu düşüncelerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir:

“ Evvelce yerköyü tahrip olundukta der-i devlete feryatnameler gelip Mihal melun komşusu olan kafir hükümdarlarından yardım isteyip yüz bine yakın asker ile, umumiyetle Karadeniz ve Tuna sahilinde olan vatandaşları tahrip ve yağma ve halka zarar verdiği haberleri padişahın kulağına ulaştıkta vezir-i azam serdar olup evvel baharda ol canibe gitmeğe memur oldu. ”¹⁴⁰

Haraca bağlı olmalarına rağmen, gerek Osmanlılara, gerekse de diğer Müslümanlara devamlı suretle zarar veren Sakız Adası'ndaki kafirler, Katip Çelebi ve Kemal Paşazade'ye göre, mutlaka ders verilmesi gereken kişiler ve Sakız Adası da mutlaka fethedilmesi gereken bir yerdi. Bundan dolayı da ne pahasına olursa olsun mutlaka bu adanın ele geçirilmesi gerekiyordu:

“ Mısır diyarına giden hacıların yol üzerinde kıyıya yakın Sakız Adası Hisarında oturan kafirler görünüşte haraca bağlı iseler de savaşçı kafirlerle iyi dostluk üzere olup her daim devlet kapısında olan işleri yazup bildirmektedir ve donanma-yı hümayun gemileri çıktıkça kaç gemidir ve ne yana gidecektir, hep bildirip ufak İslâm gemilerine zarar eriştmekten geri durmadıklarını biliyorum. ”¹⁴¹

“Ol bar-ı namûsı ve arı da yarî-yi Barî ile ortadan götürmeye Hazret-i Hüdavendigâr-ı gerdûn iktidar azm-i cezm eyledi. ”¹⁴²

¹³⁹ Katip Çelebi, A.g.e., c. I, s. 35

¹⁴⁰ Mustafa Naima, A.g.e., s. 118

¹⁴¹ Katip Çelebi, A.g.e., c. I, s. 124

¹⁴² İbn Kemal, A.g.e., X. Defter, s. 128

Bunun bir başka örneğini de Ahmet Cevdet Paşa vermektedir:

“ Sisam adası Hristiyanları ise hakim ve voyvodasını hapsetmişler, bunlar bir yolunu bularak kaçıp kurtulmuşlar eşkıya Müslümanlardan ticaret ve misafirlik nedeni ile Sisam’da bulunan on beş kişiyi, sekiz nefer gemici ve bir gemi kaptanını çeşitli işkencelerle idam, mal ve eşyalarını talan etmişlerdir. O sularda görülen korsan teknelerle birleşerek oralardan geçen Müslüman kayıklarına hücum etmeye , Kuşadası sahillerinde hayvan ve insan kaçırmaya, Sisam ve Sakız boğazlarını keserek gelip geçen Müslüman tüccarların gemilerine hücum etmeğe başlamışlardır. Bu yüzden Sakız kuşatılmış bir durumda kalmıştır... Necip Efendi bir miktar askerle giderek eşkıya topluluğunu perişan etmiştir. ”¹⁴³

Görüldüğü gibi Osmanlı tarih yazarlarına göre, Osmanlılara karşı yapılan saldırılara hemen cevap verilmektedir. Nitekim Mustafa Naima Osmanlı topraklarına saldırılması ile ilgili olarak;

“ Tameşvar serhaddinde, Erdel-oğlu, kalelere el uzatıp Lipve, Yanova, Varad hisarlarını küffar almıştır. Şöyle ki bu defa ol tarafa sefer olmazsa Tameşvar dahi elden gider. Bu manada Tameşvar serhadlerinden imzalı dilekçe gelip serdarın telhisini dahi getirdiler. ”¹⁴⁴ cümlelerini sarfetmektedir.

Bir diğer Osmanlı tarih yazarı olan Ahmed Vasıf da bu konu ile görüşlerini eserinde kaleme almıştır. Osmanlı Devleti için tehlike arz eden her oluşumun önüne geçilmesi gerektiğinin altını çizen Ahmet Vasıf, bu yüzden Maltalıları tam bir düşman olarak görmektedir. Her fırsatta İslam’a karşı taarruz ettiklerini söyleyen Ahmet Vasıf’ın sözleri şöyledir:

“ Devlet-i kavi-sevket-i islâmiyyenin eşidda adasından olub sayf u şitada rûyı deryâda geşt ü güzâr ve süfün-i islâmiyyeye her bar taaruzları bedidâr olan Malta keferesinin... ”¹⁴⁵

Sakız adasının fethi ve ahalisi ile ilgili görüşler, Katip Çelebi’nin eserinde çok ilginç ifadelerle kendisine yer bulmuştur. Örneğin Sakız Adası’nın fethinde donanma kumandanı olarak görev alan Piyale Paşa’yı yüceltmek için “Ehl-i küfrün Sakız’ın çekti Piyale” veya düşmanı küçültmek için “Fem-i İslâma nasip oldu Sakız”¹⁴⁶ gibi ifadelerle yer vererek konuyu değerlendirmeye çalışmıştır.

¹⁴³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet* (Sad. Dündar Günday), c. VI, s. 2771

¹⁴⁴ Mustafa Naima, A.g.e., s. 194

¹⁴⁵ Ahmed Vasıf, A.g.e., s. 128

¹⁴⁶ Katip Çelebi, A.g.e., c. I, s. 126

Aşıkpaşa-zâde Osmanlıların Rumeli'ye geçtikten sonra yapacağı fetihler içinde yer alan Kalakonya'nın fethedilmesinin nedenini açıklarken Kalakonya tekfurı için çok cesur ve yiğit ifadelerini kullanmıştır. Bu bahadır kafirin Osmanlıları geri püskürtmek için elinden geleni yaptığını açıklayan Aşıkpaşa-zâde, tehlike arz ettiği için buranın fethedilmesi gerektiğini eserinde kaleme almıştır:

“ Konur Hisarının tekvürine Kalakonya dirler idi. Hayli bahadır bir melûn idi. Türk kim Rumiline geçdi, ol kafir hiç at arkasından inmedi ve bu tarafda kim Gelibolıyı Ya'kub ece hisar edüb egirdürler idi. ”¹⁴⁷

Osmanlı topraklarına saldıran Venediklileri Katip Çelebi “aşağılık bir kavim” olarak nitelendirilir. Venedik gibi küçük balıkçı bir kavmin, doğuya ve batıya hükmeden şanı ulu bir devlete karşı koyma cesaretini ele alan yazar aşağıdaki ifadeleriyle bu konuya açıklık getirmektedir:

“ Kafir kralları içinde rütbesi duka payesinden ibaret ve aralarında balıkçı ünvanıyla ün almış olan Venedik tayfası gibi bir aşağılık kavim Osmanlı İmparatorluğu Ülkesinin Boğazına gelip doğuya ve batıya hükmeyleyen şanı-ulu devlete karşı kodu. ”¹⁴⁸

Konumuzun başında da belirttiğimiz gibi Osmanlılar yaptığı antlaşmaların uygulanmasına çok önem veriyordu. Eğer antlaşma bozulmuşsa, bunu bir savaş nedeni olarak sayabiliyordu. Katip Çelebi'nin, Kıbrıs'ın fethi ile ilgili bahiste, şeyhülislam Ebüssuud Efendi'nin bu konuyla ilgili fetvasına yer vermesi, Osmanlıların aradaki antlaşmayı neden bozduğuna dair bir açıklama niteliğindedir:

“Mesele. Eskiden bir vilayet İslâm ülkesinden olup bir zaman sonra bunu yere batası kafir alup medreselerini ve mescitlerini yıkarak kafir töresiyle dop-dolu eylese, İslâm dinini horlasalar ve dünyanın dört yanına çirkin davranışlarını yaysalar, dinin sığınağı olan padişah hazretleri İslâm hamiyeti gereğince, o ülkeyi, yerle bir olası kafirler elinden alup İslâm ülkesine katmağa kalkışsalar, eskiden bu kafirlerin elinde olan başka vilayetlerle barış yapıldıkta ellerine verilen ahitnamede adı geçen vilayet de bulunmağla bu arı şeraitin adı geçen ahitnameyi bozmaya yönelmelerine engel olur mu?

Karşılık. Engel olmak ihtimali yoktur. İslâmların padişahının –Tanrı onun yardımcılarını yüceltsin- kafirlerin barış yapması o zamanda şeraitçe olur ki bütün Müslümanlara yararı ola. Olmayınca asla barış şeriata uymaz. Yararı görülüp sonsuz

¹⁴⁷ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 377

¹⁴⁸ Katip Çelebi, A.g.e., c. I, s. 5

yhut geçici olduktan sonra, yarar görülen zamanda bozulması daha yararlı görülse elbette bozmak gerek olur."¹⁴⁹

Gerçekten de ele aldığımız bu fetvada, antlaşmaların bozulmasının bir savaş nedeni olarak sayıldığından başka, Osmanlıların düşmanına bakış açısını da açıkça ortaya koymaktadır. Daha önce yapılmış olan medrese ve mescitlerin yıkılması, Hristiyan töresinin yayılarak İslâm töresinin önünde engel olması, İslâm dininin kötülenmesi, ve Hristiyanların dünyanın dört bir yanında zalimlikler yapması Katip Çelebi'ye göre Osmanlıların düşmanına bakış açısının temel öğeleri olarak ifade edilmektedir.

Antlaşmanın bozulması, Mustafa Naima'ya göre de bir savaş nedenidir. Eflak ile varılan bir antlaşmada yer alan ve savaşlarda gönderilmesi gereken top arabaları, beygirler ve hazine tahsili gibi maddelerin ihlal edilmesinden dolayı, buraya sefer düzenlendiğinin altını çizen yazarın görüşleri şöyledir:

"Eflak voyvodaları sefer mühimmatı için top arabası ve beygirler veregelmiştir. Evvelce Besperem seferine iki üç yüz beygir göndermişken tekrar Belgrat'tan beygir ve zahire talebine ve hazine tahsiline sadrazam tarafından adamlar varıp «Belgrat'a vaktinde eriştirmemekle» muatep olmuştu. Bâdehu dört yüz beygir ve hazine ve hediyeleri Yanık kalesi altında yetiştirmekle «vakti ile gelmedi» deyü ademisine katil ferman olunup, oğlu Mehmed Paşa şefaatiyle kurtulup hediyesi red olundu. Ve «öyle memleketler bir iki kafir elinde olmak ne lazım? İnşallah evvel baharda seferimiz Eflak üzerinedir.» deyip adamları mahpus edildi."¹⁵⁰

Osmanlılara karşı yapılan antlaşmaların bozulmasının yanı sıra isyan ve başkaldırı da bir savaş nedeni olarak sayılıyor ve düşman olarak addediliyordu. Mustafa Naima'ya göre Erdel, Eflak ve Boğdan Müslümanlara karşı ayaklanmıştı ve artık tamamen düşman sınıfına dahil olmuşlardı:

"Macar seferi açılıp Çasar küffar ümerasına nâmeler gönderip papa dahi Hristiyanları ehl-i İslâm üzerine hücumu davet etmekle Erdel ve Eflak ve Boğdan birlik olup isyan etmeyi kararlaştırdılar ve Tuna yalısında olan emâkine tecavüze başladılar."¹⁵¹

Osmanlı tarih yazarları, daha önce açıklanan sebeplere paralel olarak, Rusları da düşman olarak telakki ediyorlardı. Ahmet Vasıf'ın da, Ruslarla Osmanlılar arasındaki

¹⁴⁹ Katip Çelebi, A.g.e., c. I, s. 132

¹⁵⁰ Mustafa Naima, A.g.e., s. 96

¹⁵¹ Mustafa Naima, A.g.e., s. 101

ilişkilere bakış açısı diğer tarih yazarlarınınkinden çok farklı değildir. Osmanlı topraklarına saldıran her devlet gibi, Rusları da düşman olarak gören Ahmet Vasıf, Ruslar için aşağıdaki sözleri kaydetmektedir:

“ Moskovlunun Nemçe ile olan ittihâd ve yek-diğer ile olan muazadâtı ve dâimâ Kırmı ve Tatar beynine muâdât ilkasında netice-pezir olan mekr ü keydi bir takrib Kırım’a müstevli olmak kasd’ı fâsidine mebnî olduğu evvel ve âhir ezhâna mütebâdir olan keyfiyyâtıdan olduğuna bimaen...”¹⁵²

XIX. yüzyılın en önemli müverrihlerinden biri olan Ahmet Cevdet Paşa’nın düşman algısı da -ne kadar tarafsız olmaya çalışmışsa da, yine de Rusya ve Fransa’nın etkisinden kurtulamamıştır.

Ahmet Cevdet Paşa otobiyografik yazılarında dış güçler karşısında tarafsız bir tavır takındığını öne sürer.¹⁵³ Fakat *Tarih*’inde Ruslara karşı olumsuz bir tavır sergilediği görülür. Örneğin Rusların Osmanlı Devleti’ne karşı izlemiş olduğu politikayı Ahmet Cevdet Paşa, desiseli manevralar olarak görmektedir:

“ Rusyaluların politika manevraları tabir olunur, desâis hafiyelerinin esiri olunarak bunu hakikati üzere idrak ve teşhis eylemek zaten.....”¹⁵⁴

Ahmet Cevdet Paşa’nın Ruslarla ilgili düşünceleri yukarıda anlatılanlarla kalmaz. Rusya’dan gelen bir mektuptan bahseden yazar, bu mektubun Osmanlıları kandırmak için yazılmış olan hile ve dalavereden oluşmuş bir mektup olduğunu kaydeder:

“ Bu esnada Halil Hamit Paşa tarafından Ali Paşa’ya bir kit’a mektûb ı sâmi tahrir ve irsal olunmuş olduğundan cevabında Ali Paşa tarafından varid olan tahriratın hülasası budur ki Rusyalunun kârı öteden berü mekr ü hud’adan ibaret olmakla hilesine firifte olmak kat’a caiz değildir.”¹⁵⁵

Ahmet Cevdet Paşa Ruslardan sinsi, içten pazarlıklı, güvenilmez ve dolandırıcı olarak bahsetmektedir. Bu kelimeleri eserinin birkaç yerinde tekrar etmektedir. Buna başka bir örnek olarak da aşağıdaki cümlelerini gösterebiliriz. Bu örnekte yazar Rusları fitneci ve fesatçı olarak nitelendirerek Nadirşah’ı ancak alt edebildiğini söylemektedir:

¹⁵² Ahmed Vasıf, A.g.e., s.25

¹⁵³ Neumann, A.g.e., s. 44-45

¹⁵⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. II, İstanbul 1309, s. 216

¹⁵⁵ Ahmet Cevdet Paşa, A.g.e., s. 239

“ Mukaddema Deli Petro bazı güne hileler ile Derbend ve Bakü kalalarıyla Gilan memleketini acamlerin elinden ahz u zabt itmişti. Lakin muahharen Nadir Şah zuhur itdikle Rusyalunun zabt itmiş olduğu memaliki nez ve istirdat itdikden başka İngiliz kapudanlarından birini Müslüman idüib ve Cemal Bey tesmiye eyliyüb anın marifetiyle tedarik itmiş olduğu donanmasının Bahr-ı Hazer’de nüfus ve istiklalini Rusya’ya ikrar itdirmişti. Binaenaleyh Rusyalılar asakir-i İraniye beynine fitne fesad ilkasıyla Nadirşah’dan ahz ı intikam sevdasına düşdüklerini..... ”¹⁵⁶

Bu örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Nitekim yazar başka bir yerde de Ruslar için aşağıdaki sözleri sarf etmiştir:

“ Rusyalu bir yere bir kadcırcık tırnak işledirdikten sonra bir dahi pençesinden hâlas bulmak ihtimali olmadığından.... ”¹⁵⁷

Osmanlı tarih yazarlarına göre, “darü’l harp” olarak kabul edilen Hristiyan alemi, Osmanlıların cihad politikasının üzerinde yoğunlaştığı, ve tamamen “darü’l İslâm” olması gereken bir bölgedir. Genelde küfür memleketleri olarak değerlendirilen Hristiyan alemi için, “ kafır”, “zalim”, “dolandırıcı”, “bed-kışı”, “yere batasica”, “dinsiz ordusu”, “aşağılık kavim”... vb. ifadeler kullanılmıştır. Yazarların ifadelerinden çıkarılabilecek bir diğer sonuç da, Osmanlı Devleti’nin sadece İslamiyet’i değil aynı zamanda Türk kültürünü de yaymak istemeleridir. Bunu uygularken de adaletli ve hoşgörülü bir siyaset takip edilerek, hem Müslümanlara hem de gayrimüslimlere yardım eli uzatılmıştır.

Osmanlı tarih yazarlarına göre, düşmanın İslam topraklarına saldırması durumu veya merkezi otorite için tehlike oluşturmaları hali, Müslüman olmayan bir ülkedeki Müslümanlara ve hatta yerli halka zulüm yapılması, İslam’ın getirmiş olduğu kesin yasakların inkar edilmesi, isyan çıkması, antlaşmaların bozulması vb. gibi durumlar meşru bir harbin gerekçesi olarak sayılarak, medrese ve mescitlerin yıkılması, Hristiyan töresinin yayılarak İslâm töresinin önünde engel olması, İslâm dininin kötülenmesi, ve Hristiyanların dünyanın dört bir yanında zalimlikler yapması Osmanlıların düşmanına bakış açısının temel öğeleri olarak ifade edilmektedir.

¹⁵⁶ Ahmed Cevdet Paşa, (İstanbul 1306) A.g.e., s. 272

¹⁵⁷ Ahmed Cevdet Paşa, (İstanbul 1306)A.g.e., c. III, s. 242

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI TARİH YAZARLARININ GÖZÜYLE BEYLİKLER ve TÜRK DEVLETLERİ

1.1. Osmanlı Tarih Yazarlarının Gözüyle Beylikler

Osmanlıların fetih politikası, daha önce de değindiğimiz gibi inanç üzerine kurulu idi. Yapılan fetihlerin hepsi Allah'ın adını yayma, yaşatma ve yüceltmeye yönelik cihad ve gaza ruhunu taşıyordu. Nizam-ı alem için yapılan bu fetihler, bütün İslam alemince kabul görmüş ve Osmanlıları yine bütün İslam aleminde lider konuma getirmeyi başarmıştı. Fakat madalyonun bir tarafını oluşturan bütün bu sayılanların aslında birde öteki yüzü mevcuttu.

Osmanlılar gerek hızlı bir şekilde büyümesinden, gerek İslam dünyasının lideri durumuna gelmesinden, gerekse de kurulduğu bölgede ki siyasi mücadele gibi daha birçok durumdan dolayı, Müslüman devlet ve beyliklerle karşı karşıya gelmek zorunda kalmıştır.

1243 yılında Köseadağ'da Moğollar karşısında uğradığı mağlubiyetten sonra Türkiye Selçuklu Devleti hızlı bir çöküş devresine girmiş ve Moğollara tabi olmuştur. Köseadağ savaşından yıkılış tarihi olan 1308 yılına kadar devlet idaresinde tam bir karışıklık yaşanmıştır. Tahtı ele geçirmek isteyen Selçuklu şehzadeleri Moğolların yardım ve himayesine başvurmuşlardır. Bu sebepten Selçuklu sultanları Moğolların kontrolü altında ismen hüküm sürmüşlerdir. Bunun yanı sıra mali kaynakların azlığı, suiistimaller ve iktisadi çöküntü yüzünden perişan bir manzara arz eden Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin tekrar eski kuvvetli ve kudretli haline gelemeyeceği görülmüştür. Bununla birlikte XIII. yüzyıl sonlarına doğru Anadolu'daki Moğol baskısı zayıflamaya başlamıştır. Bu durumdan istifade eden uçlarda ve sınırlarda yerleştirilmiş Türkmen beyleri ve halk yavaş yavaş Selçuklular ile ilişkilerini kesmiş, bu devletin mirası ve siyasi hakimiyeti, Anadolu beylikleri (Tâvâif-i Mülûk) adıyla anılan yeni kurulmuş büyük, küçük birçok beylik arasında bölüşmüşlerdir. İşte, Karaman, Germiyan, Eşref, Hamid, Menteşe, Candar, Pervane, Sahip-Ata, Karasi, Saruhan, Aydın, İnanç (Ladik beyliği) ve Osmanogulları bu suretle Anadolu'da kurulmuş olan Türkmen beyliklerinden idiler.¹⁵⁸ Karamanogulları, merkezi Ermenek ve çevresi olmak üzere

¹⁵⁸ Erdoğan Merçil, Anadolu Beylikleri, *Türk Dünyası El Kitabı (Coğrafya-Tarih Özel Sayısı)*, sayı, A-23, Ankara 1992, s. 297

Nûre Sofî tarafından kurulmuştur. Aydınoğulları Mübarizeddin Gazi Bey Mehmed tarafından Tire, Ayaslug ve Biga taraflarında teşkil olmuştur. Eşrefoğulları Beyliği, Seyfeddin Halil Bey tarafından XIII. yüzyılın ikinci yarısında Beyşehir ve Seydişehir taraflarında kurulmuş bir Türkmen beyliğidir. Hamidoğulları Beyliği Eğridir ve havalisinde bulunan Türkmenlerin reisi Felekeddin Dünder Bey, XIV. yüzyıl başlarında merkezi önce Ulu-Borlu, sonra Eğridir olmak üzere teşkil edilmiştir. Menteşeoğulları, Selçukluların uç beyliği olarak Menteşe Bey tarafından 1300'de kuruldu. Muğla, Kaş, Fenike, Bozdoğan, Çine, Tavas, Çameli, Acıpayam, ile Aydın ve Denizli illerinin güneyinde hüküm sürmüştür. Candaroğulları Kastamonu, Sinop ve havalisinde kurulmuş bir Türk beyliğidir. Kurucusu Şemseddin Yaman Candar'dır. Pervaneoğulları 1277'de Muineddin Mehmed Bey tarafından kurulmuştur. Sinop ve çevresine hükmederken Gazi Bey Sinop'u işgal edince bu beyliğe son verildi. Sahip-Ata beyliğinin kurucusu Sâhib Ata Fahreddin Ali Afyon ve çevresine hükmetmiştir. Karasi Bey'le babası Kalem Şâh Bey, merkezi Balıkesir olan ve birçok Bizans toprağını fethederek Karesioğulları Beyliğini kurmuşlardır. Saruhanoğulları Beyliği, Selçukluların uç beyliği olarak Saruhan Bey tarafından kurulmuştur. Manisa vilayeti ile Menemen, Kemalpaşa ve Foça dolaylarında hüküm sürmüştür. İnanoğulları, Germiyanogulları hânedânındandır. Bu beylik o zaman "Lâdik" denilen Denizli başkent olmak üzere Denizli bölgesinde hüküm sürmüştür.¹⁵⁹ Anadolu'nun bu siyasi parçalanmışlık tablosu içerisinde Osmanlılar, Anadolu'da bir siyasi birlik kurabilmek için pek çok beylikle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

İbn Kemal'e göre, Osmanlılar Anadolu birliğini tek başına, kendi gücüyle başarmıştır. Ancak yazarımıza göre bu birliği sağlamak pek de kolay olmamış, kendi dindaş ve ırkdaşları olan bu beylikleri bir çatı altında toplamak için gerekirse savaşılmıştır. İbn Kemal bu beyliklerle olan savaşları daha da ileri götürerek farz-ı ayn olarak görmüştür. Yazarın bu düşüncelerini içeren sözleri aşağıda aynen aktarılmıştır:

"... Bazı selatîn-i kâdimi iklimlerinden sürüb çıkardıklarıyle, illerini ellerinden alub, kanlarını kara yire kardıklarıyle, Âl-i Aydın ve Menteşe ve Germiyan ve Saruhan gibi, ensal-i İsfendiyar ve Teke ve Hamid ve Karaman, dahî bunların emsali sual olunmaya ki, anların refî seran vacib olmuşdı... zira anlar yağ-yi bağîydi, gazilerin ayagı bağı idi. Ol şahbazların ferag-ı bale gazaya ikballerine mani olub bilad-ı küffara

¹⁵⁹ Geniş bilgi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, Erdoğan Merçil, A.g.e., Feridun Emecen, *Tâvaif-i Mülûkdan Osmanlılaşmaya, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001, s. 17-25

müteferrik olıcak, anlar mecma-ı fesada müctemi olurlardı... Anede-i abede-i eşnamı ehl-i İslam üzerine ale'd-devam tahrik iderlerdi. Kefere-i fecereye muavenet idüb, siz anarudan gelün biz berüden yürüyelüm dirlerdi. La-cerem, ol cemi kam ve ol cemaatı tefrik u temzık emr-i gazadan ehemmi olmuşdı. Zira gaza farz-ı kifaye idi, onların beynden defî ve refî farz-ı ayn derecesini bulmuşdı."¹⁶⁰

Daha önce de açıkladığımız üzere, izlenen fetih politikası ve adaletli devlet yönetimi sayesinde Osmanlı Devleti inkişaf etmiş ve önemli toprak kazancı sağlamıştır. Mahalli tekfurlarla başlayan, Bizans İmparatorluğu ile devam eden mücadeleler, yayılma ve genişleme politikaları neticesinde Anadolu Türkmen beyliklerine sirayet etmiştir. Başlangıçta bölgesel hakimiyet stratejisi izleyen Osmanlı beyliği Orhan bey zamanında Bitinya'nın önemli bir kesiminde hakimiyet tesisi politikası izlemiştir. I. Murad döneminden itibaren fetih politikaları. Trakya ile birlikte Anadolu'ya da yayılmıştır. I. Murad'ın genişleme politikası karşısında ona karşı koyamayacağını anlayan ve diğer bir Oğuz-Karaman beyinin tehdit ve saldırılarından korkan Germiyan ve Hamit beyleri topraklarını Osmanlılara vererek koruması altına girmişlerdir. Murad bunun karşılığında onlara has topraklar vermiştir.¹⁶¹ I. Murad'tan sonra tahta çıkan I. Bayezid, Osmanlı siyasi organizasyonunu devlet haline getirmek istiyordu. Bunun için Anadolu beyliklerini hakimiyeti altına almak ve Anadolu'da Selçuklu mirası için bir birlik kurmak için çalışmıştır. Candar beyliği topraklarını dostlukla, Saruhan, Aydın, Menteşe, Karaman, Canik, Taceddin ve Taşan beyliklerinin topraklarını savaşla ele geçirmiştir.¹⁶² Böylece Anadolu'da yeni bir liderlik tesis edilmiştir. Bu liderlik resmî ideolojinin ve "nizam-ı alem" düşüncesinin ikamesi için mutlaka elde tutulması gereken bir husustu.

Bunun için herhangi bir Müslüman devlet veya beylikle mücadeleye girmesi, Hristiyan bir devletle mücadeleye girmesi gibi çok da kolay gerçekleşmiyordu. Buna kısa bir örnek olarak Aşıkpaşa-zâde'nin Çavdar aşireti ile ilgili sözlerini verebiliriz.:

" Osman Gazi kim Lefke gazasına gittiğinde bu Çavdar Tatar Karacahisarın bazarına segirtmiş. Orhan Gaziye dahı habar etmişler kim Tatar bazarı vurdu. Orhan Gazi dahı Eskişehir'de at nallandırur imiş. Haman kim bu habarı işitdi, bimdi ve

¹⁶⁰ İbn Kemal, A.g.e., X. Defter, s. LVIII

¹⁶¹ Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001, s. 95; Ali Sinan Bilgili, Türk Devlet Hiyerarşisinde Boy Beyi (Safevî ve Osmanlı Örnekleri), *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 149, Mart-Nisan 2004, s. 114

¹⁶² Bilgili, Boy Beyi, s. 114

sürdi... Osman Gazi eyidür: “ Oğul! Konşudur bu zalim. Ve hem müslümandur. Kendiye and virelüm. Varsun vilayetine gitsin” dedi. Ve hem anun gibi etdüler.”¹⁶³

Aşıkpaşa-zâde'nin yazdıklarından görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti kendine zarar veren Çavdarları yakalamasına rağmen serbest bırakmıştır. Çavdarların hem Müslüman olması hem de komşu olması, onlara ant verdirilip geriye gönderilmelerinin en önemli nedenlerinden birisidir. Fakat Osmanlılar, Mehmed Neşri'ye göre bunun yapılması ile birlikte yine de adımlarını dikkatle atmıştır:

“ Çünkü Osman Gazi, Çavdar tatarun oğluna and virüb atasına müahede vechile yine gönderdi. Sonra oğlu Orhan'a eyitdi: “ oğul, eğerçi bu tatar ile ahd idüb and virüb gönderdük, amma tatar ahd bekler taife olmaz”¹⁶⁴

Çavdarların her fırsatta haramilik yaptığını ve buna artık bir son verilmesi gerektiğinden Çavdarlara karşı sefer düzenlendiğini belirten Aşıkpaşa-zâde, seferin gerekliliğini de belirtmektedir:

“ Bir gün Osman Gazi eyidür: “ Oğul, Orhan! Bu Tatara gerçe and verdük. Ve illa bunların tatarlığı gitmez. Gel sen var, bu gaziler ilen Kara Çepüş ve Kara Tegine. Hak ta'âlâ sana fetih vire deyü umarın” didi.”¹⁶⁵

Başta belirttiğimiz gibi, Osmanlıların Müslüman milletlere sefer yapması Hristiyan bir devlete karşı yaptığı sefer gibi yapılamamış, safha safha gelişmiştir. Karamanoğulları'nın ortadan kaldırılması da, Karamanoğlu bahsinde anlatacağımız gibi, safha safha gerçekleştirilmiştir.

1.2. Karamanoğlu İle İlgili Tespitler

13. asırda, Konya ve havâlisine hâkim olup, 1487 senesine kadar devam eden Karamanoğulları, Oğuzlar'ın Avşar boyuna mensuptur. Türkiye Selçuklu sultanı Birinci Alâeddin Keykubad (1219-1237), Türkmen aşîretlerini Bizans ve Kilikya hudutlarına yerleştirmişti. Bu sırada, 1228 senesinde Kilikya, Ermenilerden alınınca, Ermenek taraflarına da Karaman aşîreti yerleştirildi. O zaman, Karaman aşîretinin beyi Sadeddin oğlu Nûre Sufî idi. Türkmenler üzerinde nüfuz sahibi olan Nûre Sufî, Hristiyanlara ait yerleri zaptederek topraklarını genişletti. Ölüm tarihi bilinmeyen Nûre Sufî'den sonra

¹⁶³ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 348

¹⁶⁴ Mehmed Neşri, A.g.e., c. I, s. 125

¹⁶⁵ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 348

oğlu Kerîmüddin Karaman, aşîret beyi oldu¹⁶⁶. Bu sıralarda Türkiye Selçukluları Devleti, Moğol-İlhanlıların kontrolüne girmişti.

Karaman Bey; Ermenek, Mut, Gülnar, Mer'a ve Silifke kalelerini muhasara etti. Ermenek'i ele geçirdi. Karaman beyliğine kendi ismini veren Karaman Bey, sahip olduğu topraklarda, serbestçe hareket ediyordu. Bundan dolayı Türkiye Selçuklu sultanı Dördüncü Kılıç Arslan, Karaman Beyin hadise çıkarmasından çekinerek ona, Lârende (Bugünkü Karaman) Kalesini iktâ olarak verdi. Aynı zamanda kardeşi Bunsuz da, Selçuklu sultanının sarayında "candar" yani muhafız olarak görevlendirildi. Fakat, uç beylerinden bazılarının cezalandırılmasından endişelenen ve bir gün sıranın kendilerine geleceğini düşünen Karaman Bey, beraberinde kardeşi Zeynül-Hac ve Bunsuz olduğu halde, 20.000 kişilik bir kuvvetle Konya üzerine yürüdü. Ancak, Gevele Kalesi önünde yapılan muharebede Selçuklu veziri Muînüddin Pervâne, Karamanlıları mağlup etti. Karaman Beyin kardeşleri Zeynül-Hac ve Bunsuz yakalanarak Konya'da idam edildi.

Karaman Beyin, 1262 senesinde vefatı üzerine, Sultan Dördüncü Kılıç Arslan, bunun oğullarını Gevele Kalesine hapsedtirdi ise de, Vezir Muînüddin Pervâne'nin müdahalesi ile serbest bıraktı. Kardeşlerden en büyüğü olan Şemseddin Birinci Mehmed Bey, Ermenek tımarına sahip olarak Karaman Beyi oldu. Mehmed Bey, aşîret reisi olduktan bir süre sonra isyân eden Hatiroğlu ile birleşerek Selçuklulara karşı faaliyete geçti ve Bedreddin Hutentî komutasında üzerine gönderilen Selçuklu-İlhanlı ordusunu, Göksu Derbendinde, âni bir taarruzla bozguna uğrattı. Daha sonra Konya üzerine yürüyerek, Cimri lakabı verilen Alâeddin Siyavuş'u Selçuklu sultanı ilan etti. Mehmed Bey, yanında Alâeddin Siyavuş olduğu halde, 1277 senesi Mayıs ayının on ikisinde Konya'ya girdi ve Siyavuş'un veziri oldu. Toplanan dîvânda Türkçe'den başka dil kullanılmamasına karar verdi. Bir süre sonra Akşehir ve civarında Sâhib Atâoğulları idaresindeki bir orduyu yendi. Bu sefer dönüşü Konya'ya sokulmayan Karamanoğlu Mehmed Bey, Ermenek'e çekilmek mecburiyetinde kaldı. Bu sırada Sâhib Cüveynî komutasındaki Selçuklu-İlhanlı ordusu, Konya'ya geldi. Bu ordu ile yaptığı çarpışmada yakalanarak bazı kardeşleri ile birlikte öldürüldü (1277). Bu hâdise, bir süre için Karamanlıları sindirdi.

Mehmed Beyin yerine, kardeşi Güneri Bey geçti. Bu da, Selçuklu şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesinde büyük rol oynadı. Güneri Bey, 1286 senesinde Tarsus

¹⁶⁶ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 1

üzerine yürüdü. Aynı sene İlhanlılar, Lârende ve havâlisini tahrip ettiler. Güneri Bey, dağlara çekildi. Karamanoğulları, bu tarihten sonra Moğollarla bazen anlaştılar, bazen savaştılar. Güneri Bey, 1300 senesinde vefat edince, yerine kardeşi Mahmud Bey geçti. Mahmud Bey, 1308 senesinde, Ermenilerle savaşırken öldü. İki oğlu arasında çıkan ihtilaflar, beyliğin birliğini sarstı ve beylik, Memlûklar'ın tesir sahasına girdi. Bu sırada beyliğin başına Yahşi Bey geçti. Yahşi Bey zamanında Karamanoğulları, tekrar Konya'ya hâkim oldu. Anadolu beylerinin kendi başlarına hareket etmeleri üzerine, İlhanlı Valisi Emîr Çoban idaresindeki Moğol ordusu, Anadolu'ya girdi (1314). Emîr Çoban, Konya'yı Karamanoğullarının elinden aldı. Yahşi Beyin ölümü üzerine Karamanoğullarının başına Bedreddin Birinci İbrahim geçti. Karamanlılar, bunun zamanında da Konya'ya hâkim oldular. Bedreddin İbrahim, 1319 senesinde Tarsus Ermenileri üzerine sefer düzenleyerek bazı yerleri ele geçirdi. İlhanlıların Anadolu Valisi Timurtaş'ın 1327 senesinde Mısır'a kaçması üzerine, diğer Anadolu beyleri gibi, Karamanoğulları da serbestçe hareket etmeye başladılar.

İlhanlıların çöküşü ile Karamanlılar hudutlarını genişletmeye devam ettiler. 1328 senesinde Gevele Kalesine kadar ilerlediler. Beyşehir'e hâkim oldular. 1333 senesinde Birinci İbrahim Bey, beylikten çekilerek yerini, kardeşi Alâeddin Halil Beye bıraktı. Bu beyin vefatından sonra, yeniden Birinci İbrahim Bey, Karamanlıların başına geçti. Ölümü üzerine yerini oğullarından Fahrüddin Ahmed bey aldı. Beyliği çok kısa süren Ahmed Bey, Moğollarla savaşırken öldü (1350). Bundan sonra kardeşleri Süleyman ve Şemseddin beyler, kısa süreler ile başa geçtiler. Karamanoğulları Beyliğinde bu iki kardeşi, Burhâneddin Musa Bey takip etti. Bu bey, hastalığı yüzünden Seyfeddin Süleyman ile Karaman Beyi, Lârende'ye göndererek kendisi Mut'a çekildi. 1356 senesinde, Musa Beyin yerine Süleyman Bey geçti. Beş sene kadar saltanat süren Süleyman Bey, Sivas Emîri Eretnaoğlu Mehmed Bey tarafından bir hileyle öldürüldü (1361). Bundan sonra, Ebü'l-Feth lâkabını taşıyan Alâeddin Ali Bey, Karamanlıların başına geçti.

Alâeddin Ali Bey, başa geçer geçmez, Osmanlılar'la münasebet kurdu. Ali Bey, faal, mücadeleci ve azim sahibi bir hükümdardı. Osmanlı Sultanı Murad Hüdâvendigâr'ın kızı Nefise Sultan ile evlenerek iki sülale arasında akrabalık tesis etti. Osmanlıların Anadolu'ya yayılmalarından ve beylikleri elde etmelerinden çekinen Alâeddin Ali Bey, Eretnaoğulları ve diğer Türk beyleri ile bir ittifak kurma gayretine

düştü. Fakat Sultan Birinci Murad'ın aldığı yerinde tedbirler, bu gayretleri neticesiz bıraktı. Alâeddin Ali Bey, daha sonra Kıbrıslıların elinde bulunan Gorigos (Kız Kalesi) üzerine yürüdü ve kaleyi muhasara etti. Kendisini bu sefere teşvik eden Moğol kumandanı Yelboğa Nâsırî'nin muhasara sırasında ölümü üzerine, Karamanlılar muhasarayı kaldırarak geri çekildiler. Alâeddin Ali Bey, daha sonra komşu beyliklerin arazisinden bazı yerleri zaptetti. 1376 yılında Kayseri'yi muhasara edince, Eretnaoğlu Ali Bey Sivas'a çekildi. Fakat Eretnaoğlunun veziri Kadı Burhâneddin, Alâeddin Ali Beyi geri çekilmek zorunda bıraktı.

Alâeddîn Ali Bey, kayınpederi ve Osmanlı Sultanı Birinci Murad Hanın, Rumeli'de fetihlerde bulunmasından faydalanarak, Osmanlılara ait olan Beyşehir'i ele geçirdi. Bunun üzerine, Rumeli'den Anadolu'ya geçen Sultan Murad Han, yaptığı muharebede Karamanoğullarını mağlup ederek, Konya'yı muhasara etti ise de, Kızı Nefise Hâtunun ricası ile, aldığı yerleri iade ederek barış yaptı (1386). Bu sulh, 1389 senesinde, Sultan Murad Hüdâvendigâr'ın Kosova Savaşı'nda şehid olması üzerine, Karamanlılar tarafından bozuldu. Alâeddin Bey, tekrar Osmanlı topraklarına girdi. Bu durum karşısında, Osmanlı sultanı olan Yıldırım Bayezid Han, Batı Anadolu'ya geçerek, Saruhan, Aydın ve Menteşe beyliklerini Osmanlı topraklarına ilhak ettikten sonra, Karamanoğlu Alâeddin Ali Beyi mağlup ederek, tekrar barışa mecbur etti. Daha sonraki senelerde, Timur Han'ın Doğu Anadolu'ya hâkim olmasıyla, Alâeddîn Ali Bey, ona tâbi oldu. İki düşman arasında kalan Kadı Burhâneddîn, Karamanlılara karşı harekete geçti ve 1396 senesinde Konya önlerine kadar gelerek, beylik topraklarının bir kısmını ele geçirdi. Bu hâdiseden iki sene kadar sonra Alâeddin Ali Bey, Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid Hanın Rumeli Seferinde olmasından faydalanarak, tekrar Osmanlı topraklarına girdi ve Ankara'ya baskında bulundu. Bu olay üzerine Yıldırım Bayezid Han, büyük bir ordu ile Karaman seferine çıktı. Arpaçay Muharebesinde, Karaman ordusunu bozguna uğrattı. Alâeddin Ali Beyin Konya'ya sığınması üzerine, Yıldırım Bayezid Han, Konya'yı muhasara etti. On günlük bir muhasaradan sonra Konya halkı, şehri Sultan Bayezid'e teslim etti. Alâeddin Bey, yakalanarak öldürüldü. Böylece, Karaman Beyliğinin toprakları Osmanlılara geçerek, beylik sona erdi (1398). Yıldırım Bayezid, kız kardeşi Nefise Hâtun ile iki oğlu Ali ve Mehmed Beyleri Bursa'ya gönderdi. Bu iki kardeş, Ankara Savaşı sonuna kadar burada kaldılar.

Yıldırım Bayezid'in 1402'de Ankara Savaşında, Timur'a yenilmesi üzerine, Karamanoğullarından Mehmed ve Ali Bey, Bursa'da hapisten çıkarıldı. Timur Han, Karaman Beyliğinin başına Alâeddin Beyin büyük oğlu Mehmed Beyi geçirdi. Kardeşi Ali Bey, ona tâbi olarak Niğde emîri oldu. Mehmed Bey, fetret devrinde, Osmanlı şehzadeleri arasındaki taht mücadelelerinden istifade etmesini bildi. Sultan Çelebi Mehmed Hanın müttefiki Germiyanoglu Yâkub Beyin arazisine girdi. Bursa üzerine yürüyüp şehri tahrip etti (1413). Buna karşılık olarak Çelebi Mehmed Han da, Karamanoğulları arazisine girdi ve 1414 senesinde Konya önlerinde Mehmed Beyi mağlup etti. Mehmed Bey, çok geçmeden tekrar Osmanlı topraklarına girdi. Fakat, Bayezid Paşa karşısında bozguna uğrayıp, esir düştü. Sultanın huzuruna getirilen Karamanoğlu Mehmed Bey özür dileyince, 1415 senesinde sulh yapıldı. Antlaşmaya göre, Osmanlılar, zaptettikleri Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir'e hâkim oldular.

Ramazanoğlu Ahmed Bey, Timur Hanın Anadolu'da bulunduğu sırada, Karamanoğullarına ait Tarsus şehrini ele geçirip, Memlûk Sultanı Melik Müeyyed Şeyh adına hutbe okuttu. İki sene sonra Mısır ve Şam emîrleri arasındaki ihtilâftan istifade eden Mehmed Bey, oğlu Mustafa Bey kumandasında bir ordu ile Tarsus'u tekrar ele geçirdi. Bu durum Memlûk Sultanıyla arasının açılmasına sebep oldu. Memlûk Sultanı Müeyyed, oğlu İbrahim kumandasında bir orduyu Anadolu'ya gönderdi. Mehmed Bey, Memlûk kuvvetlerinin Niğde, Konya Ereğlisi ve Lârende'yi zaptetmesi üzerine Taşeli'ne kaçtı. Karamanoğulları toprakları Memlûk Devleti'nin himayesinde olarak, Mehmed Beyin kardeşi ve Niğde emîri Ali Beye verildi. Bu hâdiselerden sonra, Karamanoğlu Mehmed Beyin Kayseri'yi ele geçirme teşebbüsü neticesiz kaldı. 1420 senesinde yapılan muharebede, Ramazanoğlu Nâsiredîn Mehmed Bey tarafından esir alınarak Kahire'ye gönderildi ve burada hapsedildi.

Mehmed Beyin büyük oğlu İbrahim Bey, Osmanlılara sığındı. Osmanlıların yardımı ile Konya ve Lârende'yi ele geçirdi. Amcası Ali Beyi, tekrar Niğde'ye çekilmek zorunda bıraktı. Osmanlıların, Karamanoğullarının iç işlerine müdahalesini hoş karşılamayan Memlûk Sultanı, Mehmed Beyi serbest bıraktı. Mehmed Bey, başa geçer geçmez, Osmanlılara karşı cephe aldı. Hamidoğlu Osman Bey ile anlaşarak Antalya üzerine bir sefer düzenledi. Antalya Muhafızı Hamza Bey, şehri kahramanca müdafaa etti. Muhasara sırasında Mehmed Bey, isabet eden bir top güllesiyle öldü (1423). Bu sefere katılan İbrahim Bey, babasının cenazesini alarak Lârende'ye çekildi.

Kardeşi Alâeddin Ali Bey ise, Antalya'ya sığındı. Böylece, ikinci defa Karaman tahtına çıkan İbrahim Bey, Osmanlıların yardımı ile amcası Ali Beyi tekrar Niğde'ye çekilmeye mecbur etti. Fakat, daha sonra Osmanlılarla olan dostluğu bozdu. Kendisini kuvvetli hissedince beyliğin üzerindeki Memlûk nüfuzuna da son verdi. Memlûklar, İsa Beyi, kardeşi İbrahim'e karşı destekledilerse de muvaffak olamadılar. İsa Bey, Kahire'ye kaçtı. İbrahim Beyin zamanında Karamanoğulları, en parlak devirlerini yaşadılar. Osmanlılar aleyhine ittifak yapan İbrahim Bey, 1433 senesinde Macarların, Osmanlılara saldırmasını fırsat bilerek Beyşehir'i aldı. Osmanlı sultanı, Rumeli'de Macarları yendikten sonra Karamanoğlu İbrahim Bey üzerine yürüdü. Konya'ya kadar birçok şehri zaptetti. İbrahim Beyin sulh isteği, aldığı yerleri geri vermek ve bir daha antlaşmaya aykırı harekette bulunmamak şartıyla kabul edildi.

Diğer taraftan, Memlûk Sultanlığı ile Dulkadiroğulları arasındaki ihtilaftan faydalanan İbrahim Bey, Kayseri'yi ele geçirdi. Bu durum, Osmanlılarla Memlûkların arasını açtı. Kayseri'den sonra Osmanlı topraklarına giren ve Amasya Kalesini muhasara eden İbrahim Bey'e karşı, Sultan İkinci Murad Han, kendisinden yardım isteyen Dulkadiroğlu Süleyman Bey'e yardımcı kuvvet gönderdiği gibi, Tokat sancak beyine de bu kuvvetlere katılarak Kayseri'yi zaptetmelerini emretti ve şehir 1436 senesinde alındı. Bundan sonra İbrahim Beyin kardeşi olan ve Osmanlıların yanında bulunan İsa Bey, Karaman arazisine yaptığı akınlarda Akşehir'i ele geçirdi. Karamanoğlu üzerine yapılan akınlardan birinde, İsa Bey öldü. 1437 senesinde İbrahim Beyin, Osmanlı Devleti ile sulh yapması üzerine, Anadolu'da sükûnet hâsıl oldu.

İbrahim Bey, 1444 senesine kadar, Osmanlı Devletine karşı hiçbir harekette bulunmadı. Fakat Osmanlılar Sofya'ya kadar inen Haçlı kuvvetlerini karşılamaya gittiklerinde, Osmanlı Devletini arkadan vurmakta da tereddüt etmedi. Karamanoğlu kuvvetleri, Ankara ve Kütahya'ya kadar olan yerleri tahrip ettiler. Sultan Murad Han, Macarları mağlup ettikten sonra, Anadolu'ya geçerek, Karamanoğulları üzerine büyük bir sefer düzenledi. İslâm âleminde suçlu duruma düşen ve çaresiz kalan İbrahim Bey, yemin vermek suretiyle, ağır şartlar altında, Osmanlı Devleti ile sulh yaptı. Bu ahidnâmede İbrahim Bey, her sene, bir oğluyla kendi askerini Osmanlı Devleti hizmetine göndermeyi taahhüt ediyordu. Edirne-Segedin antlaşması bozulup, Haçlılar, taarruz ederek Varna önüne geldikleri zaman, İbrahim Bêy yeminine sadık kalarak,

antlaşmaya aykırı bir harekette bulunmadı. İkinci Kosova Savaşı'nda (1448) Haçlılara karşı Osmanlı ordusuna yardımcı kuvvetler gönderdi.

Hristiyanlara karşı yapacağı bir seferin, üzerindeki kötü intibâi sileceğini hesaplayan İbrahim Bey, henüz Kıbrıslıların elinde bulunan Gorigos'a taarruza karar verdi ve 1448 senesinde, Gorigos'u fethetti. 1451 senesinde, Osmanlı tahtına Sultan İkinci Mehmed Han'ın (Fatih) geçmesi, İbrahim Bey'e yeni ümitler vermişti. Fakat, Sultan Mehmed'in Karaman üzerine yürümesi, onu tekrar barışa mecbur etti. İstanbul'un fethi hazırlıkları sırasında Karamanoğulları, Venediklilerle ticaret antlaşması yaptılar. Aslında antlaşmada zikredilen düşman, Osmanlı Devletiydi. İbrahim Bey, 1456 senesinde Tarsus, Adana ve Külek taraflarını ele geçirmek için sefer düzenleyince, Memlûklar, bir ordu göndererek Karaman topraklarını tahrip ettiler. İbrahim Bey, Fatih Sultan Mehmed'in Kastamonu ve Trabzon seferlerinde, antlaşma gereğince oğlu kumandasında asker yolladı (1461).

İbrahim Beyin son günleri ıstırap içinde geçti. Oğulları, sağlığında Karaman tahtına geçebilmek için, mücadeleye başladılar. İbrahim Bey, büyük oğlu İshak Beyi veliaht ve İçel valisi yapmıştı. İshak Bey, babasının sağlığında idareyi bizzat ele aldı. Fakat, taht mücadelesinde babasıyla beraber Kavala Kalesine çekildi. Diğer oğlu Pir Ahmed, Konya'da hükümdarlığını ilan etti. Bu sırada İbrahim Bey, Kavala'da öldü. İshak Bey'e rakip olarak Pir Ahmed'in çıkması; Osmanlı, Memlûk ve Akkoyunlu devletlerinin, beyliğin iç işlerine karışmalarına sebep oldu. Neticede Pir Ahmed, Osmanlıların yardımını sağlayarak Antalya Valisi Hamza Beyin kuvvetleriyle Karaman'a girdi. İshak Bey, yenilerek Silifke'ye çekildi ve yardım için Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın yanına gitti. Pir Ahmed, Karamanoğullarının başına geçince, Osmanlılara yardımları karşılığında Beyşehir ve Ilgın'ı verdi. Fakat, Ahmed Beyin bir süre sonra Akkoyunlu ve Venediklilerle anlaşması, Fatih Sultan Mehmed Hanın Karaman üzerine sefere çıkmasına sebep oldu. Osmanlı kuvvetleri Konya'yı aldı. Ahmed Bey, Lârende önlerinde Mahmud Paşa'ya yenilerek Tarsus'a kaçtı. Fatih Sultan Mehmed, oğlu Şehzade Mustafa'yı, Karaman vilâyetine tâyin etti ise de, Karaman'ın yerli halkı, beylerine sadıktı. Pir Ahmed Bey, kardeşi Kasım Beyle barışarak Karaman Beyliği için beraberce mücadele etti. Akkoyunlu Uzun Hasan ve Venediklilerin teşebbüsleri, Karaman topraklarının Osmanlılar tarafından ele geçirilmesini önleyemedi. Osmanlılar, Otlukbeli Savaşı'nda Uzun Hasan'ı yendikten sonra, Karamanoğlu

topraklarına tamamıyla sahip oldu. Gedik Ahmed Paşa, önce Ermenek, sonra da Mennan Kalesini ele geçirdi ve Silifke'yi zaptetti. Şehzade Mustafa da Develi-Karahisar'ı teslim aldı. Bu sırada Pir Ahmed öldü ve Karamanoğullarının başına Kasım Bey geçti. Kasım Bey devrinde, bütün mücadelelere son verildi.

Karaman valiliğine gönderilen Şehzade Cem Sultan, Karaman beyleri ile dostluk tesis ederek, onların kalbini kazandı. Karamanoğullarının son varisi olan Kasım Bey, Karaman valisi tayin edilen Şehzâde Cem Sultan ve Sultan İkinci Bayezid Han ile anlaşarak, Osmanlı himayesinde, ölüm tarihi olan 1483 Şubatına kadar, İçel taraflarında hüküm sürdü. Onun ölümü ile, Karamanoğulları Beyliği sona erdi. Kasım Beyin damadı Turgut'un oğlu Mahmud Bey, 1487 senesine kadar İçel'de sancak beyliği yaptı. Onun, beyliği yeniden ihya etme faaliyetlerine karşılık, üzerine kuvvet gönderildi. Karşı duramayan Mahmud Bey tutunamayıp, Memlûklara sığındı, Karamanoğulları toprakları Sultan İkinci Bayezid devrinde, bütünüyle Osmanlı Devleti sınırları içine alındı.

Karamanoğulları, Anadolu beyliklerinin, Osmanlı Devleti'nden sonra en mühimi, en büyüğü, en kudretlisi ve en devamlısıdır. Konya'yı, yani Türkiye Selçukluları'nın merkezini elinde tutan Karamanoğulları, kendilerini Selçukluların halefi saymışlardır. Fakat Osmanlı Devleti'nin, manevî, siyasî ve jeopolitik durumları, gazâlarının kazandırdığı itibar ve hükümdarlarının emsalsiz dehası karşısında, bu iddiaları, hayalden öteye gidememiştir. Sultan II.Mehmed'in Karaman beylerbeyliğini tesisiyle toprakları Osmanlı idarî sistemine giren Karaman-Türkmen Beyliği, 1250 senelerinden 1487 yılına kadar, yaklaşık iki yüz otuz yedi sene hüküm sürmüştür.¹⁶⁷

Osmanlılar aşiret yapısından devlet yapısına gelene kadar gerek Müslüman gerekse de gayri Müslim birçok devletle mücadele içerisinde olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin varisi olarak ortaya çıkan Osmanlılar diğer varislerle güç ve siyaset mücadelesine girip galip gelmeye çalışmıştır. Bu varislerden biri de Karamanoğulları Beyliği'dir.

Osmanlılar, Müslüman olması hasebiyle Karaman Beyliği ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmış hatta aralarında akrabalık kurarak bu ilişkiyi güçlendirmeye çalışmıştır. Osmanlılar her sefere çıktığında Karamanoğlu bunu bir fırsat bilerek toprak

¹⁶⁷ Geniş bilgi için bkz. Şehabettin Tekindağ, "Karamanlılar", *İ.A.*, VI, s. 316-329; Aynı Yazar, "Şemsüddin Mehmed Bey Devrinde Karamanlılar", *Tarih Dergisi*, c. XIV, sayı 19, s. 81-98; Aynı Yazar, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri hakkında Araştırmalar", *Tarih Dergisi*, c. XIII, sayı 17-18, s. 43-76;

parçası koparmaya çalışmıştır. Fakat Osmanlılar, çoğu kez, bir antlaşma karşılığında, Karamanoğlu'nu affederek ilişkilerin bozulmasının önüne geçmeye çalışmıştır.¹⁶⁸

Yapılan antlaşmaların her defasında Karamanoğulları tarafından bozulması, tarih yazarlarının da gözünden kaçmayan bir durumdur. Ahmedî, yapılan bu ahidlerin Karamanoğulları tarafından bozulmasını Kur'an'a dayandırarak açıklamaktadır. Bu olayları bu şekilde açıklamasının en önemli nedeni Müslüman bir devlete "kafir" diye hitap etmesidir:

*" Çün Karaman leşkeri – oldı târmâr,
Gerü ol kafirleri kıldı şikâr*

*Şöyle kim Kafa – eyledi Sâm-ı suvâr
Çün gazadan yoğ idi anda garaz*¹⁶⁹

Aşıkpaşa-zâde'ye göre Karamanoğlu, Osmanlıların yapmış olduklarının aksine, Osmanlıları yıkabilmek adına, Hristiyanlarla ittifak yapmayı bile kabul etmişti. Yazar bu ittifakı hiç affetmemiş ve Karamanoğulları'nı neredeyse Hristiyanlarla bir tutmuştur. Bu ve bunun gibi sebeplerden dolayı Müslüman bir devlete yapılan bu söylemleri Aşıkpaşa-zâde şöyle anlatmaktadır:

" Gaziler gayet de doyum oldılar, ol kadar esir dutdılar kim Edrene'de, Üngürüz kafirinün gayet eyisün üç yüz akçadan artuğa satmadılar. Hak Ta'ala avniyle ehl-i İslam şâd ve hurrem oldılar. Bu tarafda Karamanoğlu ve cem'i küffar melül ve mahzun ve mahbun oldılar.

Sual: Karamanoğlu niçün mahzundur ve magbûndur diseler.

Cevap: Anun için kim Karamanoğluylen Vilkoghlunun ittifakı var-ıdı kim Üngürüz bu tarafdan yöriye ve Karamanoğlu dahı ol tarafdan yöriyedi. Ehl-i İslamı aradan getüreler idi. Sanusına ermedi."¹⁷⁰

Yazarın, Karamanoğulları'nın neden melül ve mahzun olduklarının üzerinde önemle durması, Karamanoğulları'nın bunca yaptıklarına rağmen, onlara karşı yapılan bu mücadeleyi, İslam aleminde kabul görmesi için meşru bir zemine oturtmak istemesinden başka bir şey değildir. Hatta Aşıkpaşa-zâde, Osmanlıların

¹⁶⁸ " Ey gaziler! Bu zalimleri nice ideyin, beni gazadan men idüb, Müslimanlar üzerine kılıc salmağa irtikab ittürür. Ve eğer ferağat idüb cihad ve gazaya meşgul olursam Müslimanlar zalim elinde giriftar olurlar. Ve eğer üzerine varursam, gaza kılan gazilerin kılıcın müminler üzerine döndürmek lazım gelür" deyü hayli tereddüd çekdi." Mehmed Neşri, A.g.e., c. I, s. 217

¹⁶⁹ Ahmedî, A.g.e., s. 66/b

¹⁷⁰ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 460

Karamanoğullarına karşı sefer düzenlenmesini ve Müslümanlığa zulüm edilmesini açıklama gereği de duymuştur:

“ İmdi azizler bu Osmanlunun zulüm etmesinin sebebi Karamanoğlu İbrahimün sebebinden olmuş-ıdı. Yoksa tâ bu güne degin Osmanludan kimsenün hakkına zulüm itmek gelmemiş idi.

*Fesada kim sebeb olsa Karaman
O bilmez ne olur din ü ya îman*

*Fesad olur hasedden mahlûk içre
Hased dür bil Karaman işi heman”¹⁷¹*

Mehmed Neşri'ye göre, Karamanoğlu'nun bitmek tükenmek bilmeyen bu hareketleri Osmanlılar için artık önüne geçilmesi gereken bir durum arz ediyordu. Çünkü Karamanoğlu, Osmanlı topraklarına saldırmaktan bir türlü vazgeçmeyerek ve yapılan ahitleri devamlı suretle bozarak Osmanlı Devleti'ni yıkmaya çalışıyordu. Bununla da kalmayıp Müslümanlara zulüm etmeye başlamışlardı:

“ Şöyle rivayet olunur ki, çün Karamanoğlu İbrahim Bey işitti kim, kafirler ehl-i islami sınışlar, ferah-nak olup, hemen yürüyüp, Emir Dağı'na yaylaya gelen ili urup, Müslümanların avretlerini, oğlanlarını çeküp, andan sürüp, Beypazarına çıkıp, anı dahi andan beter eyledi.”¹⁷²

Osmanlıların din uğruna ve nizam-ı alem uğruna savaşıp, kendini Müslümanların yoluna feda ettiği sırada Karamanoğlunun saldırmasına değinen yazar, Karamanoğluna dinsiz diye hitap ederek, görüşlerini dile getirmiştir:

“ Karamanoğlu ne zalim ve bi-dindir ki, ben nizam-ı alem için memleketimi koyup, birkaç aylık yol tahtımdan ırağ alıp, gece gündüz ömrümü Müslümanların yoluna feda edip, reayı mezalimden halas etmeğe niyet edevüm. Dahi ol gele, bir sürü mazlum Müslümanların üzerine düşüp, mallarını gaaret edip, avret ve oğlanlarını çeke incide.”¹⁷³

Diğer bir Osmanlı tarih yazarı olan Şükrullah'ın da Karamanoğulları'na bakış açısı pek farklı değildir. Edebi bir dil ile Karamanoğlu için çakal ifadesini kullanmıştır.

“ Bu sırada Karamaoğlu, Osman ülkesine göz dikib Bursa üzerine gelib çadır kurdu. Şehnamede söylendiği gibi:

Bulunmazsa ormanda arslan eğer

¹⁷¹ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 473

¹⁷² Mehmed Neşri, A.g.e., c. II, s. 637

¹⁷³ Mehmed Neşri, A.g.e., c. II, s. 528

Çakallar o ormanda erlik eder”

Karamanoğulları'nın Müslümanlara ettikleri zulümler tarih yazarlarınca bir çok bahiste kaleme alınmış ve Karamanoğulları için ağır ifadeler kullanmışlardır. Münafık, dinsiz, zalim gibi kavramlar Karamanoğulları için söylenmiş kelimelerden bazılarıdır. Karamanoğlu, artık Osmanlıların her kesiminde düşman olarak kabul ediliyordu. Bu tabi' olarak, Osmanlı padişahları için de geçerli idi. İslam alemine de böyle kabul ettirilen durum, Karamanoğulları'nı da ehl-i küfrün içerisine sokuyordu. Mehmed Neşri'ye göre cihad için savaşılan bir devlete saldıran bir devletle savaşmak gazanın en büyüğüdür:

*““ bire hey müdbir ve müfsid ve zalim, benüm kasdum ve işüm gice ve gündüz gazaya dürüşmekdür. Benüm gazama mani olub, müslümanları ben gazada iken incidürsün. Ahd ü aman bilür adam değilsin. Seni kamı itmeyince, ben huzur ile gaza idemezsin. Nice barışmak ki mani-i gazaya gaza, gazay-ı ekberdür. Hazır ol vaktuna, işte vardum” didi.”*¹⁷⁴

1.3. Germiyanogulları İle İlgili Tespitler

Germiyan aşireti, XIII. yüzyılda ilk defa Malatya taraflarında görülür. Daha sonra Germiyanogulları, muhtemelen Moğolların baskısı üzerine Kütahya bölgesine göç etmişlerdir. Bu beyliğin asıl kurucusu Kerîmüddin Alişîr'in oğlu I. Yakûb'dur. Yakûb Bey ikinci kez sultan olan Gıyâseddîn Mesûd'a tâbi olmayarak İlhanlıların hâkimiyetini tanımıştır. Kurduğu beyliğin merkezini Kütahya olarak belirlemiştir. Yakûb Bey'in idaresindeki Germiyanogulları, Anadolu beyliklerinin en kuvvetlilerinden birisi olup, Batı Anadolu'da mühim yerleri Bizanslılar'dan fethedip Türkleştirmişlerdir.

Süleyman Şah'ın, Karamanlılar ile Hamidoğulları arasındaki mücadeleden, Hamidoğulları'ndan İlyas Bey'in tarafını tutması, Karamanlılar ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Süleymân Şâh bu baskı sebebiyle Osmanlılar ile anlaşmak istemiştir. Bu maksatla da kızını Sultan I. Murad'ın oğlu Bayezid'e vermeyi ve çehiz olarak da bazı şehir ve kasabaları Osmanlılara bırakmayı teklif etmiştir. 1381'de Kütahya, Simav ve Tavşanlı, Osmanlılar'a verilmiş, Germiyanogulları, Kula'ya çekilmişlerdir.

Yakup Bey erkek evlâdı bulunmadığı için ülkesini ölümünden sonra Osmanlılara bırakmıştır. (1429)¹⁷⁵

¹⁷⁴ Mehmed Neşri, A.g.e., c. I, s. 219

¹⁷⁵ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 41

Osmanlılar, etrafındaki beyliklerden çoğunun topraklarını fazla uğraş vermeden kendi topraklarına katabilmişlerdir. Germiyanogulları da bu beyliklerden birisi idi. Mehmed Neşri Germiyanogulları ile ilgili safahatı anlatırken ilk önce Eskişehir'i neden Osmanlılara verdiklerini anlatır:

*" Germiyanoglı ol garipleri sevmezdi. Bu kafirler ol sebepten guzzatı incidür deyü Eskişehir'i Osman'a virdi. Dahi destur virdi kim Karacahisar'ı varub yağma ve talan ide."*¹⁷⁶

Osmanlı tarih yazarlarının Germiyanogullarının Osmanlılarla ilişkilerini belirlemek için Aşıkpaşa-zâde'nin sözlerini inceleyelim:

*" Rivayet iderler ki, Germiyan-oğlı gördi-ki gayetde pir oldu, oğlu Yakub Beği okuyub eytdi: " oğul, dilersen-ki bu vilayet senün ellünde kala, Osman-oğlıyile birliğe bitüb, kızımın birini anun oğlı Yıldırım Bayezid'a vir" ... Andan eytdi: " kızımı Sultanum, oğlı Bayezid'a reva görürse karavuşluğa alı-virsün ve birkaç hisar dahi cihazına tuta bile virelüm"*¹⁷⁷

Aşıkpaşa-zâde'nin ve diğer pek çok Osmanlı tarih yazarının ifadelerinden Osmanlıların Germiyanlılara karşı hasmane bir tutum sergilemedikleri anlaşılmaktadır. Arada bir mücadele olmaması bunda en önemli etken olarak düşünülmektedir. Nitekim, Aşıkpaşa-zâde'nin Germiyanoglunun güç ve kudretinin kalmadığı sebepten topraklarını akrabalık yoluyla Osmanlılara vermek istemesi hakkındaki düşüncesi, müsbet bir tesir bırakmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, daha kuruluşun itibaren hoşgörüyü ön plana çıkarmak istemiştir. Kendi muhitinde, Hristiyan pazarcıların haklarını Germiyanogulları'ndan nasıl aldıkları Aşıkpaşa-zâde'nin bu bahsinin esas konusunu oluşturmuştur. Yazar Osmanlıların adaletinden bakınız nasıl bahsediyor:

*" Ve bu Germiyanlunun birisi bunların bir bardağın alub hakkın vermeyüb, ol kafir dahi gelüb Osman'a şikayet etdi. Osman Gazi ol Germiyan Türkinin getürdüb, muhkem let idüb kafirlerin haklarını alıvirdi. Ve dahi yasak idüb, çağırtı kim kimesne Bilecük keferesine zulm itmiye. Şol kadar adl gösterdi ki hatta Bilecük keferesinin avretleri dahi pazara gelüb pazarlığın kendüler idüb giderlerdi"*¹⁷⁸

¹⁷⁶ Mehmed Neşri, A.g.e., s. 87

¹⁷⁷ Mehmed Neşri, A.g.e., c. I, s. 203

¹⁷⁸ Mehmed Neşri, A.g.e., c. I, s. 89

1.4. Hamidoğulları İle İlgili Tespitler

Bu beyliğin kurucusu Hamid oğlu Dünder Bey'dir. Başkent 1310 tarihlerine kadar Uluborlu iken, sonradan Dünder Bey'e izafeten "Felek-Âbâd" denen Eğridir'e getirilmiştir. Osmanlılar zamanında Isparta'ya "Hamîd-İli" denmiştir. Beylik, 1280-1324 yılları arasında 44 yıl hüküm sürdükten sonra İlhanlılara katılmış, ancak 3 yıl sonra tekrar bağımsız olarak 1327'den 1391'e kadar hüküm sürebilmiştir.

Hamidoğulları topraklarının önemli bir bölümünü Osmanlılara terk ettikten sonra, 1391'de Yıldırım Bayezid tarafından tamamen Osmanlı topraklarına katılmıştır. Beyliğin kurucusu Dünder Bey'in, Teke yöresini zapt ettikten sonra, burasını kardeşi Yunus Bey'e bırakmasıyla kurulmuş olan, Hamidoğullarının Teke kolu ise, Ankara Savaşı'ndan sonra 1423 tarihinde Osmanlıların hakimiyeti altına girmiştir.¹⁷⁹

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Osmanlılar, Hamit topraklarını savaşmadan ele geçirmişlerdir. Aşıkpaşa-zâde Osmanlıların Hamit politikasını;

" Ve ol düğünde kim Hamidoglu'nun ilçisi kim gelmiş idi, anun ile bir vade olunmuş idi kim Hamidoglu Hüseyin Beg, vilayetini Murad Han Gaziye satay-ıdı. İmdi ol ahdun üzerine Murad Han Gazi yürüdi. Kütahiyeye çıkıdı. Hamidoglu dahı bildi kim kendüye gelür, adam göndürdi. Eytıdi kim: "Ben ol ahdun üzerine dururın" dedi. Ak Şehiri ve Beg Şehirini ve Seydi şehrini ve Yalavacı ve Kara Ağacı ve Ispartayı şer'i mektub ilen satu bazar olındı. Murad Han Gazi dahı adamlar göndürdi. Satun aldugı vilayeti zabt etdürdi. Hisarlarına kendü kulların kodı. Nevahisin dahı kendü beratıyilen tımar verdi.

*Ve bu fethün tarihi hicretün yedi yüz seksen üçiyyen dördi arasında vaki oldı."*¹⁸⁰ cümleleriyle anlatır.

1.5. Türkmenlerle İlgili Tespitler

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti konar-göçer aşiretlerin yerleşerek ziraî faaliyette bulunmasını iskân politikası olarak benimsemişti. Bu meyanda Orhan Gazi'den itibaren konar-göçer aşiretleri yerleştirmek için büyük gayret göstermiştir. Mesela, I. Bayezid, bir çok aşireti Rumeli'ye göç ettirerek iskân ettirdi. I. Bayezid ve diğer Osmanlı hükümdarlarının gayesi yerleştirilen konar-göçerleri birer çiftçi yapmaktı. Özellikle Sultan II. Mehmed, merkezî otoriteyi güçlendirerek, merkezî bir devlet yapısı oluşturma gayreti çerçevesinde, konar göçer aşiretleri gerek kendi arzuları ve gerekse sürgün yoluyla iskân etmek teşebbüsünü yoğunlaştırmıştır. II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde de artarak hareket eden bu politika, konar göçer Türkmenlerin tepkisine

¹⁷⁹Geniş bilgi için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, Hamid-oğulları, *İ.A.*, c. V, s. 189-192; Aynı Yazar, Anadolu Beylikleri, s. 39-54, Merçil, Anadolu Beylikleri, s. 307-308

¹⁸⁰ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 388

yol açmıştır. Bu tepki zaman zaman isyana dönüşmüş, hayat tarzını değiştirmek istemeyen konar göçer Türkmenler devletin başına çeşitli gaileler açmışlardır.

Yaylak-kışlaklar arasında gidip gelen bir hayat tarzına sahip olan bu Türkmenler, kış aylarını kışlak adını verdikleri köylerde, yaz aylarını ise yaylalarda geçirirlerdi. Yaylaklarında hayvanlarını otlatıp, kışlaklarında ziraatla meşgul olurlardı. Ancak yaptıkları ziraat, yerleşiklere göre oldukça düşüktü. Ekonomisi genelde toprak mahsullerinden alınan vergilere dayalı olan Osmanlı Devleti, bu Türkmenlerin yerleşik hayata geçerek devlet ekonomisine katkılarının artmasını istiyordu. Buna karşılık Türkmenler, binlerce yıldan gelen hayat tarzlarını koruma arzusundaydı. İşte bu durum konar-göçer Türkmenler ile devlet arasında bir çatışma yaratmıştır. Bu meyanda merkezi hükümetin politikalarını savunan Osmanlı tarih yazarları devlet politikalarına karşı çıkan konar-göçer Türkmen aşiretlerini “etrâk-ı bî-idrâk” olarak nitelendirmişlerdir. Günümüz Türkçe’sine “idraksız Türk” olarak aktarılan bu tabirin, Osmanlı Devleti’nin Türkleri aşağılamak için kullandığı bir tabir olduğu iddiası ise yersiz ve asılsızdır. Zira Oğuz geleneğini devlet yönetiminde ve yönetim anlayışında devam ettiren bir devletin kendi soydaşlarını aşağılaması zaten beklenemez. Hattı zatında, boy birlikleriyle kurulan Osmanlı Devleti, Türkmen unsuruna dayandığı ve devletin asli unsurunun da Türkmen olduğunu sıkça vurgulamıştır. Aşıkpaşa-zade ve Mehmed Neşrî gibi Osmanlı tarih yazarlarının Osmanlıların soyunu Oğuz Kağan’a bağlama gayretleri, devletin ana unsurunun Türk olduğunun vurgusu olarak görülmektedir. Ancak devlet politikasına karşı gelmek de “ulu’l emr” e itaatsizlik olarak algılandığından en sert ifadelerle kınanmaktadır. İşte “etrâk-ı bî-idrâk” tabiri böyle bir kınama mahsulü kullanılmış bir tabir olarak görülmektedir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Osmanlılar kendi tebaası olsa da olmasa da merkezi otoriteye karşı çıkan herkesi bertaraf etmeye çalışıyordu. Osmanlı tarih yazarları için Türkmenlere de bu açıdan bakıyorlardı. Çünkü Türkmenler vergilerini vermeyip yerleşik hayata geçmek istemiyorlardı. Örneğin vergilerini vermek istemeyen ve eşkıyalık yapan bir gurup Türkmen için Kemalpaşazade su sözleri söylemektedir:

“Bozoklu didikleri cemaat-ı Türkman ki, kefil-i maişetleri hüsam ü sinan, vekîl-i maslahatları tîr ü kemandur... başları yulara geçüb, boyunları boyundurığa girmek, riayeti timar gidüb, kalan raiyetler...”¹⁸¹

¹⁸¹ Kemal Paşazade, A.g.e., X. Defter, s. 343

Merkezi otoritenin devam ettirilmesi Osmanlıların temel prensibiydi. Uygulanması için koyduğu herhangi bir yasak yada hüküm çiğnenirse en ağır bir şekilde müdahale ediyordu. İşte Osmanlıların Saruhan halkına uyguladığı yaptırım bunun en güzel örneğidir. Sürgün ve iskân, bu politikanın temelidir.¹⁸²

“Saru Han Elinün göçer halkı var- ıdı. Menemen ovasında kışlarlar-ıdı ve ol iklimde duz yasağı var idi. Anlar ol yasağı dutmazlar-ıdı. Bunı Bayezıd Hana bildürdiler. Han dahtı oğlu Er Dunrıla habar göndürdi kim: “ O göçer evleri ne kadar kim vardur; öget zabt edesin. Yarar kullarına ısmarlayasın. Filibe yöresine getüreler göndüresin.”¹⁸³

1.6. Tarih Yazarlarının Gözüyle Türk Devletleri

1.6.1. Akkoyunlular İle İlgili Tespitler

Akkoyunlular, 1340-1514 yılları arasında Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak'ta hüküm sürmüş olan bir Türkmen hanedanıdır. Devletin kurucusu olan Karayülük Osman Bey, Oğuzların Bayındır boyuna mensuptur.¹⁸⁴ Bu sebeple, Akkoyunlu Devleti'ne “Bayındırıyye Devleti” de denilmektedir. Bayındır oymağı, ilk önce XIII. yüzyılın başlarında Doğu Anadolu'ya gelmişler, burada Moğol istilâsına karşı koyarak Diyarbekir bölgesine egemen olup, Trabzon-Rum İmparatorluğu ve Gürcüler'le mücadele etmişlerdir.

Osman Bey, Ali Bey, Hazma Bey ve Cihangir Mirza'nın ardından devletin en geniş ve teşkilatlı olduğu dönem Uzun Hasan dönemidir. Uzun Hasan, zamanında Akkoyunlu Devleti Doğu Anadolu'nun yanı sıra Irak, İran ve Azerbaycan'a hakim olarak büyük bir imparatorluk halini almış ve devletin merkezini Diyarbekir'den Tebriz'e taşımıştır.

Uzun Hasan'ın doğuda güçlenmesi, Venedikliler ve doğu ile alakaları olan diğer devletler tarafından Osmanlılara karşı kıskırtılması, iki devlet arasındaki ilişkileri gerginleştirmişti. Anadolu'da Osmanlıların yayılmasını engelleyecek tek devlet de Akkoyunlular idi. Uzun Hasan'ın, Osmanlılara karşı, Karamanoğullarına elli bin kişilik bir ordu göndermesi ve bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed'in de ileri harekâta başlamasının sonucunda Uzun Hasan yenilmiş ve Tebriz'e geri çekilmiştir.

¹⁸² Geniş bilgi için bkz. Orhonlu, A.g.e., İlhan Şahin, Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukuki Nizamları, *Türk Kültürü*, XX/227, Ankara 1982, s. 285-294, Halaçoğlu, Aşiretlerin İskanı

¹⁸³ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 406

¹⁸⁴ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 187

Uzun Hasan'ın yerine geçen Sultan Yakub'dan sonra, çocuklarının küçük olması ve aile efratlarının devleti bir elde toplamaya muktedir bir hükümdarın çıkmaması, devletin sarsılmasına neden olmuş ve Şah İsmail'in ortaya çıkışı, parçalanmaya başlayan devleti ortadan kaldırmıştır.¹⁸⁵

Mehmed Neşri, Osmanlıların Orta ve Doğu Karadeniz'de (Kastamonu, Sinop, Bakır Küresi, Trabzon, Koyulhisar) fetihlerde bulunmasının nedeni olarak Uzun Hasan'ı göstermektedir. Uzun Hasan'ın Tebriz'i başkent yaptıktan sonra Osmanlılar aleyhinde çabalarının önüne geçilmesi gereğinden dolayı bu vilayetlerin fethini gerekli kıldığını belirtmiştir;

*“ Ol vilayete çıkmağa sebeb buydu. Uzun Hasan'ın diyar ı Acem'de mübalağa hadiseleri zahir olub, anın şekavetin def etmeğe bu vilayetin fütuhun vasıta kıldı ”.*¹⁸⁶

Ayrıca Aşıkpaşa-zâde, Uzun Hasan'a karşı sefere çıkılmasının sebebi olarak, Uzun Hasan'ın Karamanoğulları'na yaptığı yardımları göstermektedir. Hatta Uzun Hasan'a karşı yapılacak seferin artık vacib olduğunu bile dile getirmektedir:

*“ Uzun Hasan kim Karamanoglu Kasım Bege leşker koşmuş-ıdı kim geldi, Tokadı harab edüb gitmiş idi. Sultan Mehmed Han-ı Gazi anın üzerine varmak lazım oldu. ”*¹⁸⁷

Mehmed Neşri Uzun Hasan'ı ele alırken kurduğu cümleleri özenle seçmiştir. Uzun Hasan'ı aşağılayıcı kelimeler cümleler sarf etmekten çekinmemiştir. Uzun Hasan'ı Sultan Mehmed karşısında çok küçük görmüş, savaştan kaçmasını çok ilginç ifadelerle açıklamıştır. Uzun Hasan'ın yanında yer alan ve Karamanoğulları'nın başı olan Pir Ahmet de bu küçümsemelerden nasibini almıştır:

*“ Uzun Hasan yeniçeri alaylarını Sultan Mehmed önünde görüb, sultan Mehmed önünde dururlar. Hünkarın bu saltanatına ve şevketine ve selâbetine ve şecaatine takat getiremeyib, heman-dem akli şaşıb, hemen siviş tedbirini edib, “ boz atı getirin ki, baş aparandır. ” dedi. Hemen böyle diyicek, boz atı ihzar etdiler. Süvar olub, dere tepe gözetmeye başladı. Pir Ahmed, Uzun Hasan yanında idi. Evvelden kaçmağı yeğ bilirdi. Hasan Dıraz, rah-ı dırazı eline alıb, hava-yı Tebriz'i heves edib, Pir Ahmed dahı yanına düşüb, şir elinden kurtulmuş ahû gibi, at yarışdırı, biri birini geçe(rek) kaçarlardı. Dereyi tepeyi sıçrayıb geçerler, korkularından, hâşâ, tumanlarına sıçarlardı. ”*¹⁸⁸

¹⁸⁵ Geniş bilgi için bkz. Abdulhalûk Çay, Akkoyunlular, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1992, s. 348-351, John E. Woods, Akkoyunlular (çev. Sibel Özbudun), İstanbul 1993; Seyfettin Erşahin, Akkoyunlular; Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Tarih, Ankara 2002; Ebû Bekr-i Tihirânî (Çev. Mürsel Öztürk), Kitâb-ı Diyarbekiriyye, Ankara 1993

¹⁸⁶ Mehmed Neşri, A.g.e., c. II, s. 741

¹⁸⁷ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 532

¹⁸⁸ Mehmed Neşri, A.g.e., c. II, s. 818

Osmanlıların üstünlüğünü her fırsatta tekrarlayan Aşıkpaşa-zâde, Uzun Hasan bahsini ele alırken de aynı üsluptan vazgeçmemiştir:

*“Hasan-ı Dıraz başın kurtardığına râzı oldu ve dahı ta'allukatına vasiyyet etdi kim Âl-i Osmanun adın ayruk anmayalar. Ve hem oğlanları ve ehl beyti bu sözi kabul itdiler ve müvecceh nasihatdur, diyü güşlarında tutdılar.”*¹⁸⁹

Buna rağmen, Uzun Hasan'ın soylu soplulu ve han soyundan geldiğini de “... *Bu Uzun Hasan Bayındur Han neslindendir...*”¹⁹⁰ cümlesiyle ifade etmiştir. Bunun yanı sıra yine “*Uzun Hasan anasının adına sara hatun derler idi. Sultan Mehmed anı ana edindi ve şeyh Hasan'a baba dedi.*” İfadeleri Osmanlıların Akkoyunlulara değer verdiğinin göstergesidir. Be değer vermenin sebebinin Akkoyunluların, Osmanlılar gibi Oğuz han neslinden gelmesi olduğu bilinmektedir. hatta Safevîlere gayri meşru hükümet ederken de, Safevîlerin saltanatı Akkoyunlulardan çaldıkları suçlamasını getirmişlerdir.¹⁹¹

Aşıkpaşa-zâde II. Mehmed ile mücadeleye girerek Otlukbeli'nde mağlup olduktan sonra Uzun Hasan'ın herkese rezil olduğunu belirterek sözlerine son vermiştir:

*“El hâsıl-ı kelam bu Uzun Hasanun başına gelen rüsvaylık dünyada hiçbir padişahın başına gelmedi. Anun için kim karın ağrısına uğradı. Ahir ol gayretten helak olub gitti.”*¹⁹²

Bu cümleler, Aşıkpaşa-zâde gibi bütün Osmanlı tarih yazarlarının “biz” duygusundan kaynaklandığı aşıkardır; Akkoyunlulara karşı bir düşmanlık hissi olarak görülmemelidir. Daha ziyade mücadeleye girişmelerinin sonucu olarak cezalandırıldıklarının belirtisidir.

Zaten, Safevîlerin Akkoyunlu sülalesini yok etme gayretleri karşısında onları Osmanlı ülkesine getirip, Bayburt ve çevresine iskân etmeleri, Akkoyunluları düşman olarak görmediklerinin delili sayılmaktadır.

¹⁸⁹ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 536

¹⁹⁰ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 537

¹⁹¹ Ibn Kemal, A.g.e., c. VIII, s. 276-277, Bilgili, Kızılbaşlık, s. 31

¹⁹² Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 225

1.6.2. Safevîler'le İlgili Tespitler

Şeyh Safiüddin ailesinden Şah İsmail tarafından 1501'de Tebriz'de kurulan Safevî Devleti¹⁹³, 1736 yılına kadar İran ve Azerbaycan'da hüküm sürmüştür. Bu devletin temel gücünü, başta Karakoyunlular olmak üzere, İran ve Azerbaycan coğrafyasında yaşayan ve Anadolu'dan İran'a göçen Türkmenler oluşturmaktadır. Safevî Devleti de Osmanlı Devleti gibi aşiret birliği yapılanmasıyla kurulmuş bir Türkmen devletidir¹⁹⁴. Bu devlet zamanla sınırlarını Horasan, Irak-ı Arap, Gürcistan ve Doğu Anadolu'ya kadar genişletmiştir. Ancak, daha kuruluşundan itibaren Osmanlılara rakip olması bu iki Türk devleti arasında çetin bir mücadelenin doğmasına sebebiyet vermiştir. Önce Sultan I.Selim ile Şah İsmail, ardından Sultan I.Süleyman ile Şâh Tahmasb karşılaşmasıyla başlayan Osmanlı – Safevî ilişkileri, askerî olarak tek bir alanla sınırlı kalmamış; siyasî, ekonomik, teolojik, ahlâkî ve enformasyon gibi çok geniş bir alana yayılmıştır.¹⁹⁵ Osmanlılar, Çaldıran ile başlayan mücadele sürecinde Kanunî Sultan Süleyman ve IV.Murad gibi hükümdarlarla bizzat bu devlet üzerine yürümüşlerdir. 16. asır boyu ve 17. asır ilk yarısına kadar devam eden savaşlar, III. Ahmed döneminde (18.yüzyıl) Safevî topraklarının mühim bir kısmının ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır. Fakat Safevî komutanlarından Avşar Şah Nadir bu toprakları geri almaya muvaffak olduğu gibi, Safevî hanedanına da son vermiştir¹⁹⁶.

Osmanlı tarih yazarları, Osmanlıların fütihat politikasına karşı ciddi bir rakip olması hasebiyle, Safevî Devleti'ne büyük yer ayırmışlardır. Nitekim Katip Çelebi,

¹⁹³ Safevî Devleti'nin kuruluşu hakkında bkz. Mustafa Ekinci, *Erdebil Tekkesinin Kuruluşu Gelişmesi ve Anadolu'daki Dini ve siyasi Faaliyetleri*, (H.Ü. Basılmamış Dr. Tezi) Şanlıurfa 1997; Oktay Efendizade, *Azerbaycan Safevîler Dövləti*, Bakı 1993; Z.Musa, Bunyadov- Y. B. Yusufov, *Azerbaycan Tarihi*, (En Kadim Zamanlardan XX.Asrdek), Bakı 1994, s.399; Adel Allouche, *Osmanlı-Safevî İlişkileri, Kökenleri ve Gelişimi*, (çev.Emin Dağ), İstanbul 2001

¹⁹⁴ Faruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, Bilgili, Boy beyi, s.107

¹⁹⁵ Bilgili, Kızılbashlık, s. 21

¹⁹⁶ Şah Tahmasb-ı Safevî, *Tezkire*, (Çev.Hicabi Kırılancık), İstanbul 2001; Ali Sinan Bilgili, *Osmanlı İran ve Azerbaycanı*, Erzurum 2004; H.Memmedov, Karamanly, "XVI-XVIII Yüzyıllar Osmanlı-Safevî Savaşları", *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı*, Ankara 1999, c.1, s. .502-503; Nader Nejad, *XVI. Asırda İran Kaynaklarına Göre Osmanlı-Safevî Münasebetleri*, (1502-1590, 1620), (Atatürk Ün. Basılmamış Doktora Tezi) Erzurum 1986, s.77; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, İstanbul 1962 ; Aynı Yazar, "Tahmasp I", *İ.A.*, c.11, s. 638; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elle'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1993; A. Djafar, Pour, *Nadir Şah Devrinde Osmanlı-İran Münasebetleri*, İstanbul 1977, (İ.Ü. Basılmamış Dr. Tezi); Mehmet Saray, , *Türk-İran İlişkileri*, Ankara 1999; Saim, Savaş, "XVI.Asırda Safevîler'in Anadolu'daki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin Buna Karşı Aldığı Tedbirler", *Uluslar arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (1999)*, (Konya 2000); Rızâ Şabanî, "Efşâriye ve Zendiye Döneminde (H.1135-1210/M.1723-1796) İran-Osmanlı İlişkileri", *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu (Konya-2002)*, Ankara 2003

Sultan I. Selim'in doğuya yönelmesinin bütün sebebi olarak Safevîleri göstermiş, Osmanlı Devleti'nin doğu konusuna büyük önem verdiğini dile getirmiştir:

*Sultan Selim Han, tahta çıkışından sonra daha önemli olanı öne almak yolunu tutup zararı kafirden daha çok olan Kızılbaşların yok edilmesine Mısır ve Şam diyarını ele geçirmeye kendini verdiğiinden kafirler yanı mütareke üzere kalmıştı.*¹⁹⁷

Safevî Devleti'nin Türk ve İslâm kimliğine karşılık, Osmanlılar için tehlikeli bir rakip olması, Osmanlı tarih yazarlarının bu konuya geniş yer ayırmalarının en önemli nedenlerinden birisidir. Sünnî dünyanın lideri konumundaki Osmanlı Devleti'nin, Müslüman bir devlet olan Safevîler'e karşı yaptığı mücadelenin nedenlerini sıralamak istemelerinden ve doğudan gelen tehlikenin farkında olmalarından kaynaklanmaktadır.

Osmanlılar kendisini, tüm İslam aleminin lideri olarak gördüğü için Allah'ın adını yayma ve yüceltme görevini de kendinde buluyordu ve bu görevi ehl-i küfre karşı cihat ve gaza olarak algılamaktaydı. XVI. yüzyılın başlarında, Osmanlıların doğusunda, Kızılbaşlık ideolojisi üzerine kurulan yeni bir devlet Osmanlıların bu düşüncesinde bazı değişikliklere yol açtı. Safevî Devleti, ulûhiyyet kaynaklı kızılbaşlık propagandasını Anadolu'da, özellikle de konar göçer zümre üzerinde uygulamaya başlamıştı. Bu propagandalar sonucunda halk ayaklanmaya başlamış ve Osmanlı merkezi yönetimini endişelendirmeye başlamıştı. Osmanlılar bunun önüne geçmek için karşı bir propagandaya girişti. Bu propagandanın özünde Şiiliğin İslam dışı olarak kabul edilmesi yatıyordu. Şiiliğin İslam dışı sayılmasıyla, bu mezhep Rafizilik, zındıklık, mülhidlik (sapkınlık) olarak kabul edildi.¹⁹⁸ Mustafa Naima Osmanlıların, dolayısıyla kendisinin Kızılbaşlılık ile ilgili görüşlerini ve buna bakış açısını, esir olan bir paşanın sözleriyle anlatmak istemiştir:

“ ... Şah anların bazısını katl, bazısını hıfz eyledi. Sefer Paşa dahi yarı canlı olarak önüne vardıkta:

«Bana muti olup mezhebimi kabul etsen, bir yarar yiğitsin, sana riayet ederdim.»

Dedikte:

*«Sana ve mezhebinde olan mülhidlere hezar lânet.» Deyû, bir yarasına cebire bağlamışlar iken, anı çıkarıp attı...»*¹⁹⁹

¹⁹⁷ Katip Çelebi, A.g.e., c.I, s. 35

¹⁹⁸ Ahmet Yaşar Ocak, A.g.e., s. 100

¹⁹⁹ Mustafa Naima, A.g.e., s. 443-444

İşte Mustafa Naima'nın Safevîler'e karşı olan düşüncelerini bu alıntı özetlemektedir. Eserinin bir çok yerinde Safevîleri yeren ifadelerle yer veren Naima, şahın hilekar bir insan olduğunu aşağıdaki sözlerle açıklamak istemiştir:

“ Hilekar Şah, fırsatı kaçırmayıp, kaleyi boş göricek, Osmanlılara vuruşmağa kati olarak niyet eti. Kılıç darbeleri ile kale zaptetmekte aczi aşıkardı. Fakat hile fenninde ehliyeti meydanda olmakla fâsid hayaline şu suretle erişmek istedi...”²⁰⁰

Mustafa Naima'nın bu ve bunun gibi ifadelerine eserinde çokça rastlamaktayız. Naima Safevîleri, “Yolunu şaşırılmışların Şahı”, “ Şâh-ı rûbah (tilki suratlı)”, “ kilâb-ı revâfızı” (Rafizi köpeklerini), “evbaş-ı Kızılbaş (aşağılık Kızılbaş)”, “Şah-ı gümrah” (yolunu şaşırılmış Şah),²⁰¹ gibi ifadelerle betimleyerek, bizlere Safevîlere bakış açısını göstermektedir.

Dolayısı ile ehl-i küfre karşı olarak yapılan cihat ve gaza, Kızılbaşlılığı da içine alacak şekilde, Şeyhülislamlardan gelen, düşman ülkelerinin yağma ve talanı ile ilgili fetvaların da yardımı ile genişletilmiştir. İbrahim Peçevi, bu fetvalardan birini şöyle kaleme almıştır;

“Kalenin yapımı sırasında Tokman Han denilen namussuz, bir bölük eşkıyası ile bazen yiyecek taşıyanlara, bazen de ot getirmeye giden at oğlanlarına sataşmaktan geri durmuyordu. Tanrı'nın inayeti ile kalenin yapımı tamamlandıktan sonra eşkıyaları, bu davranışlarından dolayı cezalandırmak zamanı gelmişti. Zaten, kamuya ilişkin sorunların çözümleyicisi olan şeyhülislamlar da düşman ülkelerinin yağma ve talanı ile ahalisinin ve çocuklarının köle edilmesine karşın şu fetvaları vermişti:

“Soru: Ermeni soyundan olan Zeyd'in köle yapılarak çalıştırılması şeriatça doğru olur mu?

Cevap: Suçu varsa olur.

Soru: İslam dininden çıkıp başka bir dini benimseyen kadını, savaş alanına girmeden alıp tutsak etmek caiz bulunduğu dair İmam-ı Azam'dan aktarılan bir söyleti vardır. Böyle kadınların tutsak edilmesi ile İslam askerine kuvvet ve canlılık gelse ve düşmanlar da zayıf ve güçsüz duruma düşmüş olsalar, İmam-ı Azam 'da yukarıda belirtilen söylentiye göre hareket etmek şeriatça doğru olur mu?

Cevap: Doğru olur.

Soru: Tutsak edilen kadınların dinini henüz kavramayan küçük yaştaki çocuklarını da anaları ile beraber köle edinmek şeriatça doğru olur mu?

Cevap: Doğru olur.”²⁰²

²⁰⁰ Mustafa Naima, A.g.e., s. 358

²⁰¹ Mustafa Naima, A.g.e., s. 357 s. 354 s. 358 s. 366 s. 369

²⁰² İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi II* (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1999, s. 56-57

İslam dünyasından alacağı tepkinin önüne böyle geçmeyi amaçlayan Osmanlılarda, tarih yazarları da eserlerinde Safevî Devleti'ne karşı yapılacak veya yapılmış olan savaşlar için sağlam bir zemin aramışlardır. İlk saldıranın Safevîler olduğunun altını çizen Osmanlı tarih yazarı İbrahim Peçevi, İran ile Osmanlılar arasındaki barışın, İran tarafından bozulmasından sonra Osmanlıların Safevîler'e karşı savaş açtığını belirtmektedir:

*“İslam askeri (Osmanlı) varınca hiç beklemeden saldırıya geçti, düşmana göz açtırmaksızın yüklenip durdu. Her ne kadar onlar da inatla direnerek karşı koymakta kusur etmediler ise de, sonunda yüce Tanrı'nın inayeti ile düşman askerinin yüzü geriye döndü ve bozguna uğradı.”*²⁰³

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1554 yılında İran şahı Şah İsmail'in oğlu Şah Tahmasp'a gönderdiği ve İbrahim Peçevi'nin eserine aldığı mektup, Osmanlıların, o dönemde İran için ne düşündüğünü bütün ayrıntıları ile ortaya koymaktadır.

İslâm dininin saygı ile andığı iki ulu şeyhe sövdüğünü belirtirken, bunun başlı başına bir savaş nedeni ve kafirlik olduğunu belirten yazar, kanlarının ve mallarının helal olduğunu söyleyerek savaşın meşruiyetini ortaya koymaktadır. Bütün bunlara rağmen bu mektubun gönderilmesinin nedenlerinden biri olarak da, doğru yola, İslâm'a çağırmayı göstermiştir. Kuran'daki *“Pek sert olan ve insanlara birçok yararı bulunan demiri var ettik”* (Hadid, 57/25) ayetini örnek vererek, onlara kılıçla ders vereceklerini söyleyip konuya son noktayı koymuştur. Savaş döneminde yazılan ve hakaretlerle dolu mektup aşağıdaki gibidir:

Yiğit Tahmasb, Tanrı ona doğru yolu göstere!

İçinde söylenenlere uyulması gereken bu mektup size erişince bilinsin ki, sana bağlı olan ve boyun eğen rafiziler ve dinsizlerle, kötü ve fesatçı kimselerle din kurallarını değiştirip şeriatı alaya almakta ve saygıdeğer iki ulu şeyhe (sünnette Hazret-i Ebu Bekr ve Ömer, amelde İmam Ebu Hanife ve Ebu Yusuf) sövmektesin. Bu yaptıklarınızın dört mezhepçe de küfür ve sapkınlık olduğu kesinlikle tespit edilmiştir. Uygunsuz yolda bulunduğunuz için İslâm bilginleri ve din şeyhleri –Allah onları kıyamet saatine kadar ayakta tutsun- kanınızın mubah ve malınızın helal olduğuna fetvalar vermişlerdir. Şimdi, Muhammet Mustafa'nın –selam üzerine olsun- temiz ruhundan ve dört halifenin seçkin ruhlarından yardım ve imdat dileyerek sizin üzerinize gelinmiştir. Sapık mezhebinizde ve gerçek dışı inancınızda direndiğiniz takdirde yararsız vücudunuzun ortadan kaldırılması için ulu Tanrı'nın inayeti ile harekete geçilmiştir. Elbette ki kılıç kullanmadan önce tövbe edip İslâma dönmeye çağırarak sünnettir. İşte bu sebeple, uyulması gereken bu ferman sana gönderildi ve karışık,

²⁰³ İbrahim Peçevi, A.g.e., c. I, s. 44

perişan haliniz olduğu gibi bildirildi. Şimdi, erkeklik davasında olanlara, korkaklıkla kadın gibi meydandan kaçıp gizlenmek düşmez; kana susamış erkek arslanlar ve arslan gibi öç alan yiğitler yerlerine çekildikten sonra, bir bölük sapkının önüne düşüp alemlerin yaratıcısının emanetleri olan acizlerin, reaya ve halkın mallarını yağma edip ellerinden almaya ve tahrip etmeye cerat ile soy ve soplarını kurutmaya çalışmak, İslâm toplumundan olup kıyamet gününe inananlara yakışmaz. Eğer kalbinde iman ışığından bir damla ve vicdanının bahçesinde din inançlarından bir taze yaprak olsun var ise İslâmlara uy ve şimdiye kadar yaptığın sapkınlığa, dinsizliğe ve alçaklığa tövbe kıl. Aksi halde kaçıp gizlenmek gibi yüzüstülüğün ve sayısız dinsizce davranışların ile yanındaki akılsız haşaratın başbuğluluğunu bırakıp İslâm askerinin karşısına çık ve Tanrı'nın takdirinden, henüz görünmeyen, gizlilik arkasında kalmış olay ve haberlerin meydana çıkmasını bekle. Eğer korkarak kaçmanın sebebi elimizdeki top ile tüfek ise, buna gerek yok; çünkü bu gibi savaş araçları, sapkınlar ve dinsizler için zaten hazırlanmış değildir ve kullanmaya da niyetli değiliz. Sizin gibi halleri bilinen iğrenç bir sürünün hakkında gelmek için savaş arslanlarının elindeki parlak kılıçlar yeterlidir. Hele ki yüce Kuran'da (ve enzeln-l hadidefihi be'sün şedidün) ayeti uyarınca meramı güzelce anlatan kılıç ve kama, demir mızrak kullanmaya gerek kalmadan yok edilmenize yeterli olduğu açık ve seçiktir. Vesselâm İslâm askerine itaat etmeniz için verilen öğüt tamam oldu."²⁰⁴

Osmanlı ulehasının büyük çoğunluğu –aynı zamanda Osmanlı tarih yazarlarının çoğunluğu- daha önce de bahsettiğimiz gibi Kızılbaşların kanlarının mübah mallarının helal olduğuna dair fetvalar vermişlerdir. İşte bu nokta da İbrahim Peçevi'nin bir çelişkisi göze çarpıyor.²⁰⁵

Yazar eserinde kaleme aldığı İran bahsinde birkaç çelişkiye düşmüştür. İran şahının padişaha göndermiş olduğu mektubundan önce “sapkın Şahla o zaman yapılan barışı anlattığından çaresiz buraya konuldu”²⁰⁶ cümlesini yazma gereği duyarak, aslında sanki bu mektuptan sonra, Osmanlı padişahının, cevap mektubunu eserine alırken düşeceği çelişkinin farkında imiş gibi, çelişkiyi hafifletmek için bu sözleri sarf etmiş gibi görünüyor.

Padişah tarafından şaha gönderilen ve barış dönemine ait olan ikinci mektup ise övgü ile bezenmiş sözlerle doludur. İlk mektup ile ikinci mektup arasındaki zıtlık çok net olarak göze çarpmaktadır.

“ Yüce hazret, mevkii göklere kadar uzanan, güneş gibi bereketli, müşteri gezegeni gibi mutlu, mertebesi zuhal gezegeninde olan, Dara anlayışlı, cemşit yaradılışlı. Cem bahtlı, ve Hüsrev tahtlı, devletin sığınağı, ihsan ve keremin gök kubbesi, birçok menkıbelerin sahibi, kalemlerle yazılan rütbesi ve makamı Zühre yıldızı

²⁰⁴ İbrahim Peçevi, A.g.e., c. I, s. 299-300

²⁰⁵ Bilgili, Kızılbaşlık, s. 28

²⁰⁶ İbrahim Peçevi, A.g.e., c. I, s. 315

gibi parlak, kuthuluk ve büyüklük bayrakları yükselen erdemlikleri bol, iyi huylu, umut ve kerem yıldızlarının doğduğu yer, şerefli menkıbeleri olan, anlayış ve sezişleri yüksek kişilerden oluşan öğretici takımının kiblesi, Kisra sultanları soyunun kökeni, Hatem kadar cömert hakanların özü, mutluluk binasının kurucusu, büyüklük temlerinin berkiticisi, eyalet ve mutluluk göğünün güneşi, yükseklik ve mutluluk burcunun incisi, yüce saltanatının azizi, makbul devletin destekleyicisi, olan Şah Tahmasp, Tanrı'nın hidayeti ile bütün yakınların zevale ermesin. İnsan senin çevrende avunur ve huzur bulur. Çevrenden de esen saf rüzgar, üfleyerek amber kokuları saçar... ”²⁰⁷

Kanuni Sultan Süleyman'ın göndermiş olduğu bu ve daha önce de bahsini ettiğimiz ilk mektup arasındaki zıtlığın sebebi, siyasi konjoktörden kaynaklanan üslûp ve hitap farkıdır.²⁰⁸

İbrahim Peçevi'nin İran'a karşı Osmanlıları daha üstün göstermek istemesi de, yazarın İran ile ilgili düşüncelerini öğrenebilmemize yardımcı olacaktır. İran'dan kaçıp Osmanlılara sığınan bir şehzadenin durumunu anlatan aşağıdaki alıntıdan, bu açık ve net olarak ortaya çıkacaktır:

“Şehzade önünden her geçip giden özengi ağasını, sözgelişi arabacı ve topçu ağalarının, Osmanlı töreleri gereğince adamları ile süsler içinde geçtiklerini gördükçe, “padişah bu mudur” diye ayağı kalkıp saygı ile selam verir dururdu. Daha sonra yeniçeri ağasını, ahırbeylerini ve arkasından büyük vezirleri gördükçe dehşet ve hayreti büsbütün arttı. Hele saadetli padişah hazretleri bütün görkemi ile geçerken aklı başından gitmiş, şaşkına dönmüştü.”²⁰⁹

Görüldüğü üzere Osmanlılar Safevîlere karşı her açıdan mücadele etmeyi amaçlamıştır. Biraz önce verilen örneklerden de anlaşıldığı gibi Osmanlı tarih yazarları Safevîleri doğuda ki en büyük tehlike ve düşman olarak algılamaktadırlar. Bunun nedenleri verilen örneklerde ortaya çıkarılmaktadır.

1.6.3. Timurlular İle İlgili Tespitler

Timur, kendi adıyla anılan Timur İmparatorluğu'nun kurucusudur. Babası, Barlas oymağının beyi Turagay (Turgay), annesi Tekine Hatun'dur. Barlas boyu, Orta Asya'dan gelen bir Türk kavmidir. O devirde Barlas boyu, Çağatay Hanlığı'na bağlı idi. Timur'un babası, 1360'da ölmüş, onun yerine geçen amcası Hacı Barlas 'da 1361'de öldürülmüştü. Timur, o sırada 25 yaşlarında idi. Cesur, zeki, bilgili bir Türk asilzadesi olan Timur, siyasî ve askerî dehasını gösterecek her fırsattan yararlanacak, kısa

²⁰⁷ İbrahim Peçevi, A.g.e. c. I, s. 324-325

²⁰⁸ Bilgili, Kızılbaşlık, s. 29

²⁰⁹ İbrahim Peçevi, A.g.e. c. I, s. 260

zamanda yükselecek ve cihangir olacaktır. Doğu Türk Hakanlığı'nın tahtına çıkacak, imparatorluğun sınırlarını, İtil (Volga)'den Hindistan'daki Ganj Nehri'ne, Tanrı Dağları'ndan İzmir ve Şam'a kadar uzatacaktır.

Timur Han Şahruh'un babası; şair hükümdar Hüseyin Baykara'nın ve bu gün Ay'ın en geniş kraterlerinden birine adı verilen Ay atlasında "Türk" adını bulunduran ünlü astronom Uluğ Bey'in dedesidir.

Timur Han, 25 yaşlarında iken, Çağatay Hanlığı valilerinden Kazgan Han'ın emrine girmiş ve büyük bir birliğin kumandanı olmuştur. Kazgan Han, onu kızı Olcay Türkân'la evlendirmiştir. Kazgan Han'ın düşmanları, onu pusuya düşürüp öldürmüşlerdir. Timur, Kazgan Han'ı öldürtenlere savaş açarak, hepsini ortadan kaldırmıştır. Bu başarıları karşısında, Çağatay Hanı, onu kendi hizmetine almış ve Tümen Beyi yapmıştır.

Timur, bundan sonra nüfuzunu, gücünü hızla arttırmıştır. Hanlarla, beyler arasında sık sık meydana gelen çekişmelere karışıyor, durumu kendi lehine değerlendiriyordu. Devrin âlimleri, Timur'u, devletteki hızlı çöküntüyü durduracak lider olarak görmeye başlamışlardı. 1370 yılında Timur, Belh şehrinde, mutlak hakim ve tam bağımsız bir duruma geldi. Fakat, Cengiz soyundan olmadığı ve Cengiz hanedanının büyük prestijinden de yararlanmak istediği için, Cengiz soyunun Çağatay sülalesinden Soyurgatmış Han'ı tahta çıkarmış ve onu, hayatı boyunca, kukla bir hükümdar olarak yanında gezdirmiştir. Şeklen ona bağlı görünüyordu, ama mutlak hakim kendisiydi.

Belh'te toplanan Kurultay, Timur Han'a "Kutbeddin" ve Sâhib Kırân" unvanlarını vermiş, Timur Han, kısa bir süre sonra başkenti, Belh'ten Semerkant'a nakletmiştir. Bundan sonra, dört yöne seferler düzenlemiştir. 1371-1377 yılları arasında, Harezm'e üç sefer, Moğolistan'a iki sefer düzenlemiş, 1378'de birinci Altın Ordu seferi ile ününü bütün dünyaya duyurmuştur. 1379'da Harezm'e bir sefer daha yapmıştır. 1380'de Herat'a girmiş ve böylece Harezm ve Horasan, tamamen fethedilmiştir. 1389'a kadar yaptığı seferlerle Turfan, Karaşar bölgelerini zaptetmiş ve Uyguristan'ı kendisine bağlamıştır.

1390 ve 1391 yıllarında tekrar Altın Ordu seferine çıkmıştır. Önceleri Timur Han, Toktamış Han'ı desteklemişti. Toktamış Han bu destek sayesinde güçlenince bu defa Timur'a başkaldırmıştı. Bu seferinde, Doğu Avrupa'ya hakim olan Toktamış'ı yıkmak için, onun bütün ülkesini işgal etmek, tahrip etmek zorunda kalmıştı. Bu da, Rusya'nın

doğup gelişmesine sebep olacak ve Timur Han, istemeden sebep olduğu bu gelişmeden dolayı, daha sonra, tarihçiler tarafından suçlanacaktı.

Timur Han, 1401'e kadar yapılan dört seferle Irak ve Güney Anadolu, 1398-99 seferleriyle Hindistan Delhi Sultanlığı'nı, 1401-1402'de Suriye'yi fethetti. Nihayet, 1402'de yapılan Ankara Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'ni de mağlup etmiştir.

"Kıymetli bahadırlar sayesinde pek çok yer fethettim ve 27 ülkenin hakanı oldum" diyen Timur, hakanı olduğu ülkeleri şöyle sıralıyor: Turan, İran, Rum (Anadolu), Mağrib, Suriye, Mısır, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Mazenderan, Geylan, Şirvan, Azerbaycan, Fars, Horasan, Cidde, Büyük Tataristan, Harezm, Hotin, Kâbilistan, Bahter, Zemin, Hindistan.

Baykara'nın oğlu Bediüzzaman'ın hükümdarlığı zamanında, Özbek hükümdarı, Şibani Muhammed Han'ın başkent Herat'ı ele geçirmesi, Timurluların sonu oldu. Timurlulardan Babür, Türkistan'da başarılı olamayınca, Hindistan'a giderek Türk-Hind İmparatorluğu'nu kurmuştur.²¹⁰

Timur'un 1402 Ankara Savaşı ile Yıldırım Bayezid'i yenip, Anadolu'yu ele geçirmesi, Osmanlı tarihinde unutulmaz bir yer tutar. Bu olayla, Anadolu'daki Türk birliği sarsılmış, beylikler yeniden canlanmış ve "Fetret Devri" dediğimiz taht mücadeleleri Osmanlı Devleti'nin yıpratmıştır. Ülkesindeki karışıklıklar sebebiyle Anadolu'da fazla kalamayan Timur, Çin seferine giderken yolda hastalanarak ölmüştür.

Cengiz Han'ın varisi olarak ortaya çıkan ve Cengizliler, Selçuklu ve İlhanlı devletlerinin bıraktığı topraklarda hak sahibi olmak isteyen Timur, Asya'da önemli bir fetih politikası izliyor, Orta Asya ve Anadolu'ya doğru ilerliyordu. Bu topraklarda ise, Anadolu'daki beylikleri bir araya toplamak isteyen ve çok cesurca bir fetih politikası izleyen Bayezid bulunuyordu.²¹¹

Bu durum Timur'u ve Bayezid'i karşı karşıya getiriyordu. Osmanlı tarih yazarlarının bu konularla ilgili görüşlerini incelemek, Osmanlıların Timur'a bakış çerçevesini ortaya çıkaracaktır.

²¹⁰ İbrahim Kafesoğlu, Timurlular Devleti, *Türk Dünyası El Kitabı*, s. 451-452

²¹¹ Feridun M. Emecen, İlk Osmanlı Kroniklerinde Timur İmajı, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Dünyası*, İstanbul 2001, s. 162-163; daha geniş bilgi için bkz. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991; Hayrunnisa Alan, "Timur'un Sefer Politikası", *M.S.Ü., Fen Edebiyat fakültesi Dergisi*, 2, İstanbul 1995; Aynı Yazar, Argun, Bir Türkmen Boyu, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi (Prof. Dr. İsmet Miroğlu Özel Sayısı)*, İstanbul 2002, s. 7-25 Aynı Yazar, Osmanlı Devleti'nin Timurlular İle İlişkileri, *A.İ.B.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Bolu 2003, s. 1-24, Aynı Yazar, Cengiz Han Sonrası Asya'sında Politik Geleneğe Dair, *Türkler* 8, s. 287-297, Yaşar Yücel, *Timur'un Orta Doğu Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara 1989

Osmanlıların Moğol İmparatorluğu'na ve Cengiz Han'a bakış açısını Mehmed Neşri'nin mısralarından çıkarmamız mümkündür:

*" Kafir-i bi-rahm idi Cengiz Han,
Lakin oldu devleti böyle ayan.
Zalim ü bed-siyret ü hûn-hârd,
Hiyle-engiz idi vü mekkârdı "*²¹²

İlk Osmanlı tarih yazarlarından Timur ile çağdaş olan Ahmedî, görüşlerini şöyle nakleder:

*" Bu arada Ruma yürüdi Temur
Mülk doldı fitne vü hayf ü fütûr*

*Çün Temür'ün hiç adli yoğidi
Lâ cerem kim zulm ü cevri çoğ idi*

*Zikri vahşet, çünkü vahşetdür yakîn
Anı anmamak durur hile hemin*

*Ol fütur içinde gitdi şehriyâr
Yıkılub yakıldı çok şehir ü diyâr*²¹³

Burada yazarın manzumundan da anlaşılacağı üzere, Timur'dan, Osmanlı padişahını mağlup eden, adaletten yoksun, zulüm ve eziyeti fazla olan bir kişi olarak bahsedilmektedir.

Diğer bir tarih yazarı olarak Behçet'üt-tevarih isimli kitabın yazarı Şükrullah'ı ele alabiliriz. Şükrullah Timur olayı ile ilgili olarak, Ahmedî gibi alçaltıcı bir tarz kullanmamıştır. Ancak arada Emir Taharten'in fesatlık yaptığını söyleyerek, "*kıyıcı Temür bu yüzden harekete geçti.*" cümlesini kullanmıştır. Timur ile ilgili olarak kıyıcı ve zalim tabirlerini kullanarak, onun hakkındaki tek menfi düşüncesini aktarmıştır.²¹⁴

İlk mufasssal Türkçe Osmanlı tarihini kaleme alan Aşıkpaşa-zâde'nin tarihinde, Timur ve Ankara Savaşı ile ilgili çok geniş bilgiye ulaşılabilir. Yazar bu konu üzerinde ehemmiyetle durmuştur. Aşıkpaşa-zâde de bu savaşa Aydınoğlu, Germiyanoglu, Menteşeoğlu, ve Saruhanoğlu gibi beylerin neden olduğunu iletmiştir. Onların Timur'a sahip-kıran olarak hitap ettiklerini söyleyerek Timur'u ikna ettiklerini belirtir:

²¹² Mehmed Neşri, A.g.e., c. I, s. 57-58

²¹³ Ahmedî, A.g.e., s. 67/b

²¹⁴ Şükrullah, A.g.e., s. 58-59

“ Sual: Ya ol Rum vilayetinden, Bayezid Handan kaçub gidenlerin halleri ne oldu?

Cevap: Bazıları Temur’a vardılar. Tahratan ve Germiyanoglu ve düzme Aydınoğlu ve Menteşeoğlu ve İsfendiyyarın dahi elçisi bile vardı. Bunların her biri bir nev ile vardı. Germiyanoglu İpsili habsinden veziriylen kaçdı. Ayucılara, maymuncılara uydı. Temüre vardı. Menteşeoğlu saçın sakalın yolıtdı. Işık olub vardı. Heman bunlar kim Temura vardılar, hallerin arz ettiler. Ve hem yalvardılar. Eyitdiler kim: “ Ay sâhib-kıran! Bize merhamet et kim gayet mazlumlardız” dediler. Ekser tahrik etmek Tahratanun ve Germiyanoglundur. Zira, biri habisten çıkdı vardı. Ve biri dahi oğlundan, kızından, avratından ayrılmış idi. İmdi bunların sözi müfid oldu. Temür bedbahtı kendülerine uydurdular.”

Bunca şikayet ve yalvarmalara rağmen Timur, Aşıkpaşa-zâde’ye göre –yine diğer tüm Osmanlı tarihçilerine göre de- bu beylere inanmayarak Yıldırım Bayezid’a gerçekleri öğrenmek için elçi gönderir. Aşıkpaşa-zâde bu konuya şöyle yer verir:

“ Tâ şuna degin kim bu iki beglerün hallarını bile kim hanun yanında durur mı gider mi. Sehel vakit durdılar. Ve gitdiler. Temür dahi elçisini göndürdi.

Sual: Ya ol begler andayiken elçisini niçün göndürmedi?

Cevap: Temür eyle sandı kim bu begler varalar, Yıldırım Hanı kendünün üzerine getüreler. Gördi kim kendünün tasavvue etdiği gibi degül imiş, elçi göndürdi. Elçi geldi. Kağıdını ve armağanını çekdi. Bayezid Han ne kağıda ne armağanına hiç iltifat etmedi. Ve kendü bir darblu kağıt yazdı... ”²¹⁵

Yazarın bu müspet görüşleri Ankara Savaşı’na giriş yaptığı andan itibaren değişir. Timur için sarf etmiş olduğu cümleler artık menfi yönde kendisini hissettirmektedir. Aşıkpaşa-zâde Tarihi, kendisinininkinden önceki eserlerden de yararlandığı için diğer tarih yazarlarının genelde düşündükleri ile ilgili de bilgi verir. Timur’a bakış açısını düşüncelerini özetleyen bir şiirle son verelim:

*Kafir etmez Temür etdüğü işi
Şeri’at ehlini durmaz kırardı*

*Hânkah, mescid, medrese yıkdı
Temmürün zulmü çokdur alem içre*

*Ayağı basduğu Eller yıkıldı
Ki neler çekdi erkek ile dişi*

*Bilinmez neyidi dutduğu duşu
Geçürdi Aydın Elinde o kışı*

²¹⁵ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 409

*Ne ola görmedi zulmünü kişi
Yigidiñ kocanın kalmadı dişi*²¹⁶

Diğer bir tarih yazarı olan Mehmed Neşri, Timur olayını anlatırken Aşıkpaşa-zâde'den bir hayli faydalanmıştır. Timur olayına çok geniş bir yer veren Neşri, hem Ankara Savaşı öncesini hem de sonrasını ayrıntılarına inerek anlatmıştır. Timur ile ilgili olarak çok sert açıklamalar yapan yazar, onun için Timur-leng, ve Timur-i gaddar gibi ifadeler kullanmıştır. Yazarın Timur'a bakış açısını belirleyen şu sözler çok manidardır:

*" Andan sonra Timur-i gaddar, Rum'da çok dürlü zulümler idüb. Yakub, yıkub, müslümanların ehlin, ayalın elden geçirüb, ey nice atalar oğlını yavı-kılub, ve nice analar kızından ayrı düşüb, âlem gayet kızluk olub, taş taşı yiyüb, çoklık halk açlıktan helak olmuşdı. "*²¹⁷

Mehmed Neşri, Timur hadisesini kaleme alırken, onun için alçaltıcı sözler kullanmıştır. Osmanlılara, daha geniş bir ifade ile Müslümanlara yaptıklarından dolayı Timur için sakat Timur, kötülerin en kötüsü gibi sözler söylemekten çekinmemiştir. Timur bahsinin hemen hemen çoğu yerinde ona Timur-leng diye hitap etmesi²¹⁸, bu düşüncenin bir sonucu olsa gerektir. Yazarın Timur'u neden düşman gördüğü ve neden azam-ı eşirra diye ağır ve alçaltıcı bir ifade kullandığını saptamak için Sivas, Şam ve Haleb'in tahribi bahsini tamamen ele almak gerekmektedir:

*" Rivayetdür ki, bu taraftan Timur-leng dahi hicretün sekiz yüz üçünde Sivas'a geldi. Hisarı lağumla alub, yakıb, halkını esir etti. Bu halde iken, Mısır leşkeri dahi Haleb'e çıkdı. Timur bu haberi işidecek, Şam'a teveccüh idüb, Haleb'e vardı. Haleb yanında Mecnun- Tabak yazısında buluşub, uğraşub, Mısır leşkeri Timur'e mukavmet idemeyüb, münhezim oldu. zira Türkman hain olmuşdı. Andan Timur-leng'le el altında dilleri vardı- ki, Mısır Sulatanın tutub, Timur'e getüreler, Sultan dahi ahvâle muttali olub, Sultan kaçub, Mısır'a gitdi. Timur, Haleb'ün üzerine varub, halk hisarı virme-yüb, ceng olub, mübalağa âdem kırılub, âhir ül-emr hisarı darb-ı destle alub zulmü de kemalinde kıldı. Nesneler ititdi- ki dile almağa yaramaz. Zira bu Timur azam-ı eşirra idi. "*²¹⁹

Göründüğü üzere Osmanlı merkezi otoritesini neredeyse yıkan Timur hadisesi, kendisine Osmanlı tarih yazarlarının eserlerinde bolca yer bulabilmiştir. Bu yazılardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı tarih yazarları Timur için hakarete varan kelimeler sarf

²¹⁶ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 413

²¹⁷ Mehmed Neşri, A.g.e., c. I, s. 357

²¹⁸ Mehmed Neşri, A.g.e., c. I, s. 349, 353, 355, 357, 361, 363

²¹⁹ Mehmed Neşri, A.g.e., c. I, s. 347

ederek onu aşağılamaya çalışmışlardır. Fakat genel itibari ile eserlere bakıldığında Timur hadisesi, itidalli ve samimi bir dille okuyucuya aktarılmaya çalışılır.²²⁰

1.6.4. Memlûklerle İlgili Tespitler

Mısır, Suriye ve Hindistan'da saltanat süren iki ayrı Türk hanedanıdır. Hanedanlarının köle asıllı olmalarından dolayı Arapça'da "köle" anlamına gelen "memlûk" sözcüğüyle anılmışlardır. Memlûkler, Mısır ve Hindistan olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Hindistan Memlûkleri, 1206 yılında Aybek'üt Türki tarafından kurulmuştur. En tanınmış hükümdarları İltutmuş ve Balaban'dır. Beşinci hükümdar olan Raziye Hatun Türk tarihinde saltanat sürmüş olan tek kadındır. Resmi dili Türkçe'dir.

Mısır Memlûkleri, 1250 yılında İzzüddin Aybek tarafından kurulmuştur. Daha sonra Kutuz tahta çıkmış ve 1260 yılında Moğolları bozguna uğratmıştır. Yerine hükümdar olan Sultan Baybars Haçlıları ortadan kaldırmıştır.

Başkenti Kahire'dir. Toros Dağları, Libya Çölü ve Fırat Nehri'ne kadar uzanan bütün toprakları ve Hicaz, Sudan, Yemen ve Hadramut'u sınırlarına katarak büyük bir imparatorluk haline gelmişlerdir.

Fatih Sultan Mehmed döneminde başlayan çekişmeler, Yavuz Sultan Selim zamanında, 1516 yılında yapılan Mercidabık Meydan Savaşı'nda yenilgiye uğramalarıyla sonuçlanmıştır. 1517'de Yavuz Sultan Selim'le tekrar Ridaniye'de çarpışan Memlûkler ikinci kez Osmanlı İmparatorluğu karşısında yenilgiye uğramış oldular. Son Memlûk hükümdarı Tumanbay Yavuz Sultan Selim tarafından Kahire'de idam edilmesiyle Osmanlı topraklarına katılan Memlûkler, 1517 yılında Osmanlı topraklarına katılarak tarihten silinmişlerdir. Osmanlılar böylece halifeliği de ellerine geçirmişlerdir.

Aşıkpaşa-zâde I. Bayezid'in Gürün'ü Divriği'yi ve Besni'yi aldıktan sonra Timur tehlikesinin ortaya çıkışıyla, Mısır sultanı vasıtasıyla, buraların tekrar elden çıktığını ve Mısır'a bunların hakim olduğunu söyler;

“ Kaçan kim Bâyezid Han ol vilayetleri alıcak ol begler vardı, “ Araba kaçdı, kısıldı. Kaçan Bayezid Han Temur vartasına vâkı olıcak Mısır sultânı sebeb-ilen girü yirlü yirine vardılar ve ol vaktdan berü Mısırlu bunlara hükmi der oldılar. ”²²¹

²²⁰ Emecen, A.g.e., s. 167-168

²²¹ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 406

Aynı yazar, Adana, Tarsus, Misis, Külek, Valnakşan'ın fethini anlatırken buraları daha önce Mısırlıların nasıl aldığını “*Bu Çukurova'yı Mısırlu zulm-ılan harâb eylemişdi*” cümleleriyle anlatmaktadır. Bölümün sonuna yazdığı şiirinde ise;

*“Zalimden hâlas itdi mazlûm-ı han
Du'alar itdi ehl-i imân*

*Bu hanun hükm-i İsa-nefesin bil
Bu iklim ölmüş idi buldılar cân*

*Mısırlu rüşvet-ilen yıkdı iller
Bu han bedl-ile komaz zerre vîrân*

*Mısır Çerkesi hükmi mensûh oldu
Bu gazi hanun oldu hükmi devrân...*²²² sözleriyle zalimin elinden bu yerlerin kurtarıldığını ve Mısırlının rüşvetle iller aldığını, Osmanlının ise bir zerre bile zarar vermediğini anlatır.

Aşıkpaşa-zâde II. Mehmed ile Mısır Sultanı Hoşkadem arasında düşmanlık olduğunu belirtir. Düşmanlığa sebep olarak da II. Mehmed'in Trabzon gazasını fethettikten sonra, Mısır sultanından elçi gelmemesini göstermektedir.

*“Sultan Mehmed-i Gazi Trabuzan gazâsı niyetine Anadolu'ya geçdi; her ne kim niyet itmişdi. Hâk te'âlâ müyesser itdi... Her tarafun pâdişâhlarından ilçi geldi hana; taht mübarek olsun, diyü, ve illâ Mısır sultânından ilçi gelmedi. 'Adet muhabbet terk olındı.”*²²³

Fakat, yazar, aynı bahiste Hoşkadem'in sultan olmasıyla, daha önce II. Mehmed'in de ona elçi göndermediğini belirtir;

“Ve mezkûr Hoşkadem dahi Mısır'a sultan oldu: pâdişâh-ı rûm dahi taht mübarek olsun, diyü elçi göndermedi. Âdet buyıdı kim gönderileyidi...”

Düşmanlığa sebeplerden biri olarak da Aşıkpaşa-zâde, “*Bu Mısır sultanı Hoşkadem'in yanında Mekkî Aslan'un bir kardaşı var-ıdı, Budak Beg dirlerdi. Anı Mekkî Aslan yerine göndürdi. Bu hareket Dulkadır beglerine hoş gelmedi. Mekkî Aslan'un Şahsuvar Beg adlı bir kardaşı dahi var-ıdı; Rûm pâdişâhı yanında olurdu. Dulkadır begleri ol Şahsuvar'a habar göndürdiler kim, “gel vilayeti sana virelüm. Mısırdan gelen Budagı itmezüz.” didiler. Şahsuvar'a dahi Rûm pâdişâhından destûr oldu vardı, vardı Budagı vilayetten sürdi çıkardı. Yirine kendü pâdişâh oldu. Budag dahi*

²²² Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 555-556

²²³ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 573

vardı, Şâm'a düştü. Mısır pâdişâhı eyitdi; "Rûm pâdişâhı benimle yağı oldu." didi." ²²⁴ sözleriyle ifade etmektedir.

Âşık Paşa-zâde, İstanbul fethini müteakip tebrik için Mısır'dan elçi gelmemesini ve bundan dolayı Osmanlı hükümdarının da gerek Hoşkadem'in ve gerek Kaytbay'ın cülûslarını tebrik etmediğini, padişahların memlûk sultanlarına gönderdikleri nâmelerde "*Sultan-ı harameyn babam*" tabirinin yerine Fatih'in "*Hâdim-i harameyn Mısır sultanı kardeşim*" ²²⁵ diye hitap ettiğini yazar ve bundan başka Fatih Sultan Mehmed'e suikast için Mısır'dan gönderilen fedainin yakalanarak öldürülmeyip yine Mısır'a iade edildiğini beyan eder.

Düşmanlık nedenlerinden biri olarak da, Mısırlıların verdikleri sözü tutmadıklarını belirten yazar bunu "*Mısır pâdişâhı dahı Rûm pâdişâhına ilçi göndürdi. " Şâhsüvar'un, cemî 'vilayeti senün olsun... Rûm pâdişâhı dahı habar göndürdi kim; "Kamı 'ahdiün! Şâhsüvar'ın memleketin bana virsen gerekdi." Cevâb virdiler kim: "Ne didükse didük, düşmanı ala getürdük." Pâdişâh-ı Rûm dahı buna melûl oldu. Bir dahı 'adâvete bu sebeb oldu.*" ²²⁶ cümleleriyle ifade etmektedir.

Kemal Paşa-zade ise VIII. defterde, Mısırlılar ile ilgili bahsi anlatırken, düşmanlığa sebep olarak, genelde, iki nedenden bahsetmiştir. Bunlardan birincisi, Mısır sultanının Osmanlı'ya resmi olarak taziye ve tebrik için elçi göndermemesi ²²⁷, ikincisi ise sultan Cem'in Mısır'a sığındığında, Mısır sultanının gerekeni yapmamasıdır;

"... sultan Cem Rûmdan çıkub gitdükde, diyâr-ı Mısra varub kendüye iltica itdükde muktezâ-yı rây-ı metînle âmil olub mâyire-i fitne-i teskîn etmek gerekdi, itmemişdi. Ol mâdde-i fesâda surat vormeyüb cadde-i salâh u felâha gitmek gerek idi gitmemişdi... Nâr-ı fitnei ölçermekle şerer-i şerre intişâr virüb, dâne-i bağy-ü inâdı harmen-i fesâde virmişdi." ²²⁸

VII. defterde ise Dulkadiroğulları beğliği nedeniyle Mısır ile Osmanlıların arasının açıldığını belirtir. Daha önceden Türkmen diyarının, Osmanlıların da

²²⁴ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 573-574

²²⁵ *Sû'al — Evvelki kanun gibi yazmak neydi?*

Cevab — "Sultân-ı harameyn babam" diyü yazardı ve dahı "Karındaşum Mısır sultanı" diyü yazdılar. Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 575

²²⁶ Aşıkpaşa-zâde, A.g.e., s. 577

²²⁷ "Hüdâvendigâr-ı mezkûr dâr-ı gurûrdan göçüb sarây-ı huzûra ve cây-ı surûra gidicek hâzret-i pâdişâh-ı İslâm mâlik-i rikab-ı enâm kâyim-i makâm-ı olub ol mihr-i sipihr kemâl-i evc-i izz ü celâle urûc idicek, merasim-i ta'ziyeyi ve tehniyeyi edâda ihmâl itmişdi. Mekârim-i 'âdât-ı sâdâta ki, sâdât-ı 'âdâtdur, ihlâl itmişdi." İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* (Haz. Ahmet Uğur), VIII. defter, Ankara 1997, s. 84

²²⁸ İbn Kemal, A.g.e., VIII. defter, s. 84

himayesinde olan Şehsüvar Bey'in elinde olduğunu belirten yazar, bu beyin ölümünden sonra, Osmanlıların Memlûklerin desteklediği Budak Bey'in yerine "Alâü'd-Devle" yi geçirmek istemesinden dolayı Osmanlı-Mısır ilişkilerinin o dönemde bozulmasından bahsetmektedir;

*"Alâü'd-Devle Beğ, Süleyman Beğ oğludur ki Zülkadrlu Türkman'ınun beğiydi hüsn-i tedbîr ve zarb-ı şimşirle zamanında olan Türkman beğlerinin yeğiydi. Mezkûr Alâü'd-Devle Beğ, atasından sonra ulu karındaşı Şehsüvar Beğ hizmetindeydi; Sultân Mehmed Han'un himmetiyle zikr olan Türkman diyârı Şehsüvar Beğ'ün himâyetindeydi. Şehsüvar Beğ ki zamanında İsfendiyâr-ı sâniydi, meydân-ı gîr-ü dârun Rüstem-i destaniydi."*²²⁹

Osmanlıların Mısır tahtına geçmesi için gönderdikleri vezir, Mısır'daki Çerkezler tarafından istenmeyince ve isyan edince Peçevi, Çerkezler için *"Fakat yürekleri kin, düşmanlık ve düşmanlıkla dolu olan bazı hileci Çerkezler, Hayre Bey kendilerinden olduğu için onun zamanında görünürde sakın iken şimdi, Mısır tahtına Rum ülkesinden şanlı vezirin gelişi ile korkuya düştüler."*²³⁰ ve *"Çerkez asilerinden ve baldırıçıplak Araplardan beş, on bin fesatçıyı başına topladı."*²³¹ cümlelerini kullanmaktadır.

Osmanlıların devamlı suretle Mısır'daki karışıklıklarla uğraştığını dile getiren İbrahim Peçevi, bu karışıklıkların nasıl halledildiğini ve Mısır'ın bundan sonraki durumu ile ilgili temennilerini kaleme almıştır;

*"Mısır eyaleti Güzelce kasım Paşa'ya verilmişti. Fakat padişah, Mısır ülkesinde düzenin kurulması işinin ancak İbrahim Paşa'nın oraya varmasına bağlı olduğu inancında idi."*²³²

*" Halep'te geçmiş padişahlardan kalan bazı vakıflara bazı şeytan ruhlu Çerkezlerle kimi zalim ve zorba kimseler elini uzatmıştı... daha bu gibi nice zulümler yapıla gelmekte olduğundan ulema, erdemli kişiler ve halk padişah katına dilekçe verdiler. Bunun üzerine, o zamanlar Rumeli kazaskeri ve gazilerini başvuracakları en yüksek makam olan Müeyyetzade Abdurrahman Efendi, şeriat kurallarına göre işlerini düzene koymakla görevlendirildi. Böylece, şeriata aykırı düşen tasarruflar kaldırıldı ve orada dünyanın sonuna değin hayır ile anılacak bir düzen kuruldu. İnşallah dünyanın sonuna dek böyle sürüp gider."*²³³

²²⁹ İbn Kemal, A.g.e., VII. Defter, s. 393

²³⁰ İbrahim Peçevi, A.g.e., c. I, s. 81

²³¹ İbrahim Peçevi, A.g.e., c. I, s. 82

²³² İbrahim Peçevi, A.g.e., c. I, s. 87-88

²³³ İbrahim Peçevi, A.g.e., c. I, s. 294

SONUÇ

Günümüz dünyası küreselleşme söylemlerinin hakim olduğu bir dönemdir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişik toplumlar arasında karşılıklı barış, anlayış ve hoşgörünün sağlanmasına çalışılmıştır. Bu noktadaki girişimlerin en önemli odak noktalarından birisi eğitim olmuştur. Eğitimin birçok disiplini gibi tarih disiplini ve tarih ders kitapları üzerinde önemle durulmuştur. Tarih düşmanlığın çıkarılmasında olduğu kadar, barışın sağlanmasında da önemli bir yere sahiptir. Tarih, toplumlar arası diyalogun anahtarıdır.

Geçmişte toplumumuzun diğer toplumlara olan bakış açısının şekillenmesinde ve tarih bilincinin oluşmasında tarihçiler önemli bir konumda yer almışlardır. Tarihçiler her şeyden önce kültürel ve tarihsel şartlarıyla aynı zamanda kendi toplumlarının ürünüdürler. Bu bakımdan bu eserlerin incelenmesi aynı zamanda geçmiş toplumumuzun ötekine bakış açısını da ortaya çıkarmıştır.

Ben ve öteki arasındaki ilişkiyi yansıtan tarih eserlerinde “öteki”, Osmanlı tarih yazarları açısından bakıldığında, tamamen, yaşanan dönemin şartlarına bakış açısı olarak karşımıza çıkmaktadır. O dönemlerin şartları söz konusu olduğundan, günümüzdeki “öteki” kavramının manasını özellikle Osmanlılarda tarih yazıcılığının başladığı XV. Ve XVI. yüzyıllarda aramak çok fazla doğru olmayacaktır. Fakat bu kavramın genel olarak açılımı, o dönemde karşımıza “düşman” algısı olarak çıkmaktadır. Nitekim, Osmanlılarda düşmanlık hislerinin kaynaklarını din, milliyet, iktidar, egemenlik, hakimiyet, üstün olma vb. gibi kavramlar oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin dünya görüşü, zihniyet yapısı, inandığı değerler sistemi ve bu sistemle olan bağlantısı çerçevesinde, kendisine, yönettiği tebaasına, başka devletlerle ilişkilerine bakış ve bu ilişkileri değerlendirilme tarzı düşman kavramının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Osmanlı tarih yazarlarının bu eserleri yazmalarındaki genel amaçlarını, bilgilerini merkezi otoriteye, toplumlarına, hayır ve hasenat sahiplerine ve ilim koruyucularına aktarmaktır diyebiliriz. Nizam-ı alem gibi büyük bir ideolojiye sahip Osmanlı Devleti'nin, bu ideolojiyi yürütebilmesi ve hayatta kalmasını sağlayabilmesi için mutlak bir otoriteye sahip olması gerekiyordu. Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan ve O'nun iradesini temsil edenin “sultan” olması hasebiyle, sultana boyun eğmenin ilahi bir görev olduğu bilincinin topluma bildirilmesi zorunluluk arz ediyordu. Bu görev de

çoğunluğu, Osmanlı ideolojisinin işlendiği medreselerde yetişen Osmanlı tarih yazarlarına düşmüştür. Bu yazarlar, devletin içine girdiği tüm mücadeleleri, merkezî hükümetin ideolojisine göre yorumlamışlardır.

Osmanlı tarih yazarları, Hristiyan alemini darü'l-harb olarak kabul etmiş ve yapılan savaşları ve mücadeleleri genel olarak birkaç başlık altında incelemişlerdir. Allah'ın dinini ve kelimünü yüceltmek için Allah yolunda yapılan savaşları (İ'lay-ı Kelimetullah) konu alan yazılar bunların başını çekmektedir. Osmanlı tarih yazarlarınca, düşmanın İslam topraklarına saldırması durumu veya merkezi otorite için tehlike oluşturmaları hali, gayrimüslim bir ülkedeki Müslümanlara ve hatta yerli halka bile zulüm yapılması, İslam'ın getirmiş olduğu kesin yasakların inkâr edilmesi, isyan çıkması, antlaşmaların bozulması vb. gibi durumlar meşru bir harbin gerekçesi olarak sayılarak düşmanını belirlemede temel kabul edilmiştir.

Yazılan eserlerden çıkarılabilecek sonuçlardan biri de, Osmanlıların cihat yaparken aynı zamanda Türk kültürünü de yaymak istemeleridir. Buna en önemli delil olarak, “devşirme sistemi”ni gösterebiliriz. Osmanlılar bu sistem sayesinde hem ihtiyaçları olan askerleri temin ediyor, hem Hristiyan toplumları İslâmlaştırıyor, hem de Türk kültür ve medeniyetinin sınırlarını genişletiyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin, izlenen fetih politikası ve adaletli devlet yönetimi sayesinde inkîşafını hızla devam ettirdiği, Osmanlı tarih yazarlarının ortak görüşleridir. Osmanlıların, gerek hızlı bir şekilde büyümesinden, gerek İslam dünyasının lideri durumuna gelmesinden, gerekse de kurulduğu bölgede ki siyasi mücadele gibi daha birçok durumdan dolayı, Müslüman devlet ve beyliklerle karşı karşıya gelmesi, tarih yazarlarının eserlerinde kendisine genişçe yer bulmuştur. Bu mücadeleler değindiğimiz üzere Osmanlı ideolojisi temelinde değerlendirilmiştir.

Buraya kadar Osmanlı tarih yazarları ile ilgili yaptığımız değerlendirme, unutulmamalıdır ki, içinde yaşadıkları dönem nazarı itibariyle ele alınmıştır. Kafesoğlu'nun da değindiği gibi “*her tarihi olay kendine mahsus zaman, çevre ve amiller açısından değerlendirilmelidir.*”²³⁴ Bu nedenle, yazarların, o dönemlerde, içinde bulundukları toplumun siyasî, ekonomik, sosyal ve psikolojik durumları dikkate alınmalıdır.²³⁵ Ancak günümüz tarihçileri için durum çok daha farklıdır. Tarafsız,

²³⁴ İbrahim Kafesoğlu, A.g.m., s. 3

²³⁵ Mesela bir tarih yazarı Safevî-Osmanlı ilişkilerini değerlendirirken, Safevîlerle hasım bir ortamla karşı karşıyadır. Bu sebepten, olaya tarafsız bir gözle bakması beklenemez.

araştırarak ve en önemlisi de tarih ilminin belirlediği kriterlere bağlı olarak yazabilme imknı daha fazladır .

Burada yapılması gereken geçmişte yaşanmış hadiselerden ders çıkarabilmektir. Tabi ki bu, *“kesinlikle o zaman düşmanımız olan şimdi de düşmanımızdır.”* demek değildir. Eski dönemlerde meydana gelen olayların şartları gözden geçirilerek, günümüz dünyasının siyasi, askeri, stratejik, ekonomik, konjktrel ve global faktörleriyle mukayeseli bir değerlendirme gereklidir.

KAYNAKÇA

- AHMED VASIF, Mehâsinü'l Âsar ve Hakâikü'l Ahbar (Yay. Mücteba İlgürel), İstanbul 1978
- AHMEDÎ, İskender-nâme, (İnceleme-Tıpkıbasım), (Yay. İsmail Ünver), Ankara 1983
- AKA, İsmail, Timur ve Devleti, Ankara 1991
- AKDAĞ, Mustafa, Büyük Celâlî İsyanlarının Başlaması, Erzurum 1963
- ALAN, Hayrunnisa, "Timur'un Sefer Politikası", M.S.Ü., Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2, İstanbul 1995
- _____, Argun, Bir Türkmen Boyu, İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi (Prof. Dr. İsmet Miroğlu Özel Sayısı), İstanbul 2002
- _____, Cengiz Han Sonrası Asya'sında Politik Geleneğe Dair, Türkler 8
- _____, Osmanlı Devleti'nin Timurlular İle İlişkileri, A.İ.B.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 1, Bolu 2003
- ALLOUCHE, Adel, Osmanlı-Safevî İlişkileri, Kökenleri ve Gelişimi, (çev.Emin Dağ), İstanbul 2001
- ARIKAN, Zeki "Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi", Tarih ve Sosyoloji Semineri, İstanbul 1991
- ARSLAN, Ahmet, İbni Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası, Ankara 1987
- AŞIKPAŞA-ZÂDE, Osmanogulları'nın Tarihi(Haz. Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç), İstanbul 2002
- BABİNGER, Franz, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (Çev. Coşkun Üçok), Ankara 2000
- BAYSUN, M. Cavid, Naimâ, İslâm Ansiklopedisi, c. XIX
- BIÇAK, Ayhan, Tarih Düşüncesinin Oluşumu, İstanbul 2004
- BİLGİLİ, Ali Sinan, Osmanlı İran ve Azerbaycanı, Erzurum 2004;
- _____, Osmanlı Tarih Yazarlarının Algısıyla Türkiye-İran İlişkilerinde Siyasi Kavramın Dini Söylemi: "Kızılbaşlık", Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi, Güz 2003/27
- _____, Türk Devlet Hiyerarşisinde Boy Beyi (Safevî ve Osmanlı Örnekleri), Türk Dünyası Araştırmaları, sayı 149, Mart-Nisan 2004
- BOSTAN, İdris, " XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Deniz Politikası, XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler", İstanbul 1997

- BUNYADOV, Z. Musa-YUSUFOV, Y. B., Azerbaycan Tarihi, (En Kadim Zamanlardan XX.Asradek), , Bakı 1994
- CARR, Edward Hallet, Tarih Nedir?, (çev. Misket Gizem Öztürk), İstanbul 1996
- AHMED CEVDET PAŞA, Tarih-i Cevdet (Sad. Dünder Günday), c. VI
_____, Tarih-i Cevdet, c. II, İstanbul 1309
- COLLINGWOOD, R. G., Tarih Tasarımı(çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara 1996
- ÇAY, Abdulhalûk, Akkoyunlular, Türk Dünyası El Kitabı (Coğrafya-Tarih Özel Sayısı), sayı, A-23, Ankara 1992
- ÇİFTÇİOĞLU, N. Atsız, Osmanlı Tarihleri I, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949
- EBÛ BEKR-Î TİHRANÎ, Kitâb-ı Diyârbekiriyye (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1993
- EFENDİZADE, Oktay, Azerbaycan Safevîler Dövleti, Bakı 1993
- EKİNCİ, Mustafa, Erdebil Tekkesinin Kuruluşu Gelişmesi ve Anadolu'daki Dinî ve siyasî Faaliyetleri, Şanlıurfa 1997 (H.Ü. Basılmamış Dr. Tezi)
- EMECEN, Feridun, "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Batı Siyaseti", XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler, , İstanbul 1997
_____, İlk Osmanlı Kroniklerinde Timur İmajı, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Dünyası, İstanbul 2001
_____, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, İstanbul 2001
_____, Tâvaif-i Mülûkdan Osmanlılaşmaya, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, İstanbul 2001
- ERCAN, Yavuz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Voynuklar ve Bulgarlar, Ankara 1986
- ERŞAHİN, Seyfettin, Akkoyunlular; Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Tarih, Ankara 2002;
- GÖKYAY, Orhan Şaik, Kâtib Çelebî, İslâm Ansiklopedisi, c. VI
- GÖYÜNÇ, Nejat, Osmanlı Devleti Hakkında, Cogito Dergisi (Osmanlılar Özel Sayısı), XIX, İstanbul 1999
- HALAÇOĞLU, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1998
- İBN KEMAL, Tevarih-i Âl-i Osman (Haz. Şerafettin Turan), VII. Defter
_____, Tevarih-i Âl-i Osman (Haz. Ahmet Uğur), VIII. Defter
_____, Tevarih-i Âl-i Osman (Haz.. Şerafettin Turan), X.Defter
- İBRAHİM PEÇEVİ, Peçevi Tarihi I (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1999

- _____, Peçevi Tarihi II (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1999
- İLGÜREL, Mücteba, "Osmanlı Devletinde İstimalet Politikası", XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1994
- _____, Celali İsyanları, T.D.V.İ.A.
- _____, Cevdet Paşa Tarihi'nin Kaynaklarından Vasıf Tarihi, Ahmed Cevdet Paşa Semineri, İstanbul 1986
- _____, İstimalet, T.D.V.İ.A.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", Cogito Dergisi, Osmanlılar Özel Sayısı, XIX, İstanbul 1999
- _____, Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri, İstanbul 1993
- _____, Osmanlı İmparatorluğu; Toplum ve Ekonomi, İstanbul 1993,
- _____, Osmanlı Tarihi, Yeni Türkiye Yayınları
- İPŞİRLİ, Mehmet, Osmanlı Tarih Yazıcılığı, , Yeni Türkiye Dergisi, Osmanlı Özel Sayısı, Öz, Mehmet, Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler, İslâmî Araştırmalar, XII/1 1999
- KAFESOĞLU, İbrahim, Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik, "İ. Ü. E. F. Tarih Dergisi", XIII/17-18, İstanbul 1963
- _____, Timurlular Devleti, (Türk Dünyası El Kitabı)
- KARAMANLY, H.Memmedov, "XVI-XVIII Yüzyıllar Osmanlı-Safevî Savaşları", Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, Ankara 1999, c.1
- KÂTİP ÇELEBİ, Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l Bihar (Çev. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980, Cilt I
- _____, Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l Bihar (Çev. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980, Cilt II
- KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590), Ankara 1993
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ankara 1998
- _____, Ahmedî, İslam Ansiklopedisi, c. I
- KUNT, Metin, Sancaktan Eyalete; 1550-1650 Arasında Osmanlı Umerası ve İl İdaresi,
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Tahmasp I", İ.A., c.11
- _____, Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri, İstanbul 1962

- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., Tarih Araştırmalarında Usûl, İstanbul 1998
- LACOSTE, Yves, Tarih Biliminin Doğuşu; İbni Haldun, İstanbul 2002
- MEHMED NEŞRÎ, Kitâb-ı Cihan-Nümâ (Haz. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen),
Ankara 1987, c. I
- _____, Kitâb-ı Cihan-Nümâ (Haz. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen),
Ankara 1987, c. II
- MEMİŞ, Ekrem, Tarih Metodolojisi, Konya 1995
- MERÇİL, Erdoğan, Anadolu Beylikleri, Türk Dünyası El Kitabı (Coğrafya-Tarih Özel Sayısı), Ankara 1992
- MUSTAFA NAİMÂ, Naima Tarihi (Çev. Zuhuri Danışman), c. I, İstanbul 1967
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Camiü'd-Düvel, (haz. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1995
- NEJAD, Nader, XVI. Asırda İran Kaynaklarına Göre Osmanlı-Safevî Münasebetleri, (1502-1590, 1620), Erzurum 1986 (Atatürk Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi)
- OCAK, Ahmet Yaşar, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, İstanbul 1999
- ORHONLU, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı, İstanbul 1987
- ORTAYLI, İlber, Gelenekten Geleceğe, İstanbul 2003
- ÖZCAN, Abdulkadir, Devşirme, İslâm Ansiklopedisi
- _____, Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi, İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, 1980/81, sayı. 33
- ÖZLEM, Doğan, Tarih Felsefesi, İstanbul 1998
- ÖZTÜRK, Necdet, Osmanlılar'da Tarih Yazıcılığı Üzerine, Yeni Türkiye Dergisi;
Osmanlı Özel Sayısı,
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, Kemal Paşa-zâde, İslâm Ansiklopedisi, c. VI. İstanbul 1978
- POUR, A. Djafar, Nadir Şah Devrinde Osmanlı-İran Münasebetleri, İstanbul 1977, (İ.Ü. Basılmamış Dr. Tezi)
- SARAY, Mehmet, Türk-İran İlişkileri, Ankara 1999
- SAVAŞ, Saim, "XVI. Asırda Safevîler'in Anadolu'daki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin Buna Karşı Aldığı Tedbirler", Uluslar arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (1999), (Konya 2000);

- SÜMER, Faruk, Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara 1976
- ŞABANÎ, Rızâ, "Efşâriye ve Zendiye Döneminde (H.1135-1210/M.1723-1796) İran-Osmanlı İlişkileri", Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu (Konya-2002), Ankara 2003
- ŞAH TAHMASB-I SAFEVÎ, Tezkire, (Çev.Hicabi Kırılanc), İstanbul 2001
- ŞAHİN, İlhan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukuki Nizamları, Türk Kültürü, XX/227, Ankara 1982
- ŞEŞEN, Ramazan, Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı, İstanbul 1998
- ŞİBAY, Halim Sabit, "Cihad", İslâm Ansiklopedisi, c. 2
- ŞÜKRULLAH, Behçetütttevârih (Çev. N. Atsız Çiftçioğlu), İstanbul 1949
- TEKELİ, İlhan, Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler, Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu Sempozyumu, İstanbul 1995
- TEKİNDAG, Şahabettin, Neşri, İslam Ansiklopedisi, c. XIX
 _____, "Karamanlılar", İ.A., VI
 _____, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri hakkında Araştırmalar", Tarih Dergisi, c. XIII, sayı 17-18
 _____, "Şemsüddin Mehmed Bey Devrinde Karamanlılar", Tarih Dergisi, c. XIV
- TURAN, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, c. II, İstanbul 1993
- TÜRKEŞ, A. Ömer, Romana Yazılan Tarih, Toplum ve Bilim, 91 Kış, İstanbul 2002
- UYGUR, Nermi, Edmund Husserl'de Başkasının "Ben"i Problemi, İstanbul 1998, s. 178
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı "Devşirme", İslâm Ansiklopedisi
 _____, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1984
 _____, Osmanlı Tarihi, c. I-IV, Ankara 1975
 _____, Hamid-oğulları, İslâm Ansiklopedisi, c. V
 _____, Osmanlı Tarihi, c. I, Ankara 1972
- WOODS, John E., Akkoyunlular (çev. Sibel Özbudun), İstanbul 1993

- YILMAZ, Levent, Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme ve Yerelleşme,
Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2000
- YÜCEL, Yaşar, Timur'un Orta Doğu Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402),
Ankara 1989

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Erzincan’da, dört çocuklu bir ailenin dördüncü çocuğu olarak dünyaya geldi. İlk, orta ve lise öğrenimini Erzincan’da tamamladı.

Yüksek öğrenimine 1998 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü’nde başladı. 2002 yılında bu fakülteden mezun oldu. 2003 yılının Ocak ayında yine aynı fakültenin Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalına Araştırma Görevlisi olarak başladı.

Halen Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalında Araştırma görevlisi olarak görevini sürdürmektedir.

